

3.

COMPEN

DIARIE TITVLO
rum Codicis Iustini
aui Exegetes.

Authore Christophoro
Hegendorphino.

Haganoꝝ apud Ioh. Sec.
Anno M. D. XXIX.

CLARISSIMÆ

MO IVRISCONSULTO

LVDOVICO FACCHO, PRAE

ceptori suo charissimo,

Christophorus He

gendorphinus

S. D. P.

VAMVIS aliquādiu
istas titulorum Codicis
Iustiniani Exegesēs, do
ctor doctissime, nulli pr
sus nuncupare optimū
esse arbitrarer, quod
nec mihi auctori admo
dum dignē uiderentur,
quæ uiro alicui magni nominis dedicaren
tur, tamen mutauī tandem hanc sententiā,
& istas titulorum Codicis interpretationes
quamuis abiectas, sine patrocinio in publi
cum prodire nolui. Mouerunt me cū alia
multa, tum illud in primis, quod certo au
guror perulantissimos quosdā nebulones
exorituros, qui gladiatorio, quod aiunt,
animo, ad me adfectaturi sunt, uia, quod
ego, qui non plus quinquennium Iuri Ci
uili operam dedi, Prouinciā exponen

A η

EPISTOLA. NVN

di titulos Iuris sumpserim, quibus hoc res-
ponsum nō dictum esse uolo, me quis non
omnibus numeris consummatum Iurisco-
sultum, eo tamen sub te præceptore in Iure
progressum esse, ut titulos Codicis, si non
ad unguem, ac mediocriter intelligam, quā-
do titulorum expositio, & ex utriusque lite-
raturæ cognitione, cuius me studiosum esse
fateor, non parum pendeat. Er, ut maxi-
me in his titulis exponendis alicubi lapsus
sim, ueniam me dignum esse arbitror, ut qui
non ostentandæ eruditionis gratia, sed ut
& mea priuata, & publica iuuenum studio-
rum Iuris Ciuilis studia, pro mea uirili in-
uarem, hos titulos & me expositos, in lucē
dederim. Tum quando, ut nō difficile pro-
batu est, Accursius, Bartholus, Baldus,
inter Iuris interpretes lumina, non raro in
his Codicis titulis exponendis, ueluti in por-
tu impegerunt, quid mirum si Hegendor-
phinus alicubi in titulorum Exegeli offen-
dit? Mouerunt me & alia quāplurima, ne
istos titulos citra patrocinium alicuius emit-
terem, sed ea in præsentī referre opus non
est, maxime cum te mihi patronum elege-
rim, qui pro suo cādore, & singulari in me
beneuolentia facile omnibus calumniato-
rum insultibus, uel non rogatus obssisteret.

Teuero

CVPATORIA.

Te uero, mi doctissime præceptor oro, ut
laborem istum meum, quem sane magnū
in his titulis exponendis subiui, pro tua in
me beneuolentia beneuole suscipias, susce-
ptum, si forte opus erit, gnauius desen-
das. Et hoc tibi de me persuadeas, me
si quem alium, uere & ex animo
tuum existere. Vale.

præceptor do-
ctissime.

A in

*Referre. ut Exegesis
Interpretatur repositus ab rpi
propositus. ut repositus interpret
tuo. ut repositus. Legitur
aut. repositus. hinc Utarini
in rariis de hanc tit: 89.*

EXEGESES TITV.
TITVLVS
DE NOVO CODICE
FACIENDO.

N HOC TITV
lo Iustinianus Impe
rator ostendit se no
uum quendam Co
dicem cōponi, pro
curasse, in quo præ
ter suas nouas cōsti
tutiones, etiā hæ quæ
in Gregoriano, Her
mogeniano, Theodosiano Codice resera
tur, complexæ sint.

DE IVSTINIANO
CODICE
confirmando.

Summa huius tituli est, Imperator Co
dicem suum, ne veluti Apocryphus ha
beat, cōfirmat, et quā utilis Reipub.
Codex hic futurus sit, monstrat, & ipsum
inuulgari, & diligenter obseruari mandat.

LORVM CODICIS.
DE EMENDATIONE CO
dicis Domini Iustiniani, & se
cunda eius editione.

CVM Imperator Iustinianus secundū
priorem Codicem, & multas cōstitu
tiones edidisset, & in priore plerāq;
correxisset, hæ, cum in iam dictū Co
dicem relatæ non essent, iniunxit uiris nō
minus sapientibus, quam eloquentibus, ut
priorem Codicem interpolent, & nuper
inuentas sanctiones inserāt, & pro
eo ac cōmodum eis uideatur,
plerāq; resingat, ac no
uum Codicē in
publicum
edant.

A. iij

EXEGESES TITV,

LIBER I

IVSTINIANI.

De summa Trinitate, & fide catholica, & ut nemo publice de ea contende
reaudeat.

IC Imperator docet de sacrosancta Trinitate ita credendum, ut Apostolica disciplina iuxta Evangelica doctrina statuerit, nepe Deum patrem, Deum filium, Deum spiritum sanctum, unum quidem esse Deum, sed personas tres. Adhuc precipit, ne quis ea, quae de fide catholica, sacrosanctae Trinitatis iuxta apostolicas expositiones, & instituta sanctorum patrum, qui in Nicena synodo fuerunt, diffinita sunt, in publico disputando conuellat, & quasi non dum satis recte discussa sint, in dubium uocet. Porro hoc in isto titulo memorabile est, quod is, praeter alia concilia Nicenae synodi honorifica

adeo

LORVM CODICIS.

adeo mentionem facit, & quot patres sancti ei intersuerunt recenset. Ceterum quado paucis adeo constat, qui dicantur Archimandritae monasteriorum, quorum sit mentio Lege quarta. omnes uero nolim late re iuris studiosos Archimandritas, Abbaes quondam dictos, quod olim monachi heremos incolentes, ἐν ταῖς μόναις id est, speluncis & cauis montium habitauerunt.

De sacrosanctis Ecclesijs, & de rebus & priuilegijs earum.

Εκκλησία Græcis contionem & congregationem significat. In hoc titulo, ecclesiae nomine designantur, & loca Deo dicata, & homines, qui locis huiusmodi praeficiuntur, ut munia sacra obeant, proinde hic titulus, & templorum & personarum templis praefectorum iura singularia, hoc est, priuilegia ostendit. In L. neminem, sunt uoces, angariae & perangariae, quae quando plerisque caliginem ob oculos effundere possunt, eas obiter exponam. Angariae seu perangariae, dicuntur munia quae capessunt incolae in auchendis reuehendis instrumentis belli, dictae angariae Suida auctore, quod necessitate urgente illa munera subeatur.

Av

EXEGESES TITV.

De episcopis, & clericis orphano-
trophijs et xenodochijs et bephoto-
trophijs, prochodochijs, & assi-
sterijs, & monachis & priuilegijs
eorum, & Castrensi peculio, &
de redimendis captiuis, &
de nuptijs clericorum
uetitis seu per-
missis.

Cum in isto titulo uoces Græcæ adeo
multæ sint, & hæ magna ex parte corru-
ptæ, eas prius exponam & restituā, quam
quid Titulus complectatur, dicam. Orpha-
notrophij appellatur domus, in qua nu-
tritur orphani liberi patre priuati, & τὸ
ξενόδοχον. Xenodochium, domus
in qua peregrini, & hospites accipiuntur,
hodie hospitale appellamus, & τὸ τοῦ
ἐκείνου. In Titulo est bephotrophijs
sed legendum est brephotrophijs. Est uero
βρεφωτοτροφία locus in quo alitur infantes.
Nam βρεφωτο infansem Græce sonat. Est in
Titulo assisterijs pro asceterijs. Porro ἀσκη-
τικόν

LORVM CODICIS

τῶν appellatur locus, in quo moniales
seruantur, & ad pietatis studia exercentur,
ἀσκήω Græcis exerceo, & τῶν seruo, cu-
stodio, significat. Iam ex his uocabulis et ex
positis & restitutis facile est cernere, quid nā
in isto Titulo tradatur, nempe, de ætate, ui-
ta, moribus, priuilegijs episcoporum & cleri-
corum, de priuilegijs orphanotrophiorum, Xe-
nodochiorum, Brephotochiorum, Procho-
dichiorum, Asceteriorum, Monachorum.
Adhæc de Castrensi peculio clericorum, hoc
est, de bonis clericorum differitur, de redi-
mendis captiuis, quid illis accidat, qui uel re-
statorem uel cognatum e carcere redimere
posthabent, per quem, quo pacto captiuo-
rum fiat redemptio, quis pecuniam relictā
ab aliquo in redemptione captiuorum, exi-
gere possit. Denique quibus clericis licitum
sit matrimonium contrahere, quibus non
licitum sit.

De Episcoporum audientia, & di-
uersis capitulis, quæ ad lus cu-
ramque & reuerentiam per-
tinent pontificalem.

Hic Imperator differit de Episcoporum
audientia. i. iurisdictione, quam in audien-

EXEGESES TITV.

dis causis & his similibus rebus sibi sumere possunt. Tum quarum rerum satagere debeant Episcopi, nimirum quod debeat satagere eorum, qui in carcere degunt, satagere quo capri e uinculis allentur, damnati supplicio afficiantur, & siquæ sunt huius generis.

De Hæreticis, & Manicheis, & Samaritanis.

In hoc titulo agit Imperator, nihil eorum priuslegiorum, quæ Christianis concessa sunt, hereticis, et in primis Manicheis & Samaritanis concessa existere. Porro, Manichei a Manete quodam hæretico dicti sunt, qui tempore Felicii Romani Pontificis uixit, gente Perses, uita & moribus barbaris homo multo omnium insanissimus, quippe qui se modo Christum agere conabatur ostendere, modo se paracletum esse iactabat, denique eo insanie pcessit, ut Christi more, duodecim discipulos assumeret, quos ad dispergendum uaria a uarijs hereticis accepta dogmata, emittebat. Hæc ferme tradit Eusebius Cæsariensis libro septimo historiae ecclesiasticæ. Cæterum, Samaritani homines erant, qui sciuenti a ludæis, diuersa ab eis sentiebant, ut indicat Suidas in Colle-

LORVM CODICIS.

in Collectaneis Græcis, uide & diuum Hieronymum ad Algadiam.

Ne sanctum Baptisma reiteretur.

Hic titulus & τὸν ἀνακατήσπον prohibet & ostendit, quæ poenatam rebaptizantem, quam rebaptizatos maneat, nempe ultimum supplicium, quod, ut Accursius hic affirmat, mors est, Accursio suffragatur L. ultimum. ff. de poenis. Et hoc quidem uero accedit, si uterque eorum, dolo fecerit, id est, si utriusque exploratum fuerit, non integrum esse si semel baptizatus sis ἀνακατήσπον. Ita Azon, ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De Apostatis.

Ἀποστῆν Græcis deficio significat, inde ἀποστάτης defector, qui scilicet a fide Christiana ad Paganismum uel Iudaismum defecit & desciscit L. finali eodem titulo.

In hoc titulo Imperator docet quæ poenæ de apostatis expetantur, nimirum quod illorum bona auxilionentur, quod illis testimonij dictio non sit, quod ex testamento capiant nihil, nec in pristinum statum recipiantur denique ejiciantur ex urbibus, siue sacris

EXEGESES TITV

inaugurati sint, siue prophani existant.
**Nemini licere signum saluatoris
Christi humi, uel in Silice, uel in
marmore aut sculpere
aut pingere.**

Signum fidei
Pietas Imperatoris hoc in titulo demon-
stratur. Nam cum, ut conijcere licet, ple-
riq; signū saluatoris Christi, despiciatui ha-
berent, & ut est impietatis comes audacia,
pedibus humi obtererēt, Imperator hac L.
unica pœnam capitis minatur ijs, qui signū
uindicis Christi humi, aut in silice, aut mar-
more, uel sculpi uel pingi curēt. Secus est,
si Christi imago in pariete uel alio loco ho-
nesto aut sculpatur aut pingatur, nā hoc
fraudi esse non potest, ut est in Can. perlatū
de Consecrat. dist. tertia.

De ludæis & coelicolis.

Iudæi, quia secundum eorum leges in re-
bus suis uiuere uolebant, nec se Coelicolaz
id est, Christianorū legibus accommodare,
Imperator in hoc titulo iubet, ac imperat,
ut in contractibus leges Christianorum se-
quantur, corā iudicibus Christianis litigēt,
præcipitur quoq; Christianis, ne aut ludæ-
os offendant, aut rebus eorū uiolentas ma-
nus inij-

LORVM CODICIS.

nus inijciant, & a Iudæorum matrimonio
abstineant.

**Ne Christianum mancipium hæ-
reticus uel ludæus habeat, uel
possideat, uel circūcidat.**

Quid in hac L. tradatur, cuius obuiū
esse potest, hoc unū obseruatione dignū,
quod si ludæus mancipium, id est, seruum
Christianum circūcidat, pœna exiliū mul-
tandus sit, id quod etiā astruit L. Iudæi. ij.
Supra de Iudæis & c. ij. & ff. extra de Iudæis.

De Paganis & sacrificijs & templis eorum.

Pagani dicuntur quicunq; a uera & or-
thodoxa fide aberrantes, peculiare Deos
sibi fingunt, in quos multa scripsit Grego-
rius Nazianzenus in libris aduersus Genti-
les, de quibus uide & historiā Ecclesiasticā
tripartitam libro septimo. Imperator er-
go in isto titulo prohibet, ne id genus homi-
num aut sua sacrificia peragat, aut tēpla sua
aperta habeat, sub pœna capitis, & omniū
bonorum confiscatione.

De his qui ad ecclesiā confugiūt,

EXEGESES TITV.

uel ibi exclamant, & ne quis ab ecclesia extrahatur.

Ecclesia in hoc titulo accipitur pro loco rebus sacris destinato. Iam Imperator hic docet an huiusmodi sceleris alicuius auctores in loca sacra confugiunt, ut extrahi possint, qua de re plenissime tractat L. presentis & c. inter alia extra de iurisdictionibus ecclesiarum.

De his, qui in ecclesiis manumittuntur.

Manumittere, est dare libertatem. § manumissio, Insti. de libertinis. Iam Imperator in titulo isto agit quod in ecclesia coram episcopo iuxta populi conuentionem manumissus, id est libertate donatus, perinde habendus sit, atque si coram iudice manumissus esset, qua de re uide & §. multis autem modis, Insti. de Libertinis.

De legibus & constitutionibus principum, & edictis.

Lex est quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, ueluti consule constituiebat. §. Lex, Insti. de iure na. Gen. & Ciui. Constitutio uero est proprie quodcumque Imperator uel per epistolam constituit uel

LORVM IVSTINIANI

aut, uel cognoscens decreuit, uel edicto præcepit. §. quodcumque igitur, Insti. de iure na. Gen. & Ci. Edictum, sunt literæ quibus magistratus aliquid iubent, atque imperant. His uocibus recte perspectis, haud difficile est cognoscere, quid in isto titulo tractetur. Tractatur enim priuilegia, non legem generale reddere, tractatur quæ sint leges generales, quæ speciales. An principes legibus latis obnoxij sint, quis contra legis mentem faciat, leges futuris negotijs dari. Tractatur penes quem sit legum interpretatio.

De mandatis Principum.

Mandare, est alicui personæ gerendum aliquid exequendumque committere, inde de mandatis principum est hic titulus quibus credi Imperator non uult, nisi ea scriptis probentur.

De Senatusconsultis.

Id quod Senatus constituit atque prohibet, Senatusconsultum dicitur. §. Senatusconsultum, Insti. de iure na. Gen. & Ci. Hinc est titulus de Senatusconsultis, quæ & diligenter obseruari, & rescripta aduersus ea extorta, nullius momenti putanda esse, Imperator hic præcipit.

EXEGESES TIT V

De ueteri iure enucleādo, & de au-
thoritate iuris prudentum, qui
in Digestis referuntur.

Ius uetus appellatur, quod ab urbe Ro-
ma condita, & a Romuli tempore ad secu-
lum usq; Iustiniani, ferme per mille qua-
dringētos annos cōfusissime sparsum erat,
id quod Iustinianus in hoc titulo uiris q̄bus-
dam non minus disertis q̄ prudentibus enu-
cleādum. i. exponendum, & in certū libro-
rum ordinem redigendum mandat. Ad
hoc de autoritate iuris prudentum, quæ-
dam differit. Porro in L. ij. quædam Græ-
cæ uoces in exemplaribus plerisq; deside-
rantur, quas Alciatus ita reponendas cen-
set. Verba Imperatoris sunt, nec qui postea
fuerint, audeant cōmentarios hisdem legi-
bus annectere, nisi tamē si uelint eos in Græ-
cam uocem transformare, ea consequētia,
sub qua uoce Romana positæ sunt, hoc qd
Græci κατὰ πόδα, id est, iuxta pedē, id est
appositū, & uehementer accōmodatum, ut
Erasmus in prouerbij exponit, dicuntur,
uel si quis forsitan per titulorū subtilitatem
annotare maluerit, & ea quæ κατὰ πόδα
nuncupantur, id est, summaria quædam cō-
ponere.

De iuris

LORVM CODICIS

De iuris & facti ignorantia.

Hic titulus agit quibus hominibus, &
quando officiat, uel iuris uel facti ignoran-
tia. Ignorantia facti est, ut si me fugiat eum
obijisse mortem, qui cognatione mihi iun-
ctus fuit, aut non fugit me eum mori obij-
se. Ceterum uel intestatum obijisse, uel me
hæredem institutum later. Porro, si cōper-
tum idem habeam eum intestatum uita sum-
ctum esse, sed me iure cognationis succedē-
di mihi copiam esse ignoro, aut si aliū, qui
non præponi queat, iri præpositum mihi
existimo iuris ignorantia labor, ut L. pri-
ma. ff. eodem titulo.

De precibus Imperatori offeren-
dis, & de quibus rebus sup-
plicare liceat, & ubi.

Imperator hic agit quo pacto sibi preces
hoc est, supplicationes offerendæ sint, & a
quibus, & quibus de rebus. Et summa est,
preces sibi offerendas, & pro consuetudi-
ne & iure. Consuetudine quidem, ut ge-
nua flectantur. iure, ut paucis summam rei
in libello quodam proferamus, omittis ijs,
quæ ad rem nihil faciunt, ut est uidere in L.
ultima, titulo eodem.

B ij

EXEGESES TITV

**Quando libellus principi datus,
litis contestationem facit.**

In hoc titulo hoc asseritur, quod supplicatio principi facta, simul ac princeps ad eam rescripserit, litis contestationis uicem obtinet. Ad hoc ut actio, aut in triginta aut quadraginta annos pro eo ac in litis contestatione fieri solet L. prima C. de annali except. perpetuetur & transeat ad hæredes L. prima, eodem titulo.

Ut lite pendente, uel post prouocationē, aut diffinitiuam sententiā nulli liceat Impatori supplicare.

Quid hic titulus cōplectatur, rubrica facile indicat. Indicat uero pendente lite, uel prouocatione, antequam sententiā diffinitiuā feratur, neminem super causā tali principi supplicationē porrigere debere, nisi forsitan uel actorum cōmuniū uel pronūtiationis editio denegetur, ut L. ij. eo. ti.

Si contra ius, uel utilitatem, uel per mendacium fuerit aliquid postulatum, uel impetratum.

Summa est, nullum rescriptum, nullam sacram annotationem, nullā pragmaticam sanctionem,

LORVM CODICIS.

sanctionem, quæ luri cōmuni et utilitati publicæ aduersari uidentur, ubi ubi proferantur, aliquid momenti habere debere.

De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.

Hic titulus tractat diuersorum, & uariorum rescriptorum, rationes, & formulas. Nimirum annotationum, pragmaticarum sanctionū, & si quæ alia genera rescriptorum sunt. Porro, annotatio in iure Ciuili dicitur rescriptum principis, quod ipse suo ipsius cōsilio adductus alicui impartit. Pragmatica sanctio, est quod princeps ecōsilio suorum procerum sancit & statuit, in causis uniuersorum, ut in L. uniuersa rescripta eo. ti.

De statuīs & imaginibus.

Statuē dicuntur opera sculpsilia & fusilia, imagines uero opera picta. Vnde in hoc titulo Impator statuit, ne iudices, uel statuas, uel imagines sine principis consensu erigantur, statuit ut si quando principi statua erigatur, Iudex adsit, nec uult subditos in statua principi faciunda, ulla pecuniarū collatione, grauari debere.

**De his, qui ad statuas,
confugiunt.**

B ij

EXEGESES TITV

Summa est, qui confugiunt ad statuas, hoc est, simulachra Imperatorum, iusto metu commoti, lure & legibus, uindicari debent. Cæterum, eos, qui propter scelera, quæ designarunt ad statuas confugiunt, ab illis arripiendos, & uinculis mancipandos esse, Imperator præcipit.

De officio præfecti pretorio Orientis, & Illyrici.

Præfectus pretorio sub Cæsaribus disciplinæ militari præerat, & pretorio, id est, militibus, cohortibusque pretorianis, is instar magistrorum equitum habebatur, nisi quod magistrorum equitum potestas legitima erat, hoc est, legibus populi Romani inuenta. Præfectos autem prætorio, Imperator suo arbitrio inuexit, id quod probat, L. prima. ff. de offi. præfect. preto. Porro Oriens dicitur illa pars mundi, unde Sol oritur, auctore Pomponio Mela libro primo. c. primo. Illyria, uel illyris provincia est, quæ longe lateque patet, ut quæ intra Italiam, Germaniam superiorem, Macedoniam, Thraciam, Epirum, sinum Adriaticum, Danubium, continetur: uide Pomponium Mela lib. secundo, cap. de Macedonia. Iam in hoc titulo Imperator differit, quod officium eius sit, qui

A paulo recentioribus Cæsaribus præfecti prætorio, & ad prouincias gubernandas mittebantur, ut hic tit. et sequens indicat.

LORVM CODICIS.

sic, qui præfectum pretorio Orientis, & Illyrici agat, tum de quibus causis, possit cognoscere.

De officio præfecti pretorio Africae, & de omni eiusdem dio cæseos statu.

Africa pars est mundi, cuius breuem descriptionem uide apud Melam lib. primo, cap. quarto. Cæterum, *Νοίκης* Græce est gubernatio, dispositio. Summa ergo tituli est quæ sint partes, & munia præfecti pretorio Africae administrandæ &c.

De officio Præfecti urbis.

De præfecto urbis ita Pomponius Lætus in libello de magistratibus Romanis scribit. Romulus unum elegit, quæ urbanis negotiis præfecit, ut Dionysius ait hunc præfectum urbis fuisse satis constat, longo post tempore, tantum sibi urbis præfectura uenidicauit Cæsarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognosceret, & demum, cum Cæsares ab urbe abessent, præfectus uelut alter Cæsar imperabat de rebus omnibus, quæ ad urbem pertinebant, censebat, hæc ille. Ex quibus facile cognosce-

B iij

EXEGESES TITV.

re iuuenis poterit, quid in hoc titulo tradatur. Porro in L. ultima, eo. tit. Est uox primicerius ab Accursio male intellecta, proinde eius interpretationem, obiter adiciam. Primicerius notarius præfæti hic urbis, nā alioq principis erat, dicitur, et honore inter notarios primus, sicut sequens, secundicerius, ~~κρυπτο~~ genim ceram significat, ~~κρυπτο~~ tabulam ceratam, in qua antiqui scribere solebant, ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerii, hoc ex Alciato, ne quæ sua gloria fraudemus, transcripsimus.

De officio magistri militum.

Quid hic titulus in se comprehendat, notius est ex uerbis tituli, quam, ut a me multis ostendendum sit.

De officio Quæstoris.

Varia fuisse quæstorum genera indicat Cornelius Tacitus libro undecimo historiarum. Inter alios quæstoires fuerunt, qui cum Imperatoribus Po. Romani mittebantur, id est consulibus & pretoribus, ad administrandam rem pecuniariam, & prædam, ac manubias in rationes publicas referendas, uide Pomponium lætum de magistratibus Romanorum, & de his quæstoribus

hic titulus

LORVM CODICIS.

hic titulus loquitur, pro quibus hodie sunt thesaurarii bellici.

De officio magistri officiorum.

Magistri officiorum erant, qui procurabant, ut milites in acie, ceteros antecederent, quibus stipendia meliora darentur, uel labor prolixior faceret anteire, ut L. secunda, eo. tit. Tum, ad magistros officiorum pertinebat significare quotannis Cæsari bus quemadmodum se numerus militum haberet, castrorumq; ac clausularum iura, procederet, ut ex L. quarta, eo. tit. colligere licet. Porro, ni fallor, tum magistri officiorum erant ii, qui a Pomponio Læto præfæti castrorum uocantur, quibus eodem auctore curæ erant, castrorum positiones ualli, fossæ, tentoria, tabernacula, tormenta bellica, & cætera.

De officio Comitis, sacrarum largitionum.

Comes sacrarum largitionum, olim is fuisse colligitur, per quem Cæsares stipendia militibus erogauerunt, ut in L. unica huius tituli, Imperator uult ut iudices ad istum Comitem breues quadrimestruos dirigant, hoc est ut singulis quatuor mensibus libellos attributarum pecuniarum mit-

B v

EXEGESES TITV.

tant. Attributæ autem pecuniæ nuncupantur, quas nunc assignationes dicimus, Varro lib. primo de lingua Latina, Tributum, inquit, dictum a tribubus, quod ea pecunia, quæ a populo imperata erat, tributim a singulis proportionem census exigebatur. Ab hoc enim, quæ assignata erat, attributum dictum. Ad legem unicam huius tituli intelligendam facit, quod annotavit Alciatus ex Græco legum interprete, Palatinos communi nomine dictos omnes habitantes in Palatio, alios quidem semper in domo Augusti perseverare, qui nunc Comitenses, nunc Comites dicuntur. Comitatum autem locum esse, in quo Imperator vitam ducat. Cæterum eos qui in Provinciâ mittantur, Mittendarios a mittendo dici.

De officio Comitum, rerum priuatarum.

In hoc titulo, loquitur de procuratore Cæsaris, cui, ut Pomponius Lætus auctor est, omnis res familiaris commissa erat, etiâ quicquid is egisset, ratum erat apud Cæsarem, & penes hunc magna erat auctoritas.

De officio

LORVM CODICIS.

De officio Comitum, sacri palatii.

Hic titulus, ex titulo præcedenti satis superque intelligi potest.

De officio Proconsulis & Legati.

Hunc titulum ex verbis Pomponii Læti, iuuenis facillime intelliget, sed verba Pomponii si quis requirit, subiiciat. Posthumio Albo, & Sex. Fuscio consulibus, bello, in feliciter, contra Equos gesto, proconsul creatus est C. Quintius, & is primus in eo magistratu fuit, eum sex lictores præcedebant, cætera omnia habebat, uti consules. Et inde statutum est, ut qui Consules uno anno fuissent, sequenti proconsules essent, deinde proconsules ad provincias mitterebantur, & singuli singulos legatos habebant, qui administrationi præstarent auxilium, Proconsul, potestatem exercet in ea provincia tantum, quæ ei tradita est, uel decreta, nisi uocaretur in iurisdictionem voluntariam, hæc Pomponius. Si quid amplius, uel de Proconsule, uel Legato scire uolet iuuenis, is legat Feneftellam de Magistratibus Romanorum.

EXEGESES TITVL

De officio Comitiss, sacri patrimonij.

Hoc est, de officio illius, qui præerat pa-
trimonio Cæsaris.

De officio Comitiss Orientis.

Hoc est, de officio eius, qui agebat pro-
curatorem rerum Cæsaris, quas in Orientis
possidebat.

De officio præfecti Augustalis.

Id est, de officio præfecti Cæsaris, qui pri-
mo omnium, in Ægypto morem constitu-
di præfectos inuexit, cuius officium est co-
gnoscere, & referre ad principem, ea quæ
cognouit, ut est cernere in L. ij. huius tituli.

De officio Vicarij.

Præfecti asciscabant Vicarios quosdam
qui uicem eorum in causis Civilibus audien-
dis defungeretur, de quibus hic titulus differt.

De officio Prætoris.

Eo tempore, quo pertinacia Tribunor-
um plebis, qui Romæ sine Cōsulibus quinque
annis præfuere, L. Feltius ex plebe Cōsul
creatus esset, patres, preturam, nouum ma-
gistratum Sp. Furio Camillo M. filio de-
derunt, Hic primus Prætor urbanus fuit,
a præfessendo

LORVM CODICIS.

A præfessendo Prætor nominatus est, hæc
Pomponius Læus. Quæ uero sunt Præto-
ris munia, hic titulus aperto ostendit.

De officio Rectoris

prouinciæ.

Prouinciæ, dicebantur urbes, cum a po-
pulo Romano bello capte erant, ad quas
gubernandas, rectores & præfides mitte-
bantur, de quorum officio hic titulus differt.

De officio Præfecti uigilum.

Cum urbis ædificia sæpenumero incen-
dio flagrarent, diuus Augustus quinque co-
hortes, ut in uigilaret urbi, disposuit, & sin-
guli duas regiones custodiebant. Tunc em
erant regiones quatuordecim, his quinque co-
hortibus præerat Præfectus uigilum, apud
quem cognitio erat omnium scelerum, quæ
nocturno tempore fieri solent, præsertim
de incendio, & latrocinio. Hæc ex Pompo-
nio Læo hic referre uoluimus, ut quæ ad
L. unicam huius tituli intelligendam non pa-
rum commodatura sunt.

De officio Civilium Iudicum.

Iudices Ciuiles dicebantur, qui causis Ci-
uilibus audiendis dabant operam, de his in
titulo hoc dicitur.

EXEGESES TITV

De officio militariū Iudicum.

Quæ sunt Iudicum militarium partes, quibus hominibus dicere Ius debeant, quibus non debeant, in quos Imperium habebant, in quos non, disseritur.

Ne Comitibus rei militaris, uel Tribunis, lauacra præstentur Curia.

Ciuitates uel Curia non debent cogi ad calefacienda balnea priuata Tribunis, uel Ducibus uel Comitibus militum. i. Vicariorum magistrorum militum, hæc Lex unica huius tituli habet.

De officio diuersorū Iudicum.

Id est, de officio diuersæ conditionis Iudicum, uel de diuersis Iudicum officiis, quorum est primum: Ne matrem familias in publicum protrahant, nisi fortassis pro fiscalibus uel priuatis debitis, in Ius uocetur. Ne tunc etiam mater familias Iudicem adhibeatur. Deinde officium Iudicum, est uiris magni nominis honorem debitum habere. Postremo, caueant Iudices, ne magni subseilii uiros in subscriptionibus, fratres nominent. Porro, in L. tertia huius tituli sit metio Corniculariorum, quos Accursius tubatores fuisse

LORVM CODICIS:

fuisse existimat. At uero Asconius Accensius inquit, dicebatur attributi decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad censum additi, quos nunc Comentarientes, & Cornicularios appellant, hæc ille. Per Cornicularios igitur, hic accipio ministros additos Iudicibus, et quasi uicarios Iudicum.

Vt omnes Iudices, tam Ciuiles, quam militares, post administrationem depositam, per quinquaginta dies, in ciuitatibus, uel certis locis permaneant.

Quid iste titulus, in se complectatur, quilibet facile ex uerbis tituli, intelligere potest.

De officio eius, qui uicem alicuius Iudicis, uel Præsidis obtinet.

Hic Imperator tractat de ijs, qui in uicem mortuorum, iuxta absentium, tam Iudicum, quam Præsidum surrogantur, & succiuntur. Et, ut paucis dicam, sufficit illi omnia agere possunt, qui uel partium Iudicis, uel præsidis Prouinciæ sunt, nisi quod ultimo supplicio, id est, morte, L. ultimum,

EXEGESES TITV

Supplicium. ff. de poenis nemine mulctare
ualet, nec membrum alicui abscindere, ut
in L. ij. eo. ti. & in Auten. de Collatoribus
collat. nona. §. antequam uero.

De Assessoribus, & domesticis, & cancellarijs Iudicum.

Assessores dicuntur, qui ab illo, cui est
delegata iudicandi potestas, coguntur, ut
sibi in causis cognoscendis assident, & suis
consilijs praesent, quo controuersijs finis
imponatur. Domestici uero dicti sunt, qui
apud Iudices domesticorum officio funge-
rentur, ut L. ij. huius tituli. Cancellarij uo-
cabantur, qui Iudicibus libellos supplica-
torios, & offerebant, & legebant, Nota-
rios, hodie uocamus, de horum trium officijs
in aliquot legibus, huius tituli multa memo-
riae prodita sunt. Vel domestici dicuntur co-
sej arcanorum Iudicis.

De Annonis, & capitatione admi-
nistrantium, & eorum assel-
sorum, aliorumue publicas so-
licitudines gerentium, uel eo-
rum, qui aliquas cosecuti sunt
dignitates.

Annona

LORVM CODICIS.

Annona, non tantum ad fruges, sed etiam
obsonia refertur, unde Annona macelli di-
xit Traquillus. Vegetius annonarias expen-
sas uocat, eas frugum pabulique species, quas
Prouinciales militibus expendunt. Capi-
tatio mihi dicta esse uidetur, quod praeter
annonam etiam pecunia quaedam militibus da-
ta sit, et hoc capitatum, uel in singula capita,
unde in hoc titulo agitur etiam de annonis
id est, expensis frugum, pabulorumque, &
capitatione. i. pecunia capitatum data ijs, qui
administrant, & publicas sollicitudines ge-
runt. Tum de annona & capitatione assel-
sorum eorum, uel eorum, qui aliquas di-
gnitates consecuti sunt.

De contractibus Iudicum, uel eo-
rum, qui sunt circa eos, & inhibe-
dis donationibus in eos facien-
dis, & ne administrationis tem-
pore proprias aedes aedificent, si-
ne sanctione pragmatica.

In hoc titulo agitur primo omnium de
contractibus Iudicum, nimirum ne Iudices
contrahant, quia Iudices facile pollent
authoritate, uenditores conuenire possunt,

C

EXEGESES TITV

cæterum ea, quibus opus habent, comparare ualent. Deinde statuitur, ne Iudices prouinciales, nec res uel immobiles uel mobiles cernant, præter ea quæ ad uestitum aut uictum pertinet, in L. unica. §. Prouincias. Tū prohibet Impator, ne Iudices prouinciales, donationes ab aliq recipiat. Et si quid receperint, id ratū esse nō debere, etiā si post gestam administrationē, uel donatoris, uel uēditoris calculus accesserit. Postremo, phibetur in hoc tit. ne Iudices ex descriptis as extruāt, quæ oia uide in L. unica, co. tit.

De modo mulctarum, quæ a Iudicibus infliguntur.

Hic Iustinianus dicit quam mulctam Iudices imperare possint, quando eis intergrum est, ut iurisdictionem, quam acceperunt, iudicio uel pœnæ uel mulctæ propugnent, L. prima, ff. si quis Ius dicen. obtempera. Porro, mulcta dicitur delicti animi aduersio pecuniaria Iudicis arbitrio statuta, L. aliud ij. §. primo. ff. de uerbis signifi. Et obserua L. primam in hoc tit. quæ astruit mulctam damnū famę nō irrogare. Nec studiosum Iuris lateat, a mulcta quidē prouocari posse, L. antepenultima. ff. de uerborum signifi. Secus uero esse in pœnā, ut a

LORVM CODICIS.

ut a qua non detur prouocatio.

De defensoribus ciuitatum.

Defensores ciuitatum quondā dicebantur uiri, non ex Decurionibus, sed ex alijs delectis tres numero, quorum partes erant, prospicere, ne tenuiores & infimæ fortis homines a nobilibus, uti sit, premerentur. Iam in hoc titulo ostēditur, quomodo constituitur defensor ciuitatis, quæ eius munia sint, quibus causis se admiscere debeat.

De magistratibus municipalibus

Municipes ciues Romani erant, ex municipijs suo Iure, & legibus suis utētes, muneris tantū cū Po. Ro. honorarij participes a q munere capeffendo appellati uidentur, nullis alijs necessitatibus, neq; ulla Po. Ro. lege adstricti, cū nunq populus eorū fundus tactus esset, hæc Gellius lib. xvi. cap. decimotertio. Deinde obseruatum est, ut unusquisq; suæ ciuitatis municeps dicatur, unde & Plinius in epistolis, tam Comum, quam Mediolanū municipia nominat. Hinc Magistratus municipales dicuntur, ipsi ciuitatum Decuriones. Nec desunt authores, q affirmant eosdem esse Duūuiros, & magistratus municipales. At Duūuires apud Romanos erant rerum criminalium Iudices.

C ij

EXEGESES TITV

ges, ut indicat Liuius libro primo ab urbe condita. Quales uero in alijs urbibus fuerint, ostendit Vlpianus lib. primo. ff. Si quis iusdi. & Iuriscōsultus Paulus in tit. de albo scribendo, de horum municipiorum magistratibus, hic titulus differit, differit uero quod officium eorū fuerit, nimirū exigitur Annonā, ut L. prima huius tituli astringitur, differit quo tempore, talis magistratus, creari debeat, quę hic refert Accursius, prorsus a magis non sunt.

De officio Iudicis Alexandrię.

Quibus rebus Iudex Alexandrię impleri possit, hic titulus refert. Nimirū, quod interesse queat adoptionibus, emancipationibus testamentorum in donationum professionibus, denique quod & tutorem dari is Iudex ualeat, ut. ff. in L. prima, & ultima eiusdem tituli.

LIBER II

De Edendo.

EDere, est copiam describēdi facere, uel in libello complecti, & dictare, L. prima. §. primo. ff. eodē. Est uero editio actionum, est editio rationum, hoc est, proferri

LORVM CODICIS.

do proferimus rationarium, in quo acceptū & expensi conscripta est ratio L. si quis. §. rationem. ff. eo. Illa uero est quando in libello significamus ius quo quis rem petat. Siquidem nomenclatura actionis in libello exprimenda non est, ut uno ore interpretes affirmant, in L. edita actio, eo. tit. Est & editio instrumentorū, est editio actorū, de quarū rerū editione, totus hic tit. loquitur.

De in ius uocando.

In hoc titulo differitur libertum uxore iuxta parentes ac liberos, & hæredes patri sui non posse in ius uocare, sine Iudicis permisso. Tum, quod nec filius emancipatus aduersus patrem experiri queat sine uenia, & hoc in L. tertia huius tituli.

De pactis.

Pactum est cōsensus duorum pluriumue in idē, L. prima ff. eo. Iam in hoc titulo differitur, quādo pactū initum, aut firmū aut infirmū sit, quādo pactū actionem pariat, quādo actionem nō pariat. Porro, ut interim hoc elegātoris literaturę studiosos moneam L. petens, eo. tit. præter aliorū interpretum sententias Andreas Alciatus lib. quinto Paradoxorum cap. secundo, egregie, & ut mihi uidetur, magis apposire, quā

EXEGESES TITV.

ullij alij interpretatur.

De transactionibus.

Transactio est de re dubia, & lite ancipiti, necdum ad finem ducta, non gratuita pactio, L. transactio, eo. titulo. In hoc titulo agit Imperator quando transactio unius alteri præiudicet, agit quibus de rebus transigere liceat, agit quid efficiat exceptio transactionis, agit de poena maioris, qui pacta vel transactiones initas rescindit et dissolvit &c.

De errore Calculi.

Si in Calculo, hoc est, computatione erratum sit, quando præiudicet, & quando non præiudicet, hoc uult hic titulus.

De postulando.

Postulare, est desiderium, uel suum ipsius uel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest exponere, uel alicuius desiderio contradicere, L. prima. §. postulare. ff. eo. ti. In præsentii titulo agitur quomodo postulandum sit, & quis nā postulari queat.

De Aduocatis diuersorum iudiciorum.

Asconius Pedianus, q̄ defendit, inquit, alterū in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut præsen-

LORVM CODICIS.

aut præsentiam suam comodam amico, aut procurator, si negotium suscipit &c. Habet igitur titulus de Aduocatis diuersorum iudiciorum, hoc est, de priuilegijs, munere, mercede Aduocatorū, qui in diuersis iudicijs suis operam suā hominibus nauant. In hoc titulo enim cum primis obserua L. Aduocati, ubi Imperator dignitatem iuxta comoditatem Aduocatorum egregie ostendit.

De Aduocatis diuersorum iudicium.

Nō omnino ἀκαρον καὶ ἀπερίοκλον uidetur, quod glossa super hac rubricadicit inter hunc titulum, & præcedentem hoc discriminis esse, quod in titulo præcedenti differatur, de priuilegijs Aduocatorū, qui adhuc aduocationis munere fungantur, istum uero præsentem titulum, uerba facere de priuilegijs Aduocatorū, qui iam munus illud abdicauerint. Porro Iuuenes studiosi L. petitiones obseruēt, in qua Imperator serio edicit, ne q̄s prius aduocationis munus subeat, q̄ per statuta tempora legum eruditoni noscatur inhesisse. Statuta uero tempora quinque anni sunt, ut in. §. Sed quia solitum in proœmio Pandectarum.

EXEGESES TITV.

De Aduocatis fisci.

In hoc titulo Imperator offēdit, quæ sine officia, quæ priuilegia Aduocatorum fisci, id est, Aduocatorum rerū fiscalium, id est, propriarum, & priuatarum principis.

De errore Aduocatorum, uel libellorū, seu preces concipientiū.

Quatenus uel error Aduocatorum, uel eorum, qui libellos partium cōscribūt, noceat, hic Imperator agit, quibus de rebus uide legem ultimam huius tituli.

Vt quæ defunt Aduocatis partium Iudex suppleat.

Sūma tituli est, iudicem si quid uel a litigatoribus, uel ab ijs, q. partib. adsunt, omīsum fuerit, posse, & supplere, & proferre.

Ex quibus causis infamia irrogetur.

Quid hic titulus in se complectatur, nemini non ex uerbis eius constare poterit. Porro in L. uerbum eo. titulo est uox Græca inserta Sycophanta, quæ quando ab Accursio male intellecta est, a me paucis explicanda uidetur. Plutarchus in commentario de Curiositate scribit, hoc cognominis inde ortū

LORVM CODICIS.

inde ortum, quod cum Athenienses lege cauissent, ne uis Athenis ficos exportaret, eos qui obseruatos nonnullos quod si eos exportassent, detulissent, Sycophantas dictos *πράξις οὐκ αὐτὸν*, id est, quod ficos proderet. Eadem in uita Solonis Plutarchus refert. Inde Sycophanta pro quouis calūniatore, & uiro nullius prech apud Terentium, & Plautum usurpatur. Porro Andreas Alciatus lib. Dispositionum secūdo, ex antiquis codicibus pro Sycophanta *ἐσυκοφάντης*, id est, calumniarius es, legendum admonet.

De Procuratoribus.

Hic titulus de officio procuratorum iudiciorum, id est, de ijs, qui in iudicio partium causas agendas ex mandato suscipiūt, loquitur, exceptis duabus legibus L. si procurator, & L. si precium, quæ de procuratoribus negotiorum, id est, illis qui aliena negotia mandato domini administrant, L. prima. ff. eo. tractat.

Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, uel actiones in se transferre.

In hoc titulo Imperator prohibet, ne litigatores accersant patrocinium potentioribus.

EXEGESES TITV.

ad terrorem aduersarij incutiendum causæ iacturam facturi, si hoc fecerint.

De his, qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, uel eorum nomina in lite præcedunt.

In summa, titulus hæc uult, partim ne quis prædijs, de quibus in iudicio coeptum est, litigari titulos, id est, superscriptiones, insignia potentiorum ad ludificandam partem aduersariam adfigat, facturus aliquando rei, aliquando causæ iacturam, si hoc fecerit. Partim uult Imperator, ne quis de prædijs lite, uel iam mora uel mouenda nomina potentium, ad absterrendum aduersarium suum prætendat, sub causæ quauis iustæ iactura si hoc facere ausus fuerit.

Vt nemo priuatus titulos prædijs suis uel alienis imponat, uel uela regia suspendat.

Nemo priuatus suis prædijs, uel etiā alienis sine præceptione iudicis competentis titulum adfiget, scribendo, hoc prædium est ducis Saxoniarum, hoc prædium possidetur, uel a me, uel ab alio: nec etiā ad prædia regia uela, id est, uexilla suspendat, utrumque enim & titulos

LORVM CODICIS.

& titulos, & uela prædijs suis adfigere, Cæsaris est. Quod si plebeius prædijs alienis, uel titulos, uel uela regia suspenderit, morti destinatur: si miles, si curialis, si clericus exstiterit, proscribetur, deportabitur.

Vt nemini liceat sine iudicis auctoritate signa imprimere, rebus quas alius detinet.

Vult Imperator in hoc titulo, ne quis rebus alienis signa imprimat, quibus designet res ab alio detentas, ad se pertinere, & hoc quidem ante litis contestationem, & deinde ante latam sententiam, ut infra L. prima, & secunda.

Ne Fiscus, uel Respublica, procuracionem alicui patrocinijs causa, in lite præstent.

Fiscus, id est, procurator fisci Cæsaris, uel Respublica aliqua non debet, uel sub prætextu debiti, uel quia sibi dimidia pars regis, uel actionum donatur, litigantibus aut patrocinium præstare, aut procuracionem eorum suscipere, ne iniuriarum inde pullulet occasio, unde Iura pullulant, L. meminerit inferius, unde ui.

EXEGESES TITV.

De negotijs gestis.

Hic titulus de actione negotiorum gestorum differit, cui tunc locus est, quando aliquis negotia aliena gessit, citra mandatum eius, cuius negotia sunt, siquidem si quis mandauit gestori, ut negotia sua geratis, si mandauit gestori, tenetur mandati. Tum negotiorum gestor obligatur domino, & uicissim dominus ei Instit. de obligat. quæ ex quasi contractis. §. primo, infra eo. titulo, L. si mandatum.

De his, quæ ui, metusque causa gesta sunt.

Vis est necessitas rei faciendæ præter uoluntatem nostram extorta, uel est maioris rei impetus, cui resisti non potest L. secunda. ff. eodem. Metus est uel instantis uel futuri periculi causa, iuxta mentis trepidationem, L. prima. ff. eodem. Iam in isto titulo agitur, quando ea, quæ aut ui, aut metu a nobis gesta sunt, aliquid uel nihil prorsus momenti habeant. Tum quando huic actioni locus sit, ostenditur. Porro Imperator in uerbis tituli huius respexit ad uerba editi, Quod ui metusue causa gestum erit, ratum non habeo.

De dolo

DE DOLVM CODICIS.

De Dolo malo.

Dolus malus est machinatio fraudulenta, ad alterum circumueniendum instructa, L. prima. §. primo. ff. eodem. Vel, ut Cicerone in Topicis finit, dolus malus, est cum aliud agitur, aliud simulatur, de cuius actione, quando locum habeat, quandiu duret, in hoc titulo Imperator disputat. Ad hoc nam dolus probari possit, docet.

De in integrum restitutione.

Restitutio in integrum, est reductio in eum statum, in quo quis prius erat, quam lædébatur. Restitutio enim id reparat, quod læsio abstulit, L. quod si minor. §. restitutio. ff. de minoribus. Porro minores dicuntur qui nondum annum uigesimalimum quintum exceßerunt, de quibus minoribus hic titulus tractat, ostendens quæ priuilegia minoribus læsis impertiantur, iuxta quibus remedijs, rebus minorum consulatur.

De Filiofamilias minore.

Hic differitur quo pacto filiusfamilias minor uiginti quinque annis, si uel pro extraneo, uel patre etiam suo fide iussit in integrum restitui queat, L. prima eodem titulo.

De Fideiussoribus minorum.

EXEGESES TITV

Summa tituli, est restitutionem in integrum minori concessam fideiussorem minoris non iuuare, ut qui conveniri debeat. Ceterum, fideiussori copia datur id damni quod accepit, in minore refarcire, L. prima & secunda, eo. titulo.

Si Tutor, uel Curator

intertuenerit.

Minor, etiam si quid uel Tutore, uel Curatore authore gesserit, si laesus est, uel in, uel extra iudicium, in integrum restitui poterit, hic titulus complectitur.

Si in comuni eademque causa restitutio in integrum postuletur.

Neminem lateat, quod restitutio minoris non opituletur maiori, quo cum minor rem aliquam communem habet, hoc uult titulus hic.

Si aduersus rem iudicatam.

Sententia lata contra minores tutorum, uel curatorum autoritate, uel lata contra tutores, uel curatores, restitutio datur minoribus.

Si aduersus uenditionem.

Minori uendendi ea, quae seruari possunt sine decreto,

LORVM CODICIS!

sine decreto, ipso iure, uenditio nulla est, & proinde non datur restitutio: at uenditio cum decreto uenditio nulla quidem non est, sed restitutio datur, si modo se laesum esse probarit, L. Lexque, C. de administratione tuto. L. siquidem sine decreto, C. de praedictis minor. Porro, in hoc titulo, iuuenis studiosus Autent. sacramenta obseruet, e quibus iuramenta pubes sponte super contrahibus rerum suarum non retractandis facta inuolabiliter seruanda discet, quae Authentica sumpta sunt ex cap. cum contingat, Extra de iure iurando, & ex cap. quamuis, extra de pactis libro sexto.

Si aduersus uenditionem pignorum.

Hic titulus habet, an si res minoris pignori opposita & creditore distrahatur, minor in integrum restitui queat aduersus creditoris uenditionem suae rei pignoris uice obligatae.

Si aduersus donationem.

Nolo lateari iuuenem iuris Ciuilis studiosum minorem, nec cum decreto, nec citra decretum donare posse, C. si maior factus rem ratam habuerit, L. ultima. Proinde in integrum restitutio hic loci habet nihil, L. in causae, ff. de minoribus. En habes titulum

BY 12107

EXEGESES TITV

Si aduersus libertatem.

Minor, neq; manumittendi, neq; uen-
dendi habet copiam, ut ab alio manumis-
sione donetur, nisi apud concilium causa
cognita, Instit. quibus ex cau. manu. non
poss. §. eodem, & ff. de ser. excep. L. si mi-
nor. Et si minor in sententia libertatis ergo
data, aut liber esse declaratus sit, restitutio
locum non habet, aut si libertate donan-
dum minorem exprimatur, restitutio locū
habet, ut L. prima, & secunda, & tertia, &
quarta: hæc ex Azone fere transcripsimus.

Si aduersus transactionem, uel diuisionem, Minor restitui uelit.

Minor contra transactionem, uel factū
cum ipsemet experiretur aduersus aliū, uel
dum alius experiretur, aduersus eum resti-
tuitur. Et hæc quidem si transactio non eua-
nida fuit, idem in diuisione statuitur, nam si
minori est res aliqua cum alio cōmunis, ad
quam alienādam decreto opus sit, minor,
socium ad diuisionem prouocare non po-
test, sed socio maiori prouocare integrum
relinquitur, L. de prædīs minorum L. in-
ter omnes. Et proinde, ex decreto, causa ne-
cessaria urgente, diuisio intercludi nequit,
in qua

LORVM CODICIS.

In qua si minor circumueniatur, in integrū
restitutionē petere poterit, hæc ti. hic habet.

Si aduersus solutionem a debi- tore, uel a se factam.

Si debitor minoris cupit diluere debita
minori, & efficere, ne posthac æris alieni
gratia, ei a minore negotium exhibeatur,
quicquid est debiti, uel iudicis autoritate
reluat, uel iudicis iussu, in ædes deponat,
nec multum refert, his in rebus interueniat
tutor, uel non, L. ait prætor. §. primo, ff.
de mino. Porro, si debitor reuoluat debita
uel tutori, uel curatori minoris, uel etiam
ipsi minori intercedente tutorum iuxta cu-
ratorum autoritate, uel deniq; adulto, cui
non est curator, liberatur quidē e iuris præ-
scripto. Cæterum, minor, causa cognita,
id est, facta pecuniæ iactura, restitui potest,
hæc titulus complectitur.

Si aduersus dotem, restitutio postuletur.

Mulier minor uiginti quiq; annis, si plu-
ra quam dignum fuit in dotem promissit, tã
ipsa, quã hæres eius, in integrū restituitur,

Si aduersus delictum.

EXEGESES TITV

Nefugiat iuuenem furis Ciuilis cupidus minorem doli capacem, in criminibus excusationem prætexere non posse, ut L. prima eo. Id quod uero consentaneum est, si quid animo ad perniciem instructo designauerit, sui improuidentia & incuria, quid factum sit, aduersus delictum restituitur, hæc uult titulus hic.

Si aduersus Vsucapionem restitutio postuletur.

Contra minorem nulla præscriptio admittitur, L. finali, in quib. cau. in integrum restitutio non est necessaria. Porro, quinam hoc uero accedat, glossa in lege unica huius tituli expedit.

Si aduersus fiscum, restitutio postuletur.

Si minor contraxit cum dispensatore Cæsaris, & ei fucus fiat, restituitur non aliter, atque si cum privata contraxisset, & de ea restitutione, procurator Cæsaris disceptat. Cæterum, si minor circumueniatur a procuratore fisci, quo cum contractus initus est, in integrum restituitur, & de ea restitutione, procurator Cæsaris una cum Præside cognoscit.

Si aduersus Creditorem.

Vt in alijs

LORVM CODICIS.

Vt in alijs contractibus, ita in mutuo quoque maior læsus restituitur. Et partes qui de minoris sunt probare, uel selæsum esse, uel quod ei datum sit amisisse, L. minoribus. C. de in integrum restit. mi. L. nā & postea. §. si minor. ff. de iure iuran. Sed hic creditoris munia sunt probare, quod minor e pecunia mutuo accepta, collocupletauerit se. Et discrepat hic titulus a titulo, C. ad Senatusconsultum Macedonianum. Siquidem Senatusconsultum Macedonianum de filiofamilias uerba facit. Hic uero titulus de minoribus generatim differt.

Si minor ab hæreditate se abstinuerit.

Vt in omnibus alijs, ita si minor adiuit, aut hereditatem minus lucrosam, aut agnouit bonorum possessionem, aut ex Trebelliano recepit hæreditatis restitutionem, in integrum restituitur, præter hæc, hic titulus habet nihil.

Si ut omissam hæreditatem, uel bonorum possessionem, uel quid aliud acquirat.

Hic Impator differt, quo pacto minor restituitur, si aut hæreditatem non adiuuerit

D ij

EXEGESES TITV.

aut bonorū possessionem non agnouerit,
aut legatū, uel quid aliud simile repudiarit.

In quibus causis restitutio in in-
tegrum, non est necessaria.

Hic titulus apertior est, quam ut multis
a me explicari debeat. Etenim tractat cau-
sas in quibus in integrum restitutio, neces-
saria non est.

Qui, & aduersus quos in inte-
grum restitutio non postuletur.

Hic Imperator decernit, & de minorib;
bus, qui in integrum restitui non possunt,
& de hoc genere hominū, aduersus quos
minores restitui nequeunt.

Si minor se maiorem dixerit,
uel probatus fuerit.

In integrum restitutio ei, qui se minorem
esse mentitur, non conceditur.

Si saepius in integrum resti-
tutio postuletur.

Si restitutio in integrū semel minori ne-
gata est, minor deinde restitutionis benefi-
cio, excepta appellationis causa, gaudere
non potest, nisi forsitan nouis defensionib;
bus, causam

LORVM CODICIS

bus causam suam instrui posse dicat, hē in
lege prima & secunda.

De his, qui ueniam ætatis
impetrauerunt.

Vt maior uiginti quinque annis in his quæ
factis maior gerit, restitui nō potest, ita nec
minor, qui ætatis ueniam impetrauit, ut ma-
ioris loco habeatur, in integrum restitui po-
terit. Porro ueniam ætatis masculus ma-
ior uiginti annis, foemina octodecim annis
impetrat. Cæterum Energia impetratæ æta-
tis ueniam ea est, quod simul ac ueniam ætatis
impetrata est, etiam minus idoneæ res suas
administrent, in integrum restitui non pos-
sunt, ne hi qui cum eis contrahant principa-
li authoritate circumscripti esse uideatur, ut
lege prima. At uero, in alienatione immo-
bilium rerum sine decreto is qui ueniam æta-
tis impetrauit, perinde, ac minor habetur,
L. penultima, eo.

Si maior factus, ratum
habuerit.

Ea, quæ minor, maior uiginti quinque an-
nis factus rata habuerit, siue a se, siue tuto-
re, siue ab utroque gesta sunt, rescindi non
possunt, & proinde in integrum restitutio

D ij

EXEGESES TITV.

loim nō habet, ut lege secunda huius tit.

Vbi, & apud quē cognitio re-
stitutionis agitata sit.

Iudices ordinarij, iuxta delegati de cau-
sa restitutionis in integrum cognoscere pos-
sunt, in L. finali, eo. titulo.

De reputationibus, quæ fiunt
in iudicio in integrū restitutiois.

Id est, de compensationibus, uel, ut Azo
putat, de restorationibus, quæ fiunt in iu-
dicio in integrum restitutionis, siquidē mi-
nor petens auxilium restitutionis, neq; in
lucro, neq; in dāno, morari debet. Et ideo
quicquid ei uel ex emptione, uel uenditio-
ne, uel alio quopiam contractu accesserit,
restituere debet, ut Lege prima eo. titulo.

Etiā per Procuratorem, cau-
sam restitutionis in integrum agi
posse.

Causa restitutionis in integrum etiā per
procuratorem, nedū per minorem agi pot.

In integrum, restitutione po-
stulata ne quid noui fiat.

Hic Imperator differit, quod si in integrū re-
stitutio

LORVM CODICIS.

stitutio postuletur, omnia sacra recta, ut
dici solet, donec res transigatur manere de-
beant, idcirco res eius cuius in integrum re-
stitutio petitur, alienari non debet. Breui-
ter, nihil fieri oportet quod alteri parti, cau-
sa nondum transacta, fraudi esse queat.

De restitutione militum, eo-
rum, qui Reipub. causa absuerūt.

Hic titulus differit, quinam uel n̄ qui mi-
litiæ uacarūt, uel in Reipub. negotijs absue-
rint, si læsi sunt, in integrum restitui debeant.

De uxoribus militum.

Quo pacto, aut militum uxores, aut eo-
rum, qui Reipub. causa absunt, restituun-
tur, ostenditur.

De temporibus in integrū re-
stitutionis, tam minorum, & alia-
rum personarū quæ restitui pos-
sunt, quam etiā heredum eorū.

Olim petendæ in integrum restitutioni,
annus utilis pręstitutus erat, idq; ex iure Pā-
dictarū in L. prima, ff. de diuersis & tēpo.
pręscrip. At hodie, totum quadriennium,
continuum restitutioni postulandæ datur,
L. si. eo. tit. ubi quoq; extat glossa memorā

EXEGESES TITV

da, quæ quid annus utilis, quid continuus sit, liquido cōmonstrat. Hoc uero mihi in summa dicere uidetur, tempus continuum dici illud, quod continuo currat, & in quo subducantur tam dies festi, quam operarij, tam dies absentiae, quā præsentiæ. Et in quæ nō habeatur ratio iudicis, ne copiam quis habere, uel non habere potuerit, L. si. C. de præscrip. longi temp. Tempus uero utile mihi dici uidetur illud, quod utiliter præterfuit, in quo dies festi non subducuntur, & in quo actor, uel suo pte Marte, uel per procuratorem agere potest. Deniq; in quo habetur respectus, an quis iudicis copiam habere quauerit.

Quibus ex causis maiores in integrum restituantur.

Minor uiginti annis nunquā non, si offensio pro eis probetur, restitui debet, uel in padeatis de minoribus, idq; intra quadriennij continuū decursum, L. si. C. de tempo. in integrum restitui. Cæterum, maiores nō semp hoc beneficio restitutionis fruuntur, sed sunt certæ causæ, quæ in hoc titulo enumerantur, ob quas restitui possunt.

De alienatione

LORVM CODICIS.

De alienatione iudicij mutandi causa facta.

In hoc titulo Imperator differit in intergrum restitutionē, uel lus actionis in factū dari in eum, qui alienauit rem causa iudicij mutandi. Et uult, ut is, cui res est alienata, aut rei uendicatione teneatur, aut alia reali actione, cui ipsa possessio ex iuris præscripto aduersarium parit, L. prima, & ff. eodē L. prima. Hæc ex Azone, mutatis nonnihil uerbis transcripsimus,

De receptis Arbitris.

Arbiter Iudex dicitur, non a lege, sed a litigantibus electus, qui totius rei potestate habet ab arbitrando, i. existimando dictus, Cuius partes sunt, arbitrari non pro eo ac summū lus dictat, sed a iusticia exigit. Iam in hoc titulo agitur, an a sententia arbitratorum a litigantibus acceptorum appellari possit, qua pœna adficiendus is, qui contra receptis arbitris, non uadimonij obediat, quomodo arbitri recipi debeant, & quæ personæ arbitris officio fungi possunt. Porro in Autenticis si quis huius tituli in L. ne in arbitris, deest uox Græca, quam ita reponit, οὐκ ἀντιλέγῃ, id est, non contradico.

D v

EXEGESES TITV.

Porro, p. emologo lege *ἐμολογῶ*. i. spōdeo.

De satisfando.

Imperator hic uerba facit de satisfatio-
nibus in iudicio, tam ab aēore, quam reo
præstandis.

De Formulis & impetratiōibus.

Hoc satis in confessio est, olim quasdam
in iudicijs uiguisse actionum formulas, ad
quarum præscriptū in iudicijs experiundū
fuerit, adeo, ut qui extra causam petiisset,
lege duodecim tabularum causa caderet, at
qui a formulis præscriptis recederet, a for-
mulis excidisse uideretur. Ceterum, illa uer-
borum aucupia constitutione Constantia-
na, cuius in hoc titu. fit mētio, sublata sunt.
Proinde & Cicero in oratiōe pro Cecinna
cum Ebutius diceret se Cecinnam non deie-
cisse fundo, sed obstinisse ne ingrederetur,
orator ille pulcherrime & diseritissime pro-
bat, periculosum esse ab æquitate Iuris rece-
dere, & uerborum aucupijs insistere, ne nō
in æquitate defensionis, sed in una literalis
latuisse uideatur. Et hac gratia, Claudius

Imperator, ut refert Suetonius, ijs,
qui plus petēdo formulis exci-
dissent, actiōes restituit.

De Iureiurando

LORVM CODICIS.

De Iureiurando propter calu- mniā dando.

Calumniari, est falsa crimina intendere,
L. prima, §. calumniari, ff. ad Senatuscon-
sultum Turpilianum, inde calūniā dicitur,
cum quis sciens, falso quempiam in Ius uo-
cat, unde in litis exordio, tā ab accusatore,
quam reo Iusiurandū propter Calūniā,
scilicet uitandū datur, quando utraq; pars
iurat, se bona fide & non calumniandi stu-
dio, & agere & respondere. Capita iuramē-
ti calūniæ, author nescio quis in hos uersu-
culos redegit.

Illud iuretur, quod lis sibi iusta uideatur.

Et si quæretur, uerum non inficietur,

Nil promittetur, nec falsa probatio detur,

Ut lis tardetur, dilatio nulla petetur.

Quos uersus citat glossa in L. secunda. §.

Sin autem, infra eodem.

LIBER III.

De Iudicijs.

Iudicium, ut ab Azone finitur, est legiti-
mus actus, in quo tres personæ primarię
intercedunt, Iudex, actor, reus. Titulus

EXEGESES TITV.

De sportulis & sumptibus, in
diuersis iudicijs faciendis & ex-
ecutoribus litium.

Τὰ Ἀκαστικά, id est, iudicantium mercede
des, Latinis

LORVM CODICIS.

De Pedaneis Iudiciis.

De Pedaneis Iudiciis.

EXEGESES TITV.

Pedanei Iudices dicuntur, qui negotia humiliora disceptat, L. quedā, eo. ti. quas causas Iudices hi cognoscere possint, hic titulus ostendit.

Qui pro sua iurisdictione, Iudices dare, dariq; possunt.

Hic Imperator uerba facit, de illis quibus integrum est, pro sua iurisdictione alios Iudices dare, id est, delegare, & q; possunt dari, id est, delegari. Et obiter iuuenis obseruet eum solū, qui ordinaria iurisdictione præditus sit, delegandi lus habere, L. more maiorum. ff. de iurisdic. om. lud. quā uis hoc claudicat in delegato principis, qui ut maxime iurisdictionem delegatā habeat, subdelegandi tamen copiam obtinet, L. a Iudice, C. de Iudicib. Præterea iudex ordinarius habet potestatem delegandi etī, qui de sua iurisdictione existat, &c.

Ne quis in sua causa iudicet, uel Ius sibi dicat.

Hic titulus ex suis ipsius uerbis apertior est, quam ut explicandus a me sit.

Qui legitimam personā standi in iudicijs habeant, uel non.

In hoc

LORVM CODICIS.

In hoc titulo differitur quina in iudicio, & agere, & conueniri possint, & qui non possint. Sic pupillus cum autoritate tutoris, & adultus cum curatoris consensu, recte tam agere, quam conueniri poterit. At minores uiginti quinque annis, per se nec agere, nec conueniri ualent, proinde sententia contra eos lata nullius momenti est, L. pri. eo. tit. quod si pro eis feratur sententia non rescinditur, L. ulti. C. si aduer. re Iudi.

Vt nemo inuitus agere uel accusare cogatur.

Hunc titulum multis explicare nō opus est, cum ex eius uerbis quid uelit, satis intelligi queat.

De ordine Iudiciorum.

Hic Imperator ostendit, quo ordine iudicia, id est, actiones, & quæstiones, & institui, & sententijs diffinitiuis transigi debeant, quæ ex legibus huius tituli iuuenis cognoscet sine omni negotio.

De litis contestatione.

Lis contestata putatur, quando Iudex petitione pro eo ac decet in lure proposita, & responsione audita, causam cognoscere incepit, L. prima huius tituli.

EXEGESES TITV

De plus petitionibus.

Hic Imperator agit de pœna qua adficiē
di sunt n̄, qui plus causa, re, loco, tempo
re petant.

De dilationibus.

In hoc titulo Imperator uerba facit de di
lationibus iudicialibus, quando hæ, quibus,
quoties, quam magnæ, & quo pacto, &
quas ob res impetiri debent.

De Ferijs.

Hic titulus uarias ferias recēset, ferias so
lennes, repētinas, messis, & illis iustitia esse
debere, nisi Reipub. necessitas aliter suade
at, ostendit. Porro, in ferijs maxime solen
nibus, a litibus quiescendū esse. & iudicia
silere debere, etiā Poeta Fast. i. cōmonstrat.
Nec tamen ignores uariorū lura dierum,
Non habet officium Lucifer ois idem.
Prosper lux oritur, linguis animisq; fauere,
Nūc dicēda bono sunt bona uerba die.
Lite uacent aures, insanæq; ptinus absint,
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Et quando hæc tyronibus iuris Ciuilis
nō ueteranis scribimus, obiter explicare in
animo est, quales sint Isauri, quorum in l.
prouinciarum eo. tit. sit mentio. In Strabo
nis lib. xj. reperio Isauos Lycaonibus,
Pamphilij

LORVM CODICIS.

Pamphilij & Gallogræcis finitimos, latro
cinijs insignes fuisse, hinc opinor Imperato
res, Hono. & Theodo. in l. illa præcepit
se, ut nec uenerabiliū feriarū paschatis habi
ta ratioe, in Isauos quæstiones exerceatur.

De iurisdictione omniū Iudi cum, & de foro competentī.

De iurisdictione, id est, potestate, quæ
congruit omnibus iudicibus, & de foro cō
petenti, id est, de loco ubi quis uadimonij
obire & sistere se iudicio debeat. Nam acto
ri forum rei, & non reo forum actoris se
quendum esse dicitur, hoc est, æquum esse
ut accusator ibi potius reū accuset, ubi reus
cōueniri possit, quam coram iudice, de cu
ius foro accusator sit.

Quando Imperator inter pu
pillos & uiduas, uel miserabiles
personas cognoscat, & ut inuiti,
ne exhibeantur.

Quamuis in Iure Ciuili hoc decantatis
simum est, ne quis iudicem ordinarium re
cuset, ut est etiā memoriæ proditum in C.
si quis contra Clericum, de foro compe. &
in C. cum speciali, de appella. In hoc tamen

EXEGESES TITV.

titulo pupillis & uiduis, cum alijs personis miserabilibus, copia fit, ut si quando alicuius potentis aduersarij potentium perhorrescat, possint a principe postulare quo causa eorum a principe tantum cognoscatur, nec illis inuidis ab alio iudice disceptetur.

Vbi de criminibus agi oportet.

Causa criminalis tractatur, uel in loco, quo crimen commissum est, uel causa coepta est agi, uel ubi is, qui crimen designauit, domicilium obtinet.

Vbi de possessione agi oportet.

Vbi quis de sua possessione deturbatus est, ibi agere aduersus deturbatorem debet.

Vbi Fideicommissum peti oportet.

Quid Fideicommissum sit, docet Imperator in §. pri. Instit. de fideicommiss. heredi. In hoc titulo Codicis differitur Fideicommissum petendum coram iudice loci illius, ubi hereditas relicta est, §. infra eo. L. unica.

Vbi conueniatur, qui certo loco dare promissit.

Qui certo loco se alicui satisfacturum recepit, si non recepto steterit, arbitraria actio ne, & alio

LORVM CODICIS.

ne & alio loco in ius uocari poterit. Porro arbitraria actio dicitur ut id *παρεξ* *ἴσως* explicet, quando solus iudex ex suo arbitrio datum estimet utriusque, si alibi soluatur, Instit. de actionibus, §. praeterea.

Vbi in rem actio exerceri debeat.

Ibi actio in rem, id est, rei uendicatio intendenda est, ubi res quae uendicatur, sita est, hoc uult titulus ille.

Vbi de hereditate agitur, uel ubi haeredes scripti in possessionem mitti postulare debent.

Non alio loco de hereditate agendum est, quam quo hereditas sita est, id est, coram iudice huius loci, in quo hereditas reposita existit. Ad hoc scriptus haeres, auctoritate, & iure iudicis illius in possessionem mittitur, sub cuius iurisdictione res hereditaria est, infra eo. L. unica.

Vbi de rationibus tam publicis, quam priuatis, agi oportet.

Non alias de negotio uel priuato, uel publico, ratio reddi debet, quam ubi negotium gestum est, infra eo. per totum.

EXEGESES TITV

Vbi causa status agi debeat.

Vt in cæteris causis, ita & in causa status actor forum rei sequatur, oportet, ut infra eo. L. tertia, & quarta. Sed hoc iuueni studiosum latere nolo, quod is, qui est in libertatis possessione rei locum obtineat. Alter uero, qui eum seruum esse prædicat, actoris munere fungatur, si quis plura requirat, ex Azone petat.

Vbi quis de Curiali uel cohortali, aliaue cōditione cōueniatur.

Curia apud Romanos non solum is locus erat, in quem Senatores ut Reipub. cōsulerent, conueniebant, sed & ubi Sacrorum cura agebatur. Tū sacerdotes in sua quilibet curia, & sacra facere, & serias obseruare solebant, ut Varro author est. Nostro seculo curiam Pontificis iuxta Cæsaris curiam dicimus. Olim quælibet ciuitas, quodlibet municipiū, suas curias habebat, quæ, ut ego opinor, a decurijs Romanorum sumebantur. Iam in præsentī titulo agitur de hominibus Curialis conditionis, id est, de his, qui curiæ officijs obstricti sunt. Porro, cohortales mihi dici uidetur, qui in domestica militia alicuius cohortis essent, quibus non licuit ad aliam transire militiam sine annotatione clemē

LORVM CODICIS.

tionē clementiæ principalis. Vbi uero tam Curiales, quam Cohortales homines conueniri possunt, hic titulus tractat.

Vbi Senatores uel clarissimi, ciuilit̄ uel criminaliter cōueniātur.

Recentent Iurisperiti quatuor dignitatum species, adeo ut quidam sint illustres, quidam superillustres, quidā spectabiles, quidam clarissimi. Patricios & Senatores, superillustres uocant. Consules, Præfectos pretorio, illustres. Præfectū urbis, pretorē, Proconsulem, spectabiles. Præsidentem prouinciæ, clarissimum: hæc propterea retulī, ut intelligeret Iuuentus, quidnam Imperator uelit cum uoce, uel clarissimi. Porro, ubi tam Senatores, quam clarissimi, id est, prouinciarum Præsides, uel ciuilit̄, uel criminaliter conueniri debeant, explicat quid lex ultima huius tituli.

In quibus causis militantes foro præscriptione uti nō possunt.

Omnes, qui militiæ nomē dederūt, cuiuscunque sint dignitatis, super publicis uel debitis, uel functionibus, nili forte cōmeatū, id est, ueniam abeundi in annum unum ad rem propria cōponendam se accepisse ostē

*§ Illustres ut in Consules et præfectos
et illustres et patricios et Bracheros
et præfectos et præfectos
et præfectos et præfectos
et præfectos et præfectos*

EXEGESES TITV.

derint apud Præfides provinciarum, & cōueniuntur, & exigantur, nec fori præscriptiōe uti possunt, id est, præiudicatione iudicij cuiusdā, coram quo solum, & non in alio in ius uocari queant.

Vbi causæ fiscales, uel diuinæ domus, hominumq; eius agātur.

Fiscus aliquando ponitur pro sacculo, in quo pecuniæ publicæ reponūtur, unde fiscum aliquando pro ærario, maxime tamen Imperatoris accepimus, a quo Fiscalis. Hinc in hoc titulo Imperator disputat, quo loco causæ fiscales, i. causæ ærarij Cæsaris, uel diuinæ domus, hoc est, patrimonij Imperatoris, & hominum eius agitari debeant.

Quando liceat unicuiq; sine iudice se uindicare, & ob publicam ultionem resistere.

In hoc titulo Imperator aliq; causas in quibus quilibet citra iudicis auctoritatē se uindicare & ulcisci possit refert, in L. pri. & ij.

De inofficioso testamento.

Quando locus sit querelæ de inofficioso testamento, & qui eā intentare possint, hic titulus docet. Est uero querela inofficio

si testa

LORVM CODICIS.

si testamēti, qua liberi, cōtra parentes agūt ut qui eos uel sine iusta causa, uel iusta, sed non probata exheredarint, §. primo, Instit. eo. tit. Dictum testamentum inofficiosum, quod non ex officio pietatis parentum factum sit, §. primo, Instit. eo.

De inofficiosis donationibus.

Inofficiosa donatio est, quæ non ex pietatis officio est facta, per quā uel liberi, uel parentes bonis sibi debitis, aut ex proposito donantis, aut re ipsa fraudatur. Porro Imperator in hoc titulo tractat quando, quibus personis hæc querela congruat: dicit uero eam querelam congruere, siue testator factio testamento, siue non factio testamento, mortē obeat, infra eo. L. precibus. Tum asserit istam querelam non secus atq; querelam de inofficioso testamento, tā ascendentibus, quam descendantibus integram concedi, infra eo. L. si filius.

De inofficiosis dotibus.

Vbi mater omnia bona in fraudem filiorum, uel pro se, uel pro filia in dote exhaurierit, filij iusta querela contra matrem in iudicio experiri possunt, ut infra. eo. L. unica

De petitione hæreditatis.

E iij

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto actio petitionis hereditatis & intentari, & a quibus intentari debeat.

De Rei uendicatione.

Rei uendicatio, est actio, quæ congruit alicui, uel ratione dominij, uel quasi, uel ratione possessionis, uel quasi, ita enim Iurisconsulti loquuntur, hæc actio, quomodo est instituenda, & a quibus, & contra quos hoc in titulo Imperator differt.

De usufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.

Quid in hoc titulo tradatur, etiā ex uerbis eius facile colligi potest. Porro, quod usufructus sit, uide §. primo, Instit. eo. quid sit habitatio sit, uide §. sed si cui, Instit. de usu. & hab.

De seruitutib. & aqua ducēda.

Seruitutes in Iure Ciuili dicuntur Iura prædiorum urbanorum & rusticorum. §. quædam, Instit. de rebus corpora. & incorpo. Cæterum, aquæductus est Ius aquæ ducēdæ per fundum alienum, §. rusticorum, Instit. de serui. rusti. prædiorum. Iam Imperator in hoc titulo confuse tradidit Iam de Iure rustico rum prædiorum, iam de Iure urbanorum, maxime tamē

LORVM CODICIS.

me tamē de seruitute siue Iure aquæductus, infra eodē in multis Legibus.

De Lege Aquilia.

In hoc titulo agitur quando locus sit actioni ex Lege Aquilia. Cæterum, dāni in Iuriæq; actio constituitur per Legem Aquiliā, §. primo, Instit. eo. ueluti si quis aut seruum meū occidit, uel seruum meum uulneribus adfecit, hac Lege Aquilia, mihi domino tenetur. Porro, Lex Aquilia dicitur ab Aquilio Tribuno plebis, qui eam tulit, de quo etiā scribit subinde Cicero, cum alias, tum libro secundo de natura Deorum.

Familiæ herciscundæ.

Familia præter alia hereditatem, uel res hereditarias significat, L. pronuntiatio, §. primo. ff. de uerbo. signifi. At herciscare, uerbum uetus est, & diuidere sonat, unde & actio familiæ herciscundæ. i. diuidundæ hereditatis, quæ congruit hæredibus, quibus siue ex testamento, siue ex intestato obtingit hereditas, L. secunda, ff. eodem.

Communia diuidundo.

Hæc actio locum habet inter alios, qui quid possident, comune, uel, ut Iuriscōsulti dicere solent, pro indiuiso, L. per hoc iu

EXEGESES TITV

dictum, ff. eodem. Nec refert, qua ex causa dominium fluat, L. ij. ff. eo. Nam, esto, ex hæreditaria causa, dominium manet, tamē pro rebus etiā singularibus cōmunibus & hæreditarijs agendi cōmuni diuidendo datur facultas. Porro, hac actione, hoc petitur, ut res pro indiuiso habita, partiatur, & cuique sua pars attribuat.

Cōmunia utriusque iudicij, tam familie herciscundæ, quam cōmuni diuidendo.

Quid hic titulus in se complectatur, ex uerbis eius nemo nō facile colligere poterit.

Finium regundorum.

Fines regere, est distinguere, & ut Cicerō in Topicis inquit, fines agrorum magis sunt, quam urbis, inde est actio finium regundorum, quæ producitur gratia separandi fines in rusticis prædijs.

De consortibus eiusdem litis.

Consortes eiusdem litis appellatur, quibus aliqua lis cōmunis est, in quib. consortibus litis, olim hoc constitutum erat, ut si unus ex eis conueniretur, exceptionē obijciendi copiam haberet, ne absque suo cōsorte cōueniretur. At hodie explosa omni exceptionis

LORVM CODICIS.

ceptionis ope tam agere, quam cōueniri, nullus nō sociorum, quod ad se attinet, potest. Cæterum, uel pro socio, uel pro socijs litem iam contestata contra omnes, etiā absque mandato, si modo caueat de rato agendi facultatē habet, L. prima & secunda, eo. tit.

De Noxalibus actionibus.

Noxa pœnam aliquando significat, unde noxę tradere, est pœnæ tradere, inde noxalis actio dicta est. Nam, ut Iuriscōsultus inquit, L. prima. ff. eo. noxales actiones appellantur, quæ non ex contractu, sed ex noxa, atque maleficio seruorum aduersus nos instituuntur, quarum actionum uis & potestas est, ut si damnati fuerimus, liceat nobis deditione corporis quod deliquit, euitare litis æstimationem, dando scilicet corpus uiuum.

Ad exhibendum.

Exhibere, est facere in publico potestatem, ut ei qui agit experiundi sit copia, L. ij. ff. eodem. Inde actio ad exhibendum est quædo ago, ut res aliqua in publicum exhibeatur, & promatur, ut si ego assero te uestem meam possidere, hac in specie mihi integrum est, te cogere actione ad exhibendum, quousque uestem in publicum efferas, ut & ego, &

EXEGESES TITV.

alij eam cōtemplentur, ueste uero in publicum elata, mihi copia datur petendi ueste rei uendicatione, & a iudice contendere possum, quo uestis dominium mihi adiudicetur, & tu qui ueste possides, eā restituere cogaris, id quod cum instrumentis, & alijs rebus in iudicio fieri potest.

De Religiosis, & sumptibus funerū, & aleæ lusu, & aleatoribus.

Hic imperator agit primo omnium, de interdicto, demortuo inferendo. Nam locus religiosus est, in quo aliquis sepultus est, etiam si seruus existat, L. secunda. ff. eodem. Deinde de actione funeraria, quæ datur pro sumptibus in funus alicuius factis. Postremo, de actione repetendi rem quam in ludo aleæ amisit. Porro alea dicitur omnis ludus magna ex parte, ex fortuna pendens, unde Marcialis de nucibus inquit.

Alea parua nuces & non danosa uidetur, sæpe tamen pueris, abstulit illa nates.

Cæterū, proprie de tesseriis dicitur, sunt autem tessere, quibus in fritillis. i. alueolis luditur. Porro, uoces quasdam ludos significantes in constitutione Iustiniani de alea prohibita, §. Episcopis, a nemine alio, quod ego scia, explicatas, explicat Alciatus lib. prætermisitorum. i. fo. cap. lxxxiiij.

Lib. iij.

LORVM CODICIS.

LIBER III.

De rebus creditis, & iure iurando.

In hoc titulo Imperator agit, quo pacto creditores & experiri, aduersus creditores, & res alieni uendicare queat. Tum, quomodo deficiente alia probationum materie, ad iusiurandum, ueluti ad sacramentum, ut Græci dicunt, confugiatur, de quo de iuramento inter actorem et reum utroque relatione &c.

Si certum petatur.

Certum in hoc titulo mutuum est, quod peti, id est, repeti dicitur, cum a debitore mutuum repetimus, pro quo nobis datur conditio. i. repetitio certi, hoc est mutui.

De Suffragio.

Hic Imperator tractat de mercede, quæ suffragij nomine. i. auxilij, quod quis in causa alicui præstitit, petitur, quando, & quo iure pati queat, L. unica, infra eo.

De prohibita sequestratione pecuniæ.

EXEGESES TITV.

Sequester is dicitur, apud quem plures eam rem, de qua controversia est, deponunt, L. sequester. ff. de verb. signifi. Inde sequestratio, id est sepositio pecuniæ. Iam in hoc titulo prohibetur, ne debitor ex quolibet contractu conventus cogatur, ut faciat pecuniæ sequestrationem, oportet enim, inquit Imperator, debitorem primo convinci, & sic deinde ad solutionem pulsari, L. unica, infra eo.

De conditione indebiti.

Hic Imperator agit quando detur ei, qui solent alicui hoc quod non debet, actio conditionis indebiti, & repetendi indebitum. Et ferme summa est, quod qui errore ductus, id quod non debuit alicui solvit, corrigere, & repetere possit: qui vero sciens, & prudens indebitum luit, ab hac actione excludatur, L. indebitum, infra eo. titu. Et ita regula cuius per errorem. ff. de reg. iuris.

De conditione ob causam datorum.

Actio conditionis ob causam datorum est, quando quis condicit & repetit id quod alicui dedit causæ honestæ, ergo & causa non evenit. Verbi gratia: Numeravi tibi centum florinos, ut filium meum ad humanitatem informares. At tu, id facere posthabuisti, proinde ego illos centum aureos beneficium

LORVM CODICIS.

beneficio huius actionis tibi datos, condicere possum, L. prima & secunda, ff. eo. Nec latere uolo iuvenes quatuor esse contractus in nomines, do, ut des, do, ut facias, facio ut des, facio ut facias, de quibus in L. iuris gentium, §. primo. ff. de pactis, & in L. naturalis, ff. de præscriptio.

De conditione ob turpem causam.

Hæc conditio siue repetitio, locum obtinet quando aliquid alicui impertitur ob causam turpem.

De conditione furtiva.

Hæc conditio et soli domino, & hæredi eius in furem iuxta eius hæredem datur, L. prima. ff. eo. Et hac actione, rem tantam subtractam persequimur, siue ea apud furem, siue apud alium sit. Porro, actione furti, ut et interim hoc moneam, penam persequimur.

De conditione ex Lege, sine causa, uel iniusta causa.

Hæc conditio ex lege locum uendicat, quando ex noua lege obligatio orta est, nec ulla lege cauetur, qua nam actione quis ex periri debeat. Verbi gratia, de mercede dandi

EXEGESES TITV.

da aduocatis, qui operā alicui in causis præstant. Agitur cōditiōe ex L. prima, C. de suffragio, sic & in Iure Canonico non raro ex hoc, uel alio canone agimus.

De Actionibus & obligationibus.

In hoc titulo differitur primo omnium, quādo actio directa, quādo utilis alicui datur, ubi iuuenes paucis admonuisse uolo, directam actionē esse, quæ ex apertis Legū uerbis, iuxta uoluntatē Legū datur. Vtilem uero actionem dici, quæ ex interpretatione Legum promatur, exempla harum actionum, require in Instit. sub tit. de legit. p. trōnorum tutela. Deinde in hoc titulo & de obligationibus tractatur, nimirum, quomodo unus alij obligetur, uerbi gratia, Eū qui mutuetur obligari mutuanti, non eum ad quē propter merces pecunia delata sit, L. cum cui, infra eo.

Vt actiones ab hærede, & contra hæredem incipiant.

Olim de eo, quod sibi promissum erat, ab obitu eius, qui promiserat, agendi cōpiam contra hæredes non habebat, uerbi gratia: Stipulatus sum abs te, ut mihi florinos des

LORVM CODICIS.

nos des decem, & morte, nec tu, nec hæredes, ut facerent satis, cogi poterant, §. post mortem, Instit. de inutilibus stipula. At non uo lure, & ab hærede actiones incipiunt, & hæredibus intenduntur. Proinde in specie prædicta, hæres tuus, decem illos florinos quos, ut tu mihi dares stipulatus sum, dare cogitur, infra eo. L. unica.

Ne uxor pro marito, uel maritus pro uxore, mater pro filio cōueniatur.

Quid sibi hic titulus uelit, uerba eius apte monstrans. Verum enim est maritū pro uxore conueniri non posse, nisi uel pro ea repromiserit, uel ei suffectus sit, uero quod consentaneum est, nec uxorem pro marito conueniri posse, adeo, ut si etiam pro eo quod quidem in rem suam cedat, intercessit, dica ei scribi non queat, L. prima, §. ultimo, ff. ad Velleia, & L. η. infra eo. Idē est in matre, & filio, quare uera est regula Iuris Civilis, Ex alterius contractu neminē obligari, L. penul. infra eo. Secus uero est de Iure prætorio, quo aliquis ex contractu institoris magistri nauium, serui, filij, procuratoris cōuenitur, C. de peculio per totū. Et ff. & C. de Instit. & exercitoria.

EXEGESES TITV

Ne filius pro patre, uel pater pro filio emancipato, uel libertus pro patrono, uel seruus pro domino conueniatur.

Hic titulus clarior est, quam ut a me ullis uerbis illustrari debeat. Est uero memorabile filium pro patre conueniri non posse, nisi forsitā uel pro eo intercessit, uel ei surrogatus existat. Et hoc locū habet tā in filio emancipato, q̄adhuc sub patria potestate de gente, L. iij. §. non eo, alias ff. de minorib.

An seruus ex suo facto, post manumissionem teneatur.

In hoc titulo Imperator hoc tractat, an seruus quondā nunc manumissus, & liber conueniri possit, ex eo, quod seruus gessit. Et solet fere dici quod nō eo nomine, quod alius atq; olim erat, homo factus sit, in L. qui res, §. area. ff. de solutionibus, clauditur tamen in aliquot speciebus & casibus, quos doctores hic referre solent.

Quādo Fiscus, uel priuatus debitoris sui debitores exigere possit, uel debeat.

Imperator

LORVM CODICIS:

Imperator, hic tractat quando Fiscus, s. procurator rerum Imperialiū, uel etiā priuatus debitor sui debitoris exigere possit. Exempli gratia: Fiscus est debitor Aristogiton, & Aristogiton est quoq; debitor Verres scilicet, iam in quæstionem uenit, an Fiscus sit copia exigere debitorem sui debitoris. i. Verrem, uide de hac re in hoc titulo.

De hæreditarijs actionibus.

Actiones hæreditariæ uocantur, quæ ad hæredes uel contra hæredes propagantur, & intentantur. Item, quæ ab hæreditibus, uel contra hæredes in initium sumunt, L. hæreditariarum actionum, ff. de actionib. & obligationibus. De his actionibus, uide hunc titulum.

Ex delictis defunctorū, in quātum heredes conueniātur.

Summa tituli est, si lis cum defuncto delicti alicuius nomine contestata est, n. qui defuncto succedūt, in hac specie & tenentur, & conueniuntur, & quidē in solidū. Sin lis cum defuncto contestata non est, hæredes eius non quidem in solidū, sed in quantum ex re a defuncto surrepta acceperunt, obligantur, infra eo. L. unica, & Instit. de perpe

F. ij

EXEGESES TITV

rui, & tempora, actio, §. non omnis. Secus est de iure Canonico, quo heredes defuncti, non habito ullius respectu delicti ergo a defuncto commissi, satis facere coguntur, ut est in C. si. Extra. de sepulturis.

De constituta pecunia.

Constituere pecuniam, est id quod alter debet, se soluturum alicui recipere. Expli gratia: Si recipio tibi Petro me ubi illos centum aureos, quos Ioannes debet, reluturum esse, iam constituo pecuniam. Ceterum, illa actio datur in quoscunque, qui uel pro se, uel pro alio se soluturos constituerunt, ita tamen, ne ulla stipulatio admisceatur, qua admixta, is, qui stipulanti promissit iure Ciuili tenetur, §. pecunia constituta iusta de actionibus.

De probationibus.

Quomodo & actor & reus ea quæ proponit, probare debeat. Et, ut dominia rerum, ut crimina capitalia probabilia reddi possint, in hoc titu. aliquot Legib. traditur.

De testibus.

Hic Imperator agit, a quibus testes produci debeant, & qui nā produci testes possint, & qua nam ratione testibus utendum sit, &

LORVM CODICIS.

sit, & quæ a testibus productis obseruari debeant, quod illorum sit munus, quid testimonia in iudicijs producta ualeant, & si quæ alia sunt.

De fide instrumentorum, & amissione eorum, & de Apochijs, & Antipochijs faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.

Quantum fidei instrumentis, id est, publicis scripturis adhibendum sit, & an eorum amissio, alicui officiat, differitur. Tum de Apochijs, quas creditor debitori reddit, & Antipochijs, quas debitor creditori conscribit, agitur. Sed agite, ut iuuenes uocabula hæc Græca intelligat, nolo eos latere Apocham chirographum significare, & cōfessionem, quam debitor, qui fidem suam de receptis exoluit, a creditore accipit. Et Antipocham significare, quam debitor creditori facit in præstationibus annuis oppido necessariam propter præscriptionem, ut in L. plures, infra eo. & in Glo. L. eiusdem, Denique in hoc titulo differitur de ijs, quæ sine scriptura fieri possint. Et sane regulariter, nullus non contractus citra scripturam fieri potest, L. pactum quod bona fide, C.

EXEGESES TITV

de pactis. Hic excipiuntur species, quæ sine scriptura constitui non queant, de quibus, extat glossa in C. primo, extra de celsibus, libro sexto.

Plus ualeat quod agitur, quam quod simulate concipitur.

Summa tituli est, plus ualere, & in contractibus, & alijs rebus ueritatem, quam simulationem. Exempli gratia. Si Petrum aliqua re donauit, & deinde in scripturâ receptum est, me etiam rem ei uendidisse, uenditio, ut quæ simulata est, nullius momenti existit. Donatio enim palmam obtinet, exâpla alia in Legibus huius tituli comperies.

De Commodato.

Commodatum est, alicuius rei, quæ in usum certum uertitur gratuita facta concessio, inde commodatarius, cui aliqua res commodato datur. Discrepat autem commodatum & mutuum, nam in commodato eandem speciem, quam accepimus, reddimus. In mutuo uero, non eandem speciem recipimus, in L. mutuum, ff. de reb. credi. In hoc ergo titulo, inter cætera agitur, de quo dano rei commodatæ illato, commodatarius tenetur, & quod creditor prætextu debiti, rem sibi

LORVM CO DICIS.

rem sibi commodatam apud se retinere non queat. Vide L. si. eo. titulo.

De pignoratitia actione.

Actio pignoratitia locum sibi uendicat, ubi creditor pecuniam pro re oppignorata datam & debitore recepit. Verbi gratia. Petrus mutuauit loani uiginti aureos, pro quibus Ioannes Petro uestem quandam pignori dedit, ubi uiginti aurei Petro redditi sunt, ipse, loani uestem restituere cogitur, & tenetur ei pignoratitia actione, Institui. quib. mod. re. contrah. obligatio, §. creditor. Porro, in præfenti titulo differitur, tam de directa actione, quam contraria pignoratitia. Directa quidem habet locum, ubi, uel totum æs alienum dissolutum est, uel alio modo, creditori satisfactum, L. si rem, §. omnis, ff. eo. Datur hæc actio & ei, qui pignus, aut suum, aut alienum obligauit, & hoc domino uel uolente, uel ratum habente, L. aliena res, ff. eo. Quamuis non desunt qui astruant in quod etiam si res aliena, inuito domino, nomine tamen meo obligetur, huic actioni locum esse, L. si rem, §. si is quoq, ff. eo. Cæterum, pignoratitia contraria datur creditori, cõtra creditore iuxta hæredem eius, idq, multæ loco. Si em

EXEGESES TITV.

creditori quoquo modo fucus factus sit a debitore, contraria pignoraucia creditor conceditur, L. tutor, ff. eo.

De Institoria, & exercitoria actione.

Institoria actio locum habet, quando aut tabernæ, aut alij negociatori seruū proponēs, quicquid cum eo seruo eius rei gratia, cui præfectus est, contraxerit, in ea specie dominus serui institoris tenetur, L. prima, ff. eo. Porro, institor appellatus est ex eo, quod negotio gerendo instet, nec multum facit, tabernæ sit præpositus, an cuilibet alij negociationi, L. institor, ff. eo. Porro, exercitoria actio locū habet, cum quis seruū suum magistrum nauis præfecit, quicquid cū eo seruo eius rei, ergo cui præfectus est, contractū fuerit, ea specie dominus serui exercitoria obstringitur. At uero exercitorem dicimus eum, ad quem obuectionis & redditus omnes proueniūt, siue is dominus nauis sit, siue a domino nauem conduxit, L. prima, §. exercitorē, ff. eo.

Quod cum

LORVM CODICIS.

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, gestū esse negotiū dicitur, uel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem uerso.

Hic Imperator agit de ea re, quæ cum eo qui alienæ potestati obnoxius est, geritur. Nimirum, cum seruo, cū filiofamilias, & ea specie congruit, uel actio quod iussu, aut actio institoria, aut exercitoria, de quibus in titulo præcedenti dictum est. Aut actio de peculio, aut de in rem uerso.

Peculium proprie significat rem, quæ non in numerata pecunia consistit, sed uel in solo, uel pecoribus, uel in supellectile nostro labore, & industria parta, & nobis lucrifacta. Aliquando pro paruo patrimonio ut Vlpianus scribit, ponitur, inde est actio de peculio, quæ datur contrahentibus cū seruo, cum filiofamilias, & uel patre uel domino uolente, uel etiā matre, L. si quis, §. ult. ff. de peculio. Datur & hæc actio quasi contrahentibus cū seruo, ut si quis uel eius negotia gerat, uel ipse alterius negotia gerat, L. si pupilli, §. sed si ego, ff. de negotiis gestis. Cæterum, actio in rem uerso dicitur, si quis nostræ potestati subditus, contraxit, &

F v

EXEGESES TITV.

res illa, si in rem nostram est uersa, in nos, primo omnium experiundi copia datur. Verbi gratia. Filius familias uiginti aureos mutuo accepit, qui in rem patris uersi sunt, pater pro illis uiginti aureis conueniri potest, §. in rem autem uerso, Instit. Quod cum eo qui in alie. potest, est, & c.

Per quas personas, nobis acquiritur.

Hic Impator differit, per quas personas nobis dominium usus, usufructus possessio rei acquiratur.

Ad Senatusconsultum Macedonianum.

Hoc Senatusconsultum interdicat, ne quis filio familias pecuniam det mutuo, L. prima, ff. eodem.

Ad Senatusconsultum Velleianum.

Hoc Senatusconsultum mulierum imbecillitati consulit, constituens quod mulier alienam obligationem, uel suscipiens, uel participans mandando, iubendo, in se recipiendo non obstringatur, L. prima, & quarta, infra eo. Sunt tamen aliquot casus, in quibus hoc Senatusconsultum non operatur.

LORVM CODICIS.

hoc Senatusconsultum loci habet nihil, uide glo. in uer. cessante, in L. si. infra, eo.

De non numerata pecunia.

Hic Imperator tractat, quid Iuris sit, cum exceptione non numeratæ pecuniæ. Si quis enim debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia non numerata intra biennium exceptionem opponere potest, §. pri. Instit. de literarum obligat. Nec latere uolo iuuenem studiosum, pecuniam in presenti titulo, pro quauis re sumi, quæ quis, uel non numerauit, uel soluit, L. pecuniæ uerbum, ff. de uerbo. significatione.

De Compensationibus.

Compensatio est debiti, & crediti inter se contributio, L. prima, ff. eo. Verbi gratia. Petrus debet mihi decem, & ego ei quinque aureos. Si ego decem aureos Petro peto, quinque, quos ei debeo, compensare cogor, & sic potero alios quinque aureos exigere. Hoc nomine autem compensatio inuenta est, quia nostra interest potius non soluere, quam solum repetere, L. inquit, ff. eodem.

De Usuris.

Usurarum nomine, intellige quicquid præter sortem alicui datur, iam in hoc titulo.

EXEGESES TITV.

agitur, quomodo usurae debeantur, quomodo exigi possint, et in quibus contractibus exigantur.

De Nautico foenore.

Id est, de foenore, quod impenditur in pecuniam nauticā: pecunia nautica est, quae periculo creditoris in nauem recepta, transiendi committitur. Porro periculum huius pecuniae transiit ad C. sic enim dicit Imperator in L. prima huius tituli, ad creditorem pertinet, in L. prima, & in L. in nautica, ff. eo. Et pertinet quidem periculum huius pecuniae ad creditorem, quoad debitor in locum, quo contendit, peruenerit. Et nisi forsitan iactura huius pecuniae debitori imputari queat, ut qui locum nauigij non seruauit, nec scitis merces in nauem deposuit, L. iij. hu. tit.

Depositi, uel contra.

Depositi, est quod custodiendi gratia, alicui traditur, contrahitur uero re, obligatio in deposito, Instituitur quibus modis re contra obli. §. praeterea. Et inde actio depositi quae datur contra depositarium, id est, eum apud quem res est deposita, ut re restituat, indic. §. praeterea. Et in hac actione dolus tamen puniatur iuxta lata culpa, quae dolo comparatur, L. quod Nerua, ff. depositi, §. si. ff. eo. Porro,

LORVM CODICIS.

Porro titulus habet, uel contra, quod de actione depositi contraria intellige, quae competit depositario simul & haeredi eius in eum qui deposuit, nomine impenditorum in rem depositam factorum.

Mandati uel contra.

Mandatum hic dicitur munus, quo quis gratuito quid amici nomine faciundum sibi sumit, inde actiones, quae partim directa uel contraria. Directa congruit, quando interest eius, qui mandauit, sua nihil interest, haec actio locum non habet. Verbi gratia. Mandavi Petro, ut domum mihi emeret, si mea intererat, ut domus emeretur, Petrus mandati mihi obstringitur. At si eam ipsam domum ego emi, & sic nihil intererat, haec actio sopitur. Contraria actio ei, qui mandato facit satis congruit, ut si Petrus meo mandato mihi domum emit, mecum mandati agere potest, ut si nondum pecuniam uenditori numerarim, ei numerare cogar &c.

Si Seruus extero se emi mandauerit.

In hoc titulo Imperator agit, an seruus meus data Petro pecunia, & facta stipulatione de manumissione ab empio, rogatus

EXEGESIS TITV

Petrum, ut eum a me domino emat, & huius generis contractus aliquid momenti habeat. Et an ego serui dominus, illum in seruitute postliminio retrahere possim, quod se cum ipsius peculio, & seruitute vindicare conatus sit, uide L. unicam huius tituli.

Pro Socio.

Societas est uel duorum uel plurium conuentio, contracta ob commodiorem, & usum & questum, ut Institut. de societate, inde actio pro socio, quæ datur socio pro socio. Porro Imperator in hoc titulo agit, quâdo robur obineat societas, quâdiu durer, quo modo contrahatur &c.

De contrahenda emptione, & uenditione.

Hic Imperator agit, quando contractus emptionis & uenditionis contrahatur, & asserit consensu perfici, si modo de precio, & quidem certo inter emptorem, & uenditorem conuentum sit, §. primo, instit. de emptione & uenditione.

De Hæreditate, uel actione uendita.

Summa huius tituli est, quid iuris sit in hæreditate uendita. Exempli gratia. Vendo Ioanni

LORVM CODIGIS.

do Ioanni actionem meam, quæ mihi conuenit in Petrum: & ut paucis dicam, uenditionem actionem, est quod alias in L. nominis, infra eo. uendere nomen dicitur, & in hac actione hoc obseruandum est, uenditionem actionis etiâ ignorante, uel etiâ eo inuito fieri posse, L. nominis uenditio, eo. titulo.

Quæ res uendi non possunt, & qui uendere, & mercari uetatur.

Hic titulus in L. facile seipsum, liquido illustrabit, hoc unum studiosum iuuenem admonere uolo, in L. prima huius tituli esse, quasdam uoces, quæ in exemplaribus ferme corrupte legantur, sunt uero Emblata, Oxyblata. Tu lege *ἐμβλάτα*, hoc est, uestes intinctas purpura, uel alio colore, lege oxyblapta, uel, ut Alcianus legendum putat, oxoblapta, siquidem Suidas scribit *ἄγες* intincturam fuisse, quia Phœnices uestimenta tinxerunt.

Quæ res exportari non debeant.

Hic titulus quoque clarius est, quâ ut uilla uerborum luce indigeat.

De patribus, qui filios suos distraherunt.

*Et de binis
et de binis
et de binis*

EXEGESES TITV.

Non licere patri filium suum, aut uedere, aut oppignorare, sub capitis poena, nisi extrema, & fame, & inopia rei familiaris facere urgeatur, in L. prima, & secunda, eodem titulo.

De rescindenda uenditione.

In hoc titulo agit, quo pacto uenditio infata rescindatur. Rescinditur uero, si dolo emptor egerit, beneficio actionis, de dolo, & hoc si dolus causam contractu dederit, in L. eleganter ff. de dolo, et infra, L. si dolo, eo. d.

Quando liceat ab emptione discedere.

Titulus hic, apertus satis est, obseruandum quod re integra contractus emptionis & uenditionis utriusque partis consensu rupatur, L. prima, eo. titulo.

Si propter publicas pensitationes, uenditio fuerit celebrata.

Quomodo ob tributa non soluta, uel alias res Reipub. debitas non praestitas, uenditio & fiat, & rescindatur, hic titu. aperit.

Sine censu, & reliquis fundum comparari non posse.

Imperator in hoc titulo interdicat, ne quis fundum

LORVM CODICIS.

fundum emat tali conditione, ne aut intergrum censum praestet, ubi tempore iam exacto, ne teruncius quidem solutus sit. Aut si quid dissoluit, ne quod census restat, praestare cogatur &c.

De periculo & comodo rei uenditae.

Summa huius tituli est, quando uel periculum, uel commodum rei uenditae, aut ad emptorem aut uenditorem pertineat. Et hoc fere dici solet, quod uenditione omnibus numeris absoluta, omne commodum iuxta datum rei uenditae, ad emptorem redundat, Lege prima, infra eo.

De actionibus empti, & uenditi.

Hoc est, de actionibus, quae congruunt, & ex empto & uendito, siquidem emptori, ut res tradatur, actio empti datur, uenditori, ut precium accipiat: congruit actio ex uendito, uide hic in multis Legibus.

Si quis alteri, uel sibi sub alterius nomine, uel aliena pecunia, emerit.

In hoc titulo pulchra traduntur, de illis
G

EXEGESES TITV

speciebus & casibus, quibus aut aliquis, ut procurator emit sibi rem aliquā alterius nomine, aut aliena quidem pecunia rem emit, sed nomine suo. Vide totum titulum.

Derebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, uel hypotheca.

Nemini est copia alienandi rem alienam. Etenim nemo eius rei, quæ sua non est, alterum dominum constituere potest. Nam nemo plus iuris in aliū transferre potest, quam ipse habet, L. traditio, ff. de acqui. rerum domi. Sunt tamen species quædam, quibus ut maxime quis rerum dominus non sit, eas tamen alienare potest, de quibus uide Instituta quibus aliena licet, uel non.

De Communium rerum alienatione.

Quando rerum alienarum alienatio utilis pari possit, hic Imperator agit.

Rem alienam gerentibus, non interdici rerum suarum alienatione.

Hic titulus apertior est, quam ut ullis uerbis explicandus sit.

De pactis

LORVM CODICIS:

De pactis inter emptorem, & uenditorem compositis.

Ex hoc titulo discitur, quod pacto emptor, & uenditor in contractu pactum, e quo contractus lege accipiat, inire possint. Vbi obiter iuuenes illam regulam discat, Ex pacto contractus legem accipere, ut in regula contractus, ff. de reg. iuris.

Si seruus exportandus uæneat.

In hoc titulo differitur, quid iuris sit, si seruus exportandus, id est qui certo in loco, certa in urbe commorari non potest, uæneat, id est, uendatur.

Si mancipium ita uæneat, ne prostituitur.

Hic Imperator tractat, quid iuris sit, si mancipium, hoc est, serua uæneat, ne prostituitur turpi quæstui exercendo.

Si mancipium ita fuerit alienatum, ut manumittatur, uel contra.

Hic titulus, seipsum declarat.

De ædilitijs actionibus,

Ædiles habebant quasdam actiones in rebus quibusdam, Instituta de iure natu. Gen. &

G n

EXEGESES TITV

Ciui. §. proponebant, de quib. hic titulus differit. Porro, q̄ ediles quōdam fuerint, ex Fenestella iuuenis studiosus discere poterit.

De monopolis, & conuentu negociatorum illicito, uel artificio ergolaborū, nec nō balneatorum prohibitis, & pactiōibus illicitis.

Monopolium, est cum penes unum alium quem uendendi potestas existit, ἀπὸ τοῦ μόνου καὶ πωλεῖσθαι, id quod fit, cum unus solus aliquod genus mercaturę uniuersum emit, ut solus uendat precium pro suo arbitrio statuēs. Cæterum, monopolia in hoc titulo prohibentur, prohibet etiam Imperator ne ἐργασθῶσι, id est, operarij artifices opera, quę inchoarunt, alijs ne absoluantur paciscantur. Tum ne balneatores, inter se pactum ineant, ne alia, quam qua inter se conpenerūt pecunia, balneis uti liceat. Breviter omes illicitas pactiōes, hic dī, prohibet.

De nudinis, et mercationibus.

Summa tituli est, ne nundinarum reponere, n̄ quibus nundinæ concessę sunt, aut negociatores conueniant, aut merces eorum sequestret, aut quoq̄ modo illis molestū sint, in L. unica, eo.

De uecti

LORVM CODICIS.

De Vectigalibus, & cōmissis.

Pro quibus rebus uectigal non præstetur, & pro quibus præstetur, hic titulus ostendit. Tum, quæ pœna sit eius, qui in cōmissum cadat, hoc est, qui alicubi aliqd uehēs, uectigal non soluit, pœna uero est confiscatio rerum, quæ uehuntur.

Vectigalia noua institui non posse.

Hic titulus satis apertus est.

De Commertis, & mercatoribus.

In hoc titulo Imperator praua quædam negociatorum, & mercatorum, quæ sub Cæsare degunt, recenser. Tum quædam, quæ omnibus mercatoribus obseruanda sint, cuiusmodi existunt, ne aut pro mandatis, aut alijs rebus barbaris aurum imperant, L. secunda, eo. Tum uult, ut negociationes in locis statutis exerceantur, Ad hæc nobiles & negotiationibus se abstinere uult, L. nobiliores eo.

De rerum permutatione, & de præscriptis uerbis.

Contractus rerum permutationis non.

C iij

EXEGESES TITV

nullam actionem parit, nisi res quæ permu-
tantur, interueniant, unde non tam ex re
interuentu, quam pacto, quod præcedit,
agitur. Et quidem bifariam, & conditione
ob causam, & præscriptis uerbis. Porro,
actio præscriptis uerbis, locum sibi uendi-
cat in pactis, quæ in continenti, ut ita dicā,
sunt, in cuiuscunq; generis contractu, L.
secunda, C. de pactis inter empto. & uendito.
Vendicat et hæc actio sibi locum in tribus co-
tractib. anonymis, do ut des, do ut facias,
facio ut facias, L. naturalis, §. primo & ff.
de præscrip. uer.

De Locato, & conducto.

Quid in hoc titulo tradatur, ex uerbis
eius nemo non, ut nullus moneā assequi.

De iure Emphiteotico.

Olim conducebant homines fundos, &
gros, & si quæ alia erant loca soli, ea lege,
ut meliora reddere uellent, inde Emphiteo-
sis. i. melioratio dicitur, & contractus Em-
phiteoticus. i. contractus res soli meliores
reddedi, q non nisi scriptura intercedere co-
trahitur, L. prima, tum, & domini,

& Emphiteotæ consensu. De
hoc contractu, hic titu.
diserte disputat.

Liber. v.

LORVM CODICIS.

LIBER V.

De Sponsalibus, & arris spon- salitijs, & proxenetis.

Sponsalia dicuntur, mentio & repromis-
sio futurarum nuptiarum, L. prima. ff.
de sponsa. Arræ id genus munera dicū-
tur, quæ sponsaliorum nomine dantur, unde
sponsalitiæ arræ, & Iustiniano uocantur. Pro-
xeneta, proprie significat eum, qui inter alii
quos est conciliator, & medius, unde arræ
proxeneticæ dicuntur, dona, quæ sponsam
& sponsum inter se conciliant & iungunt.
Explicatis his uocibus, iam ad summam ti-
tuli exponendam progrediamur. Impera-
tor in hoc titulo agit, quod in sponsalibus
distractis, utriq; liberum sit nouum matrimo-
nium contrahere, & quadiu sponsa sponsum
absentem expectare debeat. Agit etiā quid
iuris sit, cum Arris sponsaliorum nomine
datis, si prius uel sponsa, uel sponsus dece-
dat, quam nuptiæ ineantur. Deniq; an uel
tutor, uel curator, sponsalia per patrem
puellæ contracta, distrahere queat, uide
Leges uulgi,

G iij

EXEGESES TITV.

Si Rector prouinciæ, uel ad eum
pertinentes sponsalicias dede-
rint arras.

Ad eum pertinere intelliguntur, filii, ne-
potes, propinqui, cōsiliarii, domestici, qui
bus omnib. cōpia non est ineundi nuptias
cum ea muliere, quæ uel de prouincia ori-
da est, uel ibi commoratur. Sponsaliorum
tamen contrahendorum illis facultas datur,
L. si quis officium, ff. de ritu nuptiarū. Por-
ro, Ius Canonicum aliter hac de re statuit,
quod ea in specie sequendum est.

De donationibus ante nuptias
uel propter nuptias, & spōsalitijs.

Hunc titulū paucis explicat Imperator,
in Insti. de donationib. §. est et aliud genus.

De incestis, & inutilibus.

Interpretes ita ferme secernunt incestas
nuptias, & inutiles, quod illæ sint quæ in-
ter collaterales, & adfines contrahantur, in
L. si adulterium, ff. de adulte. Hæ uero, ne-
pe inutiles, quæ aduersus Leges ineantur.
Iam in hoc titulo Imperator agit, quib. po-
tis adficiendi sint, qui uel incestas, uel inu-
tiles nuptias contrahant.

De interdi-

LORVM CODICIS.

De interdicto matrimonio in-
ter pupillam, & tutorem, seu cu-
ratorem, filiosq; eorum.

Hic Imperator non uult, ut uel tutor pu-
pillam ducat, uel curator adultam. Cæteris,
Ius Canonicum aliter decernit.

Si quacuncq; præditus potesta-
te, uel ad eum pertinentes, ad sup-
positarum Iurisdictioni suæ aspira-
re tentauerit nuptias.

In hoc titulo Impator prohibet, ne ma-
gistratus aliquis, uel maior, uel minor præ-
textu potestatis, aut cum uirgine, aut cum
uidua suæ Iurisdictioni subdita, matrimoniu
ineat, id quod etiam de Iure Ciuili locū ha-
bet: secus est de Iure Canonico, quod tales
personas matrimonium contrahere nō ue-
tat. Contrahere igitur possunt per C. cum
apud de sponsa.

Si nuptiæ ex rescripto petantur.

Quid Iuris sit, si nuptiæ, quæ alioqui nō
admittuntur, ex rescripto Imperatoris petā-
tur, ut ipse, quæ sua est autoritas, per rescri-
ptum aliquas personas Legibus soluat,

G v

EXEGESES TITV.

De secundis nuptiis.

Quando mulier ad nuptias secundas ire, hoc est, secundum nubere possit, hic statuitur. Est uero hæc summa, mulierem intra annum ab obitu mariti, secundum nubere non debere, poenam datura, si id fecerit, in qua specie quoque aliter Ius Canonicum statuit, in C. ult. penult. eo. titulo.

Si secundo nupserit mulier, cui maritus usumfructum reliquit.

Si mulier, cui maritus usumfructum rerum suarum, mortem obiens reliquit, secundo nupserit, ususfructus damnum facit, & filijs prioris mariti ex eo die quo nupsit, restituere cogitur, ut in L. prima, eo. licet Iure Auten. quod in eo. titu. adscriptum est, secus statutum sit.

De dotis promissione, & nuda pollicitatione.

Promissio dotis partim fit per stipulationem, partim sine stipulatione. Pollicitatio uero, est solius efferentis promissio, L. si. de pollicita. Iam summa tituli est, quod si dos per stipulationem promissa sit, & aliquid certi promissum conditione certi agendum esse. Sin uero incerti quid promissum sit, ex stipulatione

LORVM CODICIS.

pulatu agi, ut Instituitur. de uerbo. obliga. in pub. Porro, si dos nuda pollicitatione constituta sit, ex Iuris communis sanctione, nulla actio oritur, L. si tibi, C. locati: & L. lege, C. de pactis. At uero alia est ratio in dote, ex privilegio concessa, L. ad exactiōē, eo.

De lure dotium.

Varium est dotium Ius, nā aliquod habet respectum actionis, quæ olim locum ubi uendicabat in reperenda dote, de quo Iure uide titu. C. de rei uxori. actio. Est & Ius quoddam, quod statuit quibus congruat actio, & in quos, quibus non congruat actio, ad rependam dotem, de quo Iure, L. titu. in ff. & C. de solu. matri. Denique, est Ius, quod præscribit rationem constituendi dotem, quod statuit, cuius uel damno, uel lucro constitutio dotis fieri possit, & de hoc Iure, in præsentii titulo pertractatur.

De rei uxoriæ actione, in exstipulatione transfusa, & de natura dotibus præstita.

In hoc titulo Imperator tractat de Iure, actione, qua dotes petuntur, repetuntur. Et, quia iam olim hac in re utebantur ueteres actione rei uxoriæ, hæc abrogata est, &

EXEGESES TIT V.

in locū eius suffecta actio ex stipulatu. Porro, suspitio est, mulierem nunquā non stipulatam esse dotem sibi reddi, quamvis stipulata nō sit, quæ suspitio, uel præsumptio Legis esse, fertur: agitur ergo hic de actione ex stipulatu.

De pactis & conuentis, tam super dote, quā donatione ante nuptias, & paraphernis.

may for...
In hoc titulo Imperator disputat, quib. modis partes etiā super dote, & donatione ante nuptias; deniq; super paraphernis, & donis, præter dotem, ab uxore marito datis, pacisci queant.

De dote cauta, nō numerata.

Quid iuris sit, si mulier marito caueat dotem, id est, promittat dotem, & tandem non numeret, hic differitur.

De donationibus, inter uirū, & uxorem, & a parentibus in liberos factis, & rati habitione.

Maritus & coniunx, se mutuis donationibus ornare prohibentur, ne amor eorū torpeat, L. prima, ff. eo. Nec pater, filio aliquid donare per lus poterit, quoniam unius

LORVM CODICIS.

unius psonæ loco existunt, L. si. C. de im. pub. & alijs substi. Excipiuntur tamen casus in quib. pater filium donationibus afficere potest, ut si qd ei in dotē det, ut si qd in donationem ppter nuptias ei largiat &c.

Derepudijs, & diuorij, & iudicio de moribus sublato.

diuorij
repudiij
Diuortium proprie est, si uir & uxor se parentur. Repudiū uero, si spōsus a spōsa dirimatur, quanquā hæc uocabula fere confunduntur. Porro, in hoc titulo Imperator recenset causas, propter quas maritus uxorem repudiare possit, in L. consensu, infra eo. Cæterum, de iure Canonico, ut obiter id moneam, solum adulterium, matrimonium contractum dirimit, in C. ex publico de cōuersa. coniuga. Adhæc, nec maritus ob mores quosdā agrestes & inuercundos, uxorem suam a se repudiare pōt. Vxoris enim mores noueris, nōn oderis, et hoc uult tit. & iudicio de morib. sublato.

Solutio matrimonio, quemadmodum dos petatur.

In hoc titulo Imperator agit, quomodo dos reperatur matrimonio, aut diuortio, aut morte dirempto, & quib. actioni-

EXEGESES TITV

bus, pro dote data recuperanda, locus hic, hic tractatur.

Si dos constante matrimonio, soluta fuerit.

Si constante matrimonio, dos legitima ex causa soluta per maritum fuit, dotis datae conditio non datur. Sin uero nulla iusta causa intercedente, dos a marito soluta est, dos a marito repeti potest, etiamsi uxor mortuam obijt, in L. unica, eo. titulo.

Ne Fideiussores, uel mandato res dotium dentur.

Mulieris non est, a uiro dotis & conseruandae, & restituendae gratia, cautionem exigere: ratio in promptu est, in L. ij. infra. eo. ne generetur inter eos perfidia.

Rerum amotarum.

Hac actio inter maritum & uxorem, locum sibi uedicat, cuius loco alioqui est actio furti inter extraneos prodita. Neque uero maritus in uxorem hac actione uti potest, nisi res mariti dolo ab uxore amoucantur, & subtrahantur, L. contra. ff. eo. In hac actione, si ad summam res uenit, restituit res quocumque modo alienata, L. si concubina, §. non solum, ff. eodem.

Nepro

LORVM CODICIS.

Nepro dote mulieris, bona quondam mariti addicantur, id est, in solutum dentur.

Quid hic titulus uelit, ex suis ipsius uerbis, coniectatu est facile.

De fundo dotali.

Quando fundus dotalis, id est dotis uicem, ab uxore marito datus, alienari possit, hic differitur, qua de re, uide & Institut. quibus alienari licet, uel non, in §. primo.

Diuortio facto, apud quem liberi morari uel educari debeant.

Hic titulus clarus est.

De alendis liberis a parentibus.

Nec hic titulus ulla interpretatione indiget.

De Concubinis.

Marito non licere, concubinam habere, hic titulus tractat.

De Naturalibus liberis, & matribus eorum, ex quibus causis iusti efficiantur.

Filij naturales dicuntur ij, qui ex concubinis nascuntur. Iam in hoc titulo Impera-

EXEGESES TITV

cor differit, quantum huius generis liberis, uel inter uiuos, uel testamento relinqui possit. Tum, quibus ex causis iusti fiant, id est, natalibus restituuntur, & in parentum potestatem redigantur.

De testamentaria tutela.

Hunc titulum exponit Imperator, in Institut. eodem titulo.

De confirmando tutore.

Summa tituli est, tutorem per prætoris confirmari, & approbari posse.

De Legitima tutela.

Hic titulus quoque, in Institut. eodem titulo explicatur.

Qui petant tutores, uel curatores.

Hic titulus clarius est, quam ut ulla uerbis lucem desideret, hoc tamen nolo quod fugiat, adolescentes urgente extrema necessitate, quod telum acerrimum est, tutorem ad litē petere posse, infra eo. li. pri.

Ubi petantur tutores, uel curatores.

Pupillus eo loci, uel tutorem, uel curatorem petet, e quo aut ortus est, aut ubi patrimonium

LORVM CODIGIS.

patrimonium habet, aut ubi commoratur, L. prima, eodem.

De Tutoribus, uel Curatoribus illustrium, uel clarissimarum prouinciarum, personarum.

Cuius generis illustrium uel clarissimarum personarum, uel tutores, uel curatores esse debeant, hic titulus aperit.

Qui dare Tutores, uel curatores, & qui dari possunt, uel non.

Hic titulus satis per se apertus est.

Quando mulier tutelæ officio fungi potest.

Mulier regulariter tutoris munere, fungi non potest, quando id munus uirile est. L. prima, infra eo quod uero consentaneum est, nisi tutelā filiorum a principe impetret, L. ult. ff. de tute. Tum si iuret, & renunciet Senatusconsulto Velleiano, iuxta omni legitimo præsidio, ac omnem suam facultatē in filiorum potestatem redigat, L. ult. eo. Et hoc iure Codicis decretum est. Porro, iure Authentico, mulier tutoribus, tam legitimis, quam datuiis præfertur, uide Authent. matri. & autē in hoc titulo.

EXEGESES TITV

In quibus casibus Tutorē, uel curatorem habenti, tutor uel curator dari potest.

Regulariter tutor, non potest dari habenti tutorē, quæ regula in aliquot casibus, hic in titulo enumeratis, claudicat.

De administratione Tutorum uel curatorū, & pecunia pupillari fœneranda, uel deponenda.

Nec tutor nec curator se administrandi muneris sui ingerere potest, nisi rationariū confecerit, L. si. §. ult. C. de arbi. tute. Tit. & exigitur, ut uterq; eorū iure se fide, quæ potest optima res, administraturum esse, in L. de creationibus, C. de Episc. aud. Accedithis, quod nec curator, nec tutor cū pecunia pupillari fœnerare possit, ut in Auten. nouissime in eo. titu. positis. Excipiuntur duo casus, in dic. Auten. relatos.

De periculo tutorum, uel Curatorum.

Omnia pericula, quæ rebus pupillarum, uel dolo, uel lata culpa, uel etiam leuiter cōmittuntur, in tutorum iuxta curatorū capita redundant, L. quicqd, C. arbit. tuto. Exceptio

LORVM CODICIS.

Exceptis duobus casibus, parim si prædicia minus idonea emerint, hac enim specie latam culpam tutores tantum præstant, L. tutor, q̄ reperio §. cōpetit, ff. de administra. tuto. Partim si quid fortuito euenit, in tutoris caput non recidit, L. si res, infra eo.

Quando ex pacto tutoris, uel curatoris, minores agere uel conueniri possint.

Finita tutela, iure ipso exigente, actiones quæ tutori intentandæ erant, pupillo intentantur, L. prima, infra eodem. Nisi forsitan finita tutela, tutor facta nouatione, in se obligationis onus sustulerit, L. post mortē. ff. eo. Tum, nisi tutor, doli iuxta culpæ ergo obstringi cœperit, L. Iulianus. §. si uenditor, ff. de actio. empti.

Si ex pluribus tutoribus, uel curatoribus, omnes, uel unus agere pro minore, uel conueniri possint.

Vbi plures tutela fungantur, etiā unus tantū, & agit, & conuenit, pupilli nomine, Nisi forsitan tutelæ administratio partita est, L. prima, & secunda, infra eodem.

H. ij

EXEGESES TITV

Ne tutor uel curator, uectigalia conducat.

Tutor uectigalia conducere non potest, hac gratia, quod omnia bona eius, qui con-
ducit aliquid a fisco, fisco sunt obligata, L.
prima, C. in quib. cau. pig. cōtraha. At cū
antehac bona, quæ tutor possidet, pupillo
obligata existant, L. officio. C. de admini-
stra. tuto. bona unius duobus obstringerē-
tur, & sic tutor crimen stellionatus incide-
ret, L. tutor. §. cōtrariū. ff. de pigno. actio.

**De tutore, uel curatore, qui nō
satisfecit.**

Hunc titulum explicat Imperator, in In-
stitut. de satisfda. tuto.

**De suspectis tutoribus, uel cu-
ratoribus.**

Et hūc titulum, in Institut. expositū habes.

**De in litem dando tutore, uel
curatore.**

Tutor ad litem dari non potest, quando
is non datur certæ rei uel causæ, Institut. qui
dare tuto. in testamē. posset, §. certe. Sed ho-
die receptū est, ut si minori cū tutore lis in-
tercedat, curator constituatur, quāuis omnia
ad litem

LORVM CODICIS.

ad litem prætorius tutor eligebatur, Institut. e.
de autho. tuto. & curato. §. finali.

**De eo, qui pro tutore uel cura-
tore negotia gessit.**

In eum, qui ignarus an sit tutor, uel cu-
rator, se, & pro tutore, uel curatore gessit,
datur primo omnium actio pro tutelæ, ut
uocant, deinde actio utilis negotiorum ge-
storum: sin uterq; cōpertum habuit, se nec
tutore, nec curatorem esse, & tamen uterq;
in munus se intrusit, in utrūq; actio directa
negotiorum gestorū, conceditur, L. in.
§. hac ratione, ff. de nego. gestis.

Si mater indemnitatem promiserit.

Quid iuris sit, si tutor pupillo indemni-
tatem promittat, in hoc titulo disseritur.

**Si tutor contra uoluntatem ma-
tris datus sit.**

Tutor contra uoluntatem matris datus
contra labem infamiæ submouetur, nisi cau-
sa adsit, propter quā infamia ei iniuri debe-
at, L. unica, infra eodem.

**Ut causæ post pubertatem ad-
sit tutor.**

Titulus est clarus.

H ij

EXEGESES TITV.

Vbi pupilli educari debeant.

Pupilli apud matrem, nisi secundum nupterit, educari debent: sin uero nupserit, iudex ubi Pupilli educandi sint, decernet.

De alimentis pupillo præstatis.

Pro patrimonio uiribus, pupillo alimenta impertiantur, L. si. infra eodem.

Arbitrium tutelæ.

Id est, de arbitraria actione tutelæ, ut quæ in iudicis arbitrio posita est, & datur pupillo pariter, & hæredibus in eum, qui quondam tutor fuit iuxta hæredes eius pro reddenda ratione, L. penul. infra eodem.

De diuidenda tutela.

In hoc titulo differitur, qua ratione potest tutelam depositam tutores testamentarij legatim, datui, rationem reddere debeant. Etenim, non raro plures tutores dantur, non raro tutelam ipsi inter se partiuntur. Tum, an is, qui soluendo est, pro ijs, qui facere eis non possunt, obstringatur.

De in litem iurando.

In litem iurare, est suo ipsius iuramento rei, quæ in lite. i. in iudicio petitur, æstimacionem inire, & pro quanto ea carere nolit firmare, de hoc iuramento præsens titulus disputat.

De hæredibus.

LORVM CODICIS.

De hæredibus tutorum, uel curatorum.

Hic differitur qua ratione, & obstringatur, & cõueniantur hæredes, parentum loco.

Si tutor uel curator non gessit.

Tutor etiam, propter res male gestas a suo contutore, quem non suspecte detulit, obstringitur.

De usuris pupillaribus.

Quomodo usuræ pupillares. i. quæ ex pecunia pupillorum accipiuntur, iure exigantur, hic titulus differit.

De fideiussoribus tutorum, uel curatorum.

Olim optio dabatur minoribus, an prius fideiussores, quam tutores conuenire uel lent. Tum, an a fideiussoribus parte, & a tutoribus etiam parte exigere cuperent, L. prima, ff. eo. titu. At hodie receptum est, ut ante primarij debitores cõueniantur, quod fideiussores, in Auten. de fideiussoribus. §. i. colla. i.

De auctoritate præstanda.

Hunc titulum Imperator exponit, in Institut. de aucto. tutor. & curato.

H iij

EXEGESES TITV

Quando tutores, uel curatores
esse desinant.

Et hunc titulum uide expositum in Instit.
quibus modis finitur tutela.

De actione a tutore, seu curato
re dando.

Quando, tam tutor, quā curator, actorem
in causa pupilli constituere possit, in hoc ti-
tulo dicitur, uide & Institut. de curato. §. si.

De excusationibus tutorum,
& curatorum, & temporibus eorū.

Hic titulus apertus est, & explicatur in In-
stitut. eodem titulo.

Si tutor uel curator falsis allega-
tionibus excusatus sit.

Falsa allegatio causæ, neminem nec a tu-
tela, nec cura uindicat, §. ultimo, Institut.
de excusa. tutorum.

Si tutor uel curator Reipub.
causa abfuerit.

Quandiu uel tutor uel curator Reipub.
causa abest, tam a tutela, quam a cura liber
est. Cæterum, dum quis uel curator, uel tu-
tor Reipub.

LORVM CODICIS.

tor Reipub. causa abest, interim, alium in
suum ipsius locum surrogare debet, L. tu-
tores, §. q. se, ff. de administr. tuto. uel cura.

De excusatione ueteranorum.

Veterani milites, qui honeste ab Impe-
ratore, post uiginti annorū stipendia exau-
torantur, a tutelis præterquā filiorum uete-
ranorum, uel comilitonum suorum, libe-
rantur, nec pluribus tutelis, quā una onerari possunt, L. prima, eo. titulo.

Qui numero liberorum se ex-
cusant.

Hunc titulum, Imperator in Institut. de
excusa. tuto. §. primo, exponit.

Qui morbo se excusant.

Et hic titulus clarior est, quam, ut ullis
uerbis illustrandus sit.

Qui ætate se excusant.

Hic quoque titulus apertus est.

Qui numero tutelarum.

Vide Institut. de excusa. tuto. §. item tria.

De curatore furiosi, uel prodigi.

Hunc titulum, quia apertus est, expone-
re non stat sententia.

H v

EXEGESES TITV.

De predijs, & alijs rebus minorum, sine decreto nō alienandis.

Hic quoq; titulus clarus existit.

Quando decreto opus est.

In hoc titulo differitur, quod quādo minor & principe ius alienandi res suas constitutus est, decreto, id est, cōsensu Iudicis, opus non esse, &c.

Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.

Quid iuris sit, si quis absq; decreto ignorans rem minoris esse, ab extraneo emat differitur.

Si maior factus, alienationē factā sine decreto ratam habuerit.

Si uel pupillus, uel adultus maior factus, rem aliquam uenditam ratam habuerit, id est, comprobauerit, uenditio rescindi non potest. Ceterū, si maior factus ignorans sibi ultra dimidium iusti precij fucum factum uenditionem, uel a tutore, uel curatore inuitam corroborauerit, uenditorem conueniendi copia datur, ut uel reddita pecunia, possessionē una cū fructibus restituat, uel qđ pecuniæ iustæ deest, sarciat, infra eo. L. prima.

De magistris

LORVM CODICIS.

De magistratibus cōueniēdis.

Hunc titulum interpretatur Imperator, in Institut. §. sciendum autem de satisfactio-
ne tutorum, uel curatorum.

LIBER VI.

De seruis fugitiuis, & libertis, mācipijsq; ciuitatum artificibus, & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam, uel Domini-
cam pertinentibus.

In hoc titulo Imperator docet, quid iuris sit, cum seruis priuatorum, fisci, Imperatoris, Tum, quid iuris sit, cum libertis ciuium, & artificum diuersis operibus destinatorum, &c.

De furtis, & seruo corrupto.

In hoc titulo habes, quid iuris sit, si aut quis rem furto subtractā, aut rem furto surreptam, possideat. Tū, agitur de actione serui corrupti, quę domino, cuius seruus corruptus est, datur.

EXEGESES TITV.

De operis libertorum.

Quas opas libertus patrono suo debeat, Imperator hic differt. De operis libertorum, elegantissime disputat, unicum Iuriscōsultorum ornamentum, Vdalricus Zasius, in L. si nō sortē, §. libertus, ff. de cōdic. indebi.

De bonis libertorum, & lure patronatus.

Hic Imperator tractat, patrono esse lū succedēdi in bonis liberti. Tum de lure patronatus, quod in uarijs rebus uertitur, de quibus, si lubet, uide Gloss. Inst. de succel. libert. in §. tum uero maiores in uerbo repleatur.

Si in fraudem patroni, a libertis, alienatio facta.

In hoc titulo disputatur, patronū possē libertum, qui per fraudem ei alienatus sit reuocare.

De obsequijs patrono præstādis.

Id est, de honoris exhibitōne, & reuerētiā uerecundia, & liberto patrono, manūm sionis gratia præstādis, L. liberto. ff. eo.

Libertis, & eorum liberis.

Hic titulus suiipsius interpret est.

De lure

LORVM CODICIS.

De lure aureorum annulorū, & de natalibus restituendis.

Lus aureorum annulorum donare apud antiquos erat, id ferme quod equitem facere dicimus. Porro, natalibus restitui, est in hoc titulo, quando libertus patronatus ob seruatiōe liberatur, iam de utroq; nimirum tam de lure aureorum annulorum, quam nataliū restituatiōe, in hoc titulo differtur.

Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.

Ad bonorum possessionem petendam, admittitur liber filiusfamilias maior xxv. annis. Et seruus, bonorum possessionē petere non potest, nisi prætor de eius conditione certior factus, eum admiserit. Tū nec impubes per se, sed per tutorem bonorum possessionem petere potest. Porro, liber intra anni utilis spatiū, agnati, & cognati intra cētum dies utiles bonorum possessionē petere ualent.

Quando non petentium partes, perentibus accrescunt.

Si duobus est delata bonorū possessio,

EXEGESES TITV.

& alter eam, uel repudiat, uel quia tempore exclusus est, eius pars alteri accrescit, L. tertia, §. ulti. ff. de bonorum possess.

De bonorum possessione secundum tabulas.

Bonorum possessio, secundum tabulas scriptis heredibus defertur, quod si illi defuncti, substituti uocantur, quod si nec hi praesto sunt, eius substituti accerantur, L. secunda, §. defertur. ff. eodem.

De bonorum possessione contra tabulas, quam Praetor liberis pollicetur.

Hac bonorum possessio, defertur liberis naturalibus, et legitimis, uel legitimis tantum, nimirum adoptiuis, praecipue huius bonorum possessionis participes sunt emancipati, &c.

De bonorum possessione contra tabulas liberti, quae patronis, si liberisq; eorum datur.

Bonorum possessio patrono defertur, eaque, si hereditas, uel ab uno ex heredibus, sit adita. Alia ratio est, cum bonorum possessione contra tabulas, quae liberis tantum communicantur.

LORVM CODICIS.

Vnde liberi.

Hac bonorum possessio, a Praetore inducta est, cum, ut emancipati bonis patris potiantur, §. emancipati, Institut. tum ut non emancipati bonis patris fruantur; idque ex iure ab intestato, hoc est, ex lege tabularum. xii. §. primo, Institut. de heredi. quae ab intestato deferuntur, praeterea hac bonorum possessio datur his, quibus datur bonorum possessio contra tabulas, L. prima, §. recte. ff. si tabulae testa. null. ex.

Vnde legitimi, & unde cognati.

Hac bonorum possessione, tam agnati, quam cognati, ad bonorum possessionem admittunt.

De successorio edicto.

Hoc edictum successorium, a Praetore inuentum est, ut si prior bonorum possessio, uel repudiet, uel non petat, alter admittatur, L. prima, infra eo. titulo.

De Carboniano edicto.

Carbonianum edictum inuentum est, ut consulatur impuberi, cui de statu mouetur quaestio. Nimirum, an filius huius uel istius sit, uel quando negatur bona, quae petitis patris fuisse. Hoc certe edicto, impubes ad ipsius possessionem bonorum corporaliu,

EXEGESES TITV

quæ in hæreditate sunt, non secus ac ei nulla status controuersia mota esset.

Vnde uir, & uxor.

Per hoc edictum, Prætor, uirum ad bona uxoris, & uxorem, ad bona uiri, si nullus hæres adsit uocat, etiam fisco excluso, in L. unica, infra eodem.

De repudianda bonorum possessione.

Quomodo, & qui bonorum possessionem repudiare possint, hic differitur.

De collationibus.

Quomodo fiant bonorum collationes, id est, quomodo bona in medium conferantur, in hoc titulo tractatur.

De testamento militis.

Huc titu. explicat Impera. in Instit. eo. m.

De testamentis, & quæadmodum testamenta ordinentur.

Quid in hoc titulo tradatur, ex eius uerbis facile intelligi potest.

De hæredib. instituendis, & quæ personæ hæredes institui non possunt.

Et hic titulus satis apertus est.

De Instit.

LORVM CODICIS.

De institutionibus, & substitutionibus, et restitutionibus sub conditione factis.

In hoc titulo tractatur quomodo quis instituitur, & substituitur, & restituatur hæres: quid autem sit instituere, quid substituere, nemo non qui Latinæ linguæ mediocriter gnarus est, intelligit.

De impuberum, & alijs substitutionibus.

Substitutionum, uaria sunt genera, quædam est directa, quando nullo intercedente, aliquis hereditatem eius, qui deest, capit, quædam est obliqua, hæc est precaria, uel fideicommissaria, de qua in Institut. de singulis rebus per fideicom. hære. §. directa. Tum directorum, alia est uulgaris, alia pupillaris, alia paradigmatica, siue exemplaris, alia condempniosa, de quib. in hoc titulo tractatur.

De necessarijs seruis hæredibus instituendis uel substituendis.

Quid hic titu. sibi uelit, uerba eius declarant, hoc modo, dicam necessarium seruus hæredem ita appellari, quod institutus hæres siue nolit, siue uelit, ab obitu testatoris liber

EXEGESES TITV.

& hæres euadit, Institut. de heredib. qua
& disse. §. primo.

**Deliberis præteritis, & exhæ-
redatis.**

Hunc titulum exponit Imperator, in In-
stitut. de exhæredatione liberorum, id est,
filiorum, neptium, & aliorum descendens,
In L. liberorum, ff. de uerbo. signifi.

**Deposthumis hæredibus in-
stituendis, uel exhæredandis, uel
præteritis.**

In hoc titulo Imperator tractat, quomo-
do posthumi & hæres instituendi, & ex
hæredandi sint, & qd iuris sit, si prætereant.

**De iure deliberandi, & adeun-
da uel acquirenda hæreditate.**

In hoc titulo Imperator agit, quid iuris
in deliberando, an quis uel adeat, uel repu-
diat hæreditatem. Interpretes annorant
hæreditatem adiri ab extraneo: acquiri
quocumq; tam suo, quam extraneo, an uero
id rari sit per omnia, uiderint ipsi. Porro,
ut obiter hoc moneam, ex Festo Pompeio,
Creui, significat hæreditatem adiri, & uerbo
crescere & cernere, inde uocabulum creui
est, in L.

LORVM CODICIS.

est, in L. Credonum, eo. tit. Vbi per creuonem
intelligitur iuuenis hæreditatis aditionem, in
qua posthac scrupulosam solennitatem ob-
seruari, Imperator non uult.

**Derepudianda, & abstinenda
hæreditate.**

Hic Imperator dissert, qd pacto hæredes,
hæreditatem, uel repudiare possint, uel se ab
ea abstinere. Interpretes, si quid modo nos
nos, ut in pro uerbo est, facit, hic annora-
runt, extraneos proprie hæreditatem repu-
diare, suos uero se ab ea abstinere.

**Quemadmodum testamenta a-
periantur, aspiciantur, & descri-
bantur.**

Quid hoc titulo apertius esse potest?

**De edicto diui Adriani tollen-
do, & quemadmodum scriptus
hæres, in possessionem mittatur.**

Diuis Adrianus, edicto quodam statuit,
ut si scriptus heres se in possessionem immit-
ti postulauerit, non prius ei permitteretur,
quam Reipub. uicesima hereditatis pars da-
tetur, nec uerbis dici potest, quā uarie hoc
I. II.

EXEGESES TITV.

edictum interpretatum sit. Cum uero eius edicti prætextu, plerique suis hæreditatibus priuarentur, Imperator hoc edictum abrogat, proinde hodie non habita ratione huius edicti, scripto hæredi, rerum hæreditariarum sit copia, ut in hoc titulo copiosius me traditur.

Si quis aliquē testari prohibuerit, uel coegerit.

In hoc titulo, Imperator refert duas causas, propter quas aliquis ab hæreditate decessus, excludi queat. Prior est, si quis prohibeat eū testari y testari uolebat. Posterior, si quis aliquē cogat, secus testari atq; uelut

De his, quibus, ut indignis hæreditates auferuntur, & ad Senatusconsultum Silleianum.

Multæ sunt causæ, propter quas aliquis hæreditate sua spoliatur, quas suueneris, in uniuersum, ff. eo. tit. & L. prima de iure sci, legere potest. Cæterum, quia Senatusconsultum interdicebat prius adiri hæreditatem posse, si dominus & familia occisus esset, quā quæstio familiæ habeatur, L. si ea quæstio, & L. cum Silleianū, infra eo. Et sic Senatusconsultū hoc, causam unam, ob quā

LORVM CODICIS.

hæreditas alicui auferri posset, exprimit. Proinde, de eo Imperator in hoc quoq; titulo disputat.

De Codicillis.

Codicillus, in Iure Ciuili, dicitur ultima uoluntas nō tanta solennitate, quanta alioqui testamenta regulariter fieri solent, facta, ut infra eo. & ff. eodem.

De Legatis.

Hunc titulū uide expositū in Insti. eo. ti.

De uerborum, & rerum significatione.

In hoc titu. differitur, qd fundus instruitus significet, qd simplici cautionis uocabulo ostendatur, Coniunctione disiunctiua, aut, nō raro, pro, &, copulatiua ponit; deniq; significatio uocabuli, familia, explicat.

Si omissa sit causa testamenti.

Hoc edictum, Si omissa &c. locum sibi uendicat, quando quis institutus dolo malo, hoc est, ut circumueneret Legatarios iuxta fideicommissarios ab intestato adiuit, repudiens hæreditatem sibi ex testamento de latam. Præterea locum habet, quādo quis hæres institutus hæreditatem repudiavit ex testamento, ut alius ab intestato adeat. De

EXEGESES TITV.

nig locum habet quando institutus reſcit
hæreditatē, ut ea ſubſtitutus potiatur. Por-
ro hoc ediſto ſubuenitur legatarijs, fidei-
miſſarijs libertate donatur: breuiter omni-
bus, quibus ſi hæreditas ex teſtamento adi-
ta eſſet, deberi potuit, L. antepenultima, §.
inſtitutus, ff. eodem.

De indiſta uiduitate, & Lege Iulia Miſcella tollenda.

De Lege Iulia Miſcella uide Auten. de
nuptijs, §. quæ uero tunc colla. iij. At quid
hodie iuris ſit de uiduitate in legando, indi-
ſta, de qua multa adeo ſtatuit Lex illa Iu-
lia, in hoc titulo tractatur.

De his, quæ poenæ nomine in teſtamento, uel Codicillis relin- quuntur.

Olim, ſi quid poenæ nomine, uel legatū
tur, uel adimebatur, uel etiam tranſfereba-
tur, illud Legatum, illa ademptio, illa tranſla-
tio, nihil roboris habebat, ut L. prima, ff.
eo. At hodie quicquid poenæ, uel conditio-
nis cauſa legatur, uel relinqui, uel adimi po-
teſt, quatenus conditio eſt honeſta, & pot-
eſt fieri, uide L. unicam, infra eodem.

De Fideicommiſſis.

LORVM CODICIS.

Hunc titulum uide expoſitū, in Inſtitut.
de legatis, §. primo, & de ſingu. rebus per
fidei relictis.

Comunia de Legatis, & fidei- commiſſis, & de in rem miſſione tollenda.

In hoc titulo Imperator primo omnium
tractat, quid Legatum cum fideicommiſſo
commune habeat: deinde, in rem tollen-
da miſſione, ſiquidem olim legatario nō ſie-
bat copia agēdi, rei uēdicatione pro re ſibi
legata, niſi in poſſeſſionem mitteretur, hæc
uero in rem poſſeſſio ab Imperatore tolli-
tur. Porro, in L. iij. huius tituli, deſunt hæc
Græca uerba *ἐν ὀφείλῃ*, quæ hic annotare ex
Alciato, qui doctiſſime libro Diſpūctio-
num iij. cap. xij. hanc L. explicat, libuit.

De falſa cauſa adiecta Legato, uel Fideicommiſſo.

Falſa cauſa adiecta, uel legato, uel fidei-
comiſſo, aliquando tam legatum, quam fi-
deicommiſſum uiuat, aliquando non uiuat,
uide hunc titulum.

De his, quæ ſub modo legati, uel fideicommiſſi reliquuntur.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo differitur, quid Iuris, si qd legeretur alicui, aut sub modo, ut lego tibi viginti, ut literis bonis des operam. Aut sub conditione, lego tibi triginta aureos, si te optimo præceptori informandū reddideris.

De conditionibus insertis, tā in Legatis, quam in Fideicommissis, & libertatibus.

Hic titulus, ex suis ipsius uerbis facile intelligi potest.

De Vsuris, & fructibus Legatorum, seu Fideicommissorum.

In hoc titulo differitur, quo pacto hæres non dans legata ad fructus ex legatis acceptos obstringatur. Tum dicitur, & de uerbis, si fideicommissum per heredem non præstetur.

Ad Senatusconsultū Trebellianum, & de incertis personis.

Hoc Senatusconsultum prospicit heredem instituto, qui fideicommissio obstrictus est ad reddendam hæreditatem, uel ex assensu, uel ex parte, & facit ei copiam detrahendi quartam partem hæreditatis, quæ quarta pars, quarta Trebellianica uocatur.

Ad Legem

LORVM CODICIS.

Ad legem Falcidiam.

Beneficio huius legis instituto hæredi integrū est, de ipsis Legatis particularibus, quartam partem detrahere, uide Instituti. eo. tit.

De Caducis tollendis.

Tribus modis Legatum fieri caducū, hoc est, inutile, hic differitur.

De his, qui ante apertas tabulas hæreditatem transmittant.

Hic Imperator dicit, hæreditatem ascendentium, etiam non aditam, per liberos institutos, ante tabularum apertionem ad posterum transmitti, infra L. unica.

Quando dies Legati, uel Fidei commissi cedit.

Cedere diem, est uenire diē, qua res obligata est, in L. cedere diem, ff. de uerbo. significati. Iam in hoc titulo dicitur isto die, quo hæres, hæreditatem adit, diem Legati uenire, siquidē tunc recte legatum petitur,

id quod tamen uero cōsentaneum est in Legato puro: aliter est in Legato sub conditione.

EXEGESES TITV

Ut in possessionem legatorum
uel Fideicommissorum seruando
rum gratia mittatur, & quando la-
tis dari debeat.

Quid sibi hic titulus uelit, nemo non sa-
cio, intelligit.

De suis & legitimis liberis, &
ex filia nepotibus ab intestato ue-
nientibus.

Nec hunc titulum, quia clarus est, ullo
scholio illustrabimus.

Ad Senatusconsultum Tertul- lianum.

Hoc Senatusconsulto, matri deferuntur
bona filij intestati, quæ alioqui per Lege-
tabularum xij. hæc bona petere non pote-
rat, uide Instit. eo. titulo.

Ad Senatusconsultum Orficianum.

Hoc Senatusconsulto, eccontrario, filius in
bona matris intestate admittit, uide Instit. eo.

De legitimis hæredibus.

Id est, de hæredibus ex latere, seu trans-
uerso, ab intestato succedentibus.

Comunia

LORVM CODICIS.

Comunia de successioneibus.

In hoc titulo Imperator recenset, quæ-
dam communia successioneum, quæ ab intesta-
to fiunt.

De bonis maternis, & materni generis.

In hoc titulo differitur, quod pater &
auus in bonis maternis, & materni gene-
ris, & filij sui, & nepotis, & aliorum usu-
fructum sibi acquirat: traditur & alia quæ-
dā, quæ in hoc toto titulo uidere quæ potest.

De bonis, quæ liberis in pote-
state patris constitutis, ex matri-
monio, uel alias acquiruntur, &
eorum administratione.

Hic titulus tradit, & quid iuris pater in
bonis filio acquisitis acquirat, & quis hæc
bona in sua manu, & administratione ha-
bere debeat. Quibus de rebus, uide L. an-
te oportet, & L. si. infra eodem.

De hæreditatibus Decurionu
nauiculariorum, cohortalium mi-
litum, & fabricensium.

EXEGESES TITV.

Fronto scribit Decurionem, aliquādo esse eum, qui præsitet turme, quæ confiet ex duobus et triginta equitibus, quæ in significatione, hic sumi proflus existimo. Qui nauem regit, nauicularius dicitur. De cohortalibus militibus, supra multa diximus.

LIBER VII

De uindicta libertate, & apud concilium manumissione.

Hunc titulum interpretatur Imperator, in §. multis modis, Institut. de libertinis.

De testamentaria manumissione
Titulus est clarus.

De Lege Fufia Canina
tollenda.

Hunc titulum uide expositum, in Institut. eodem titulo.

De Fideicommissarijs libertatibus.

Fideicommissaria libertas, est illa, quam testator non directo, ut ita dicam, imperat, sed per nos

LORVM COOICIS.

sed per manumissionem alterius, uel hæredis, uel legatarij, uel donatarij mortis ergo cuius fidei hoc cōmisit, & credidit, §. libertas, Institut. de singulis reb. p. fideicō. & c.

De Dediticia libertate tollenda.

Hunc titulum uidelicet liquido explicatum, in Institut. de libertinis, §. Libertinorū autē. Porro, qui dediticij sint, uide apud Caium Iuriscōsultū lib. pri. Institut. de stat. hominū.

De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa.

Hunc titulum, in §. libertinorum, in Institut. de libertinis & c. quoque illustratum inuenies.

De cōmuni seruo manumisso.

Quōdam non dabatur copia uni ex dominis seruum manumittere, id quod si faceret, pars manumittentis domino accresceret, barocio, Institut. de dona §. erat. At hodie integrum est uni dominorū, seruum cōmunem manumittere, inter uiuos, ultima uoluntate, tam directe, quam per fideicōmissum, ita tamen ut ea, quæ lex prima huius uiculi præcipit, obseruentur.

EXEGESES TITV

De seruo pignori dato manu-
misso.

Quid iuris sit, in seruo pignori dato ma-
numisso, hic Imperator ostendit.

De seruis, Reipub. causa, ma-
numittendis.

Titulus hic clarus est.

De his, qui a non domino ma-
numissi sunt, & de liberali causa.

Qui seruum alienum, perinde ac suum
manumiserit, is, uel precium eius domino
uero, si id expoposcerit, aut id quantum sua
interest L. prima, eo. tit. dare cogitur, dige-
ritur: & de liberali causa, quæ est quædo de
libertate alicuius agitur.

Qui manumittere nō possunt,
& ne in fraudem creditorum, ma-
numittantur.

Echic titu. ut nihil dicam, satis apertus est.

Qui nō possunt ad libertatem
peruenire.

Id est, qui non possunt manumitti.

Quibus ex

LORVM CODICIS.

Quibus ex causis, serui per præ-
mia, libertatem accipiunt.

Quid hoc titulo clarius?

De ingenuis manumissis.

In hoc titulo, Imperator tractat, quid iu-
ris, si ingenui, qui aliquando de facto, li-
ceat mihi ita dicere, manumittuntur, manu-
missione donantur.

Comunia de manumissionibus.

Quæ communia sint, varijs manumissio-
num generibus, de quib. in Instit. de liber-
s. multis modis, Imperator hic differit. Est
uero primo omnium hoc omnibus manu-
missionibus commune, quod manumissio
omnis, est libertatis datio, deinde quod ois
manumissio, uel a dño, uel a dña, uel eius
liberis cuiuscūq; gradus, plicisci potest, &c.

De Liberali causa.

Liberalis causa dicit, quando alicui mo-
uerur quæstio status, seruus, an liber sit.

De assertionem tollenda.

Quondā causa liberalis per assertores, &
Inde nomen acceperūt, quia eū qui seruus
dicebatur, liberum asserabant, & per istam
assertionem, multa inepta siebāt. Proinde,
Imperator in hoc titulo istam assertionem

EXEGESES TITV

collit, & decernit, ut libertatis causa, aut priuato morte, aut per procuratorem agantur, L. secunda, infra eo.

Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.

Hic titulus, satis clarus est.

De ordine cognitionum.

In hoc titulo, Imperator tantum tractat ordinem cognitionum in causis liberalibus, id est, in quibus de statu quaestio agitur.

De collusione detegenda.

Collusio
Collusio est raris & fraudulenta actio, & rei conuentio, de qua in praesentis titulo agitur.

Ne de statu defunctorum post quinquennium, quaeratur.

Hic titulus clarior est, quam ut ullis uerbis illustrandus sit.

De longi temporis praescriptione, quae pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.

ORVM CODICIS.

Si quis in possessione libertatis, totos uiginti annos, sine omni interpellatione fuit, de seruitute conueniri nequit, in qua praescriptione, non titulus, sed bona fides, nimirum, quod se liberum esse existimet, requiritur.

De peculio eius, qui libertatem meruit.

In hoc titulo Imperator disserit, quid iuris cum peculio, apud quem manere debeat si mul, atque seruus manumissus est, uide Legem unicam, eodem.

De Senatusconsulto Claudiano tollendo.

Quondam mulier libera, serui amore capta, si ei a Domino interminatum erat, ne cum seruo rem haberet, & iudex eius gratia mulierem mouisset, & illa nihilominus, cum seruo consuetudinem habere pergebat, propter Senatusconsultum Claudianum quicquid rei habuit, una cum libertate amittebat, id quod quando indignum uisum est, Imperatori, in hoc titulo illud Senatusconsultum tollitur.

De nudo iure Quiritum tollendo,

EXEGESES TITV.

Nudum nomē, quod quis uel in seruis, uel alijs rebus habet, tollitur per hanc Legem unicam, & plenissimus & legitimus quique dominus, siue serui, siue aliarum rerum constituitur.

De usucapione, pro emptore, uel pro transactione.

In hoc titu. Imperator uerba facit de usucapione, seu præscriptione, quæ in emptione iuxta transactionē usurpatur. Siquidem, is, qui emit rem a non domino, persuadens tamē sibi eum esse dominum, eā ipsam rem pro emptore usucapit. Tū, si alicui res quidam, transactionis loco traditur, a non domino recipiens, eam rem usucapit.

De usucapione pro donato.

Donatarius, qui recipit rem a donatore non domino, animum tamen suum intendens credere eum esse dominum, eam rem pro donato usucapit, &c.

De usucapione pro dote.

Qui accipit rem mobilem dotis loco, a non domino, credens tamen eum esse dominum, eam rem pro dote usucapit.

De usucapione pro hærede.

Hæres, qui accipit bona mobilia a suo auctore,

LORVM CODICIS.

auctore, non domino, quem dominū esse existimat, bona illa pro hærede usucapit.

Cōmunia de usucapionibus.

Hic titulus satis apertus est.

De usucapione transformanda, & de sublata differētia rerum, Mancipi & non Mancipi.

Hic Imperator agit de usucapione transformanda, scilicet quoad tempus. Nā olim res mobilis anno, res immobilis triennio, & quidem in Italia solum ulucapiebatur. Cæteræ, iam res mobilis triennio, res immobilis, longo tempore usucapitur, Institui. de usucapio. &c. §. primo. Porro, Boetius in cōmentarijs, in Topica Ciceronis, omnes, inquit, res, quæ abalienari possunt, i. quæ a nostro dominio, ad alterius transire possunt, Mancipi dictæ sunt. Et ea abalienatio, per quandam nexus solennitatem, fiebat. Nexus autem, est quædam Iuris solennitas, quæ fiebat eo modo, quo Caius secundo cōmentario exposuit. Tractatur igitur, & hic de sublata differētia rerum, Mancipi, & non Mancipi.

EXEGESES TITV.

De acquirenda, & retinenda
possessione.

Hic titulus clarus est.

De prescriptione longi tempo-
ris, decem, uel xx. annorum

Et hic titulus quoque, ex una, aut altera
Lege facile patebit.

In quibus causis cessat longi
poris, prescriptio.

Quid hoc titulo clarius?

Quibus non obijcitur longi
poris prescriptio.

Nec hic titulus, ulla Exegesi desiderat
Si aduersus creditorem.

Hic titulus tractat de prescriptione,
currit aduersus creditorem, in re sibi hypo-
cata, seu pignori opposita. Verbi gratia.
Tu mihi centum aureos mutuasti, pro quibus,
ego tibi domum meam pignori dedi.
Iam hic tractatur qua ratione, ego debitor
actione hypothecaria, quae creditori in do-
mum mea congruit, praescribere possum.

De quadriennij prescriptione.
Hec prescri

LORVM CODICIS.

Hae praescriptio quadriennij locum ha-
bet, quando fiscus rem alienam, non aliter
atque suam, uel quocunque tandem titulo ue-
dit. Siquidem, in hac specie dominus non
contra emptorem, sed fiscum, ad aestiman-
dam rem intra quadriennij decursum age-
re potest &c.

Ne rei Dominicae, uel templo-
rum uendicatio, temporis prescri-
ptione submoueatur.

Omnes res, tam mobiles, quam immo-
biles rei Dominicae, aut principis, aut Rei-
publicae, uel templorum, omni alienationis
specie submota, nulla temporis longi praes-
criptione, usurpari possunt.

De praescriptione xxx. uel xx.
annorum.

Praescriptio xxx. annorum non requi-
rit uel bonam fidem, uel titulum de Iure Ci-
uili. De Iure uero Canonico, hoc correctum
est. Praescriptio quadraginta annorum contra
rem ecclesiae currit, in Autem, quas actio-
nes, C. de sacrosanct. Eccle. Et tam titulum,
quam bonam fidem exposcit.

K iii

EXEGESES TITV

De annali exceptione Italici cōtractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum.

Quondam in Italico contractu, annalis quædam exceptio oriebatur. Cæterū, quādo hac in exceptione, multæ altercationis moles prodibant, Imperator eam tollit, ut L. prima, infra eo. Tractatur & de diuersis temporibus, & præscriptionibus, siquidem quædam uno die, quædam anno, quædam annis præscribebantur, ut L. prima, & si, infra eo. Deniq; de interruptionibus præscriptionum differitur, quæ multis modis fiunt, de quib. uide Glo. in C. illud de præscriptionibus.

De alluuiōibus paludibus, & pascuis, ad alium statum translatis.

Id est, melioribus, fertilioribus factis, ut de Institur. de rerum diuisione. §. præterea.

De sententijs præfectorum prætorio.

Quis præse

LORVM CODICIS.

Quis præfectus prætorio dictus sit, in libro primo diximus. In hoc titulo uero tractatur a sententia præfecti prætorio prouocare non licere, L. unica, infra eodem.

Quomodo, & quando Iudex sententiam proferre debet, præsentibus partibus, uel una parte absente.

Hic titulus, per se clarus est.

De sententijs ex periculo recitandis.

Hic titulus corrupte legitur. Nā pro periculo, breuiculus legi debet: siquidem, hic tractatur, quomodo sententiæ ex scripto recitari debeant. Breuiculus uero, est uox diminutiva & breui, hoc est, ab schedula, scriptura, pictaceoq;.

De sententijs, & interlocutionibus ludicū.

Hic titulus clarior est, quam ut ullā uerborum lucem desideret.

De sententia, quæ sine certa quantitate prolata est.

K iiii

EXEGESES TITV.

Si in Libello quid certi petitur, & certa sententia ferenda est, sin quid incerti petitur, iudex quoque curare debet, ut, quoad eius fieri potest, certam sententiam ferat, Instit. de actio. §. curare. Porro, aliquando non fieri potest, ut certa sententia feratur, ut aut in causa noxali, aut cum in genere quid petitur. Denique in iudicijs uniuersalib, ubi de hæreditate restituenda agitur, &c.

De sententijs, quæ pro eo, quod interest proferuntur, &c.

Interesse, est æstimatio damni contingentis ex eo, quod quis facere debeat, atque omittit, uel quando facit, quod non debet, uel non dat, quod dare debet. Iam in hoc titulo differitur, quomodo sententiæ de interesse fieri debeant.

Si non a competente Iudice, iudicatum esse dicatur.

Sententia lata a non competente, id est, suo Iudice, ipso iure nullius momenti est.

De poena Iudicis, qui male iudicat, uel eius, qui Iudicem uel aduersariū corrumpere curauit.

Hic titulus planus est.

Sententiam

LORVM CODICIS.

Sententiā rescindi non posse.

Et hic titulus planissimus existit.

De fructibus, & litium expensis.

Quid his tituli uerbis, apertius

Dere iudicata.

Res iudicata dicitur, quæ finem pronuntiatione iudicis, qua quis, uel absoluitur, uel condemnatur accipit. In hoc ergo titulo Imperator tractat, quomodo ex re iudicata actio de re iudicata alicui cōpetat.

De executione rei iudicatæ.

In hoc titulo Imperator differit, quo pacto, sententiam, quæ in rem iudicatam abit, exequi possit. Exequi uero eam posse, capitulis pignoribus testatur, L.ordo, & L. si. infra eodem.

De usuris rei iudicatæ.

Quas usuras is, qui rei iudicatæ non fecit satis, præstare debet, hoc in titulo, Imperator disputat.

Si plures una sententia condemnati sunt.

Hic titulus manifestus est per se.

K v

EXEGESES TITV.

Quibus, res iudicata non nocet.

Si a sententia lata intra x. dierum defluxum, prouocatum non est, res iudicata dicitur. Tum sententia, tam in Ciuili, q̄ criminali causa inter alios lata, alijs nō officit, &c.

Cōminationes, epistolas, programmata, subscriptiones auctoritatem rei iudicatæ non habere.

In hoc titulo Imperator recenset ea, quæ auctoritatem rei iudicatæ non habent, cuiusmodi sunt, si quid minetur si per epistolam quid decernat, si programmata, id est, publica edicta, publicas citationes suffigat, si subscriptiones fiant a Iudice &c.

Si ex falsis instrumentis, uel testibus, iudicatum sit.

Sententia lata ex falsis instrumentis, uel falsis testibus, intra uiginti annorum spatium retractari potest, L. querelam, C. ad L. Corne. de fal.

De confessis.

Confessos pro iudicatis haberi, hic titulus tractat, L. unica, eodem.

Res inter alios acta, alijs nō nocere

Hic titulus planus est.

De re latio

LORVM CODICIS.

De Relationibus.

Relatio, est quando super causa aliqua, superior consulitur, & interrogatur.

De appellationibus, & consultationibus.

Hic titulus clarius est, quā, ut a me ullis uerbis illustrandus sit.

De temporibus, & reparationibus appellationum, seu consultationum.

Vnus annus appellationi prosequendæ, datur, qui tamen, prout causa postularit, a iudice moderari, & aliquando biennium, aliquando triennium, appellanti dari poterit, hæc in titulo hoc tractantur.

Quando prouocare non est necesse.

Quid hoc titulo clarius?

Quorum appellationes non recipiuntur.

Nec quod obscuri in hoc titulo sit, uideo.

Si pendente appellatione, mors interuenerit.

EXEGESES TITV.

Quid hac in specie Iuris sit, hic tractatur.
**De his, qui per metum Iudicis,
non appellauerunt.**

Et hic titulus clarissimus est.

Si unus ex pluribus appellauerit.
Quid Iuris in hac specie sit, hoc in titulo
traditur.

**Si de momentanea possessione
fuerit appellatum.**

In hoc titulo Imperator tractat quid Iuris,
si de momentanea possessione, id est, iudicio
possessorio appellatum sit: de momentanea
possessione, uide Glo. L. si. Supra de
his, qui legit. perso. &c.

**Ne liceat in una eademque causa
tertio puocare, uel post duas sententias
Iudicum, quas diffinitio
præfectorum roborauit, eas re-
tractare.**

Hic titulus apertus existit.

Qui bonis cedere possunt.

Bonis cedere, uerbum Iuris est, & significat
bona sua creditoribus improbe
num a

LORVM CODICIS.

num a nobis contendentibus permittere.
Iam in hoc titulo traditur, quod Iuris sit in bonorum
cessionem, qui homines bonis cedere
repossint.

**De bonis autoritate Iudicis pos-
sidentis, seu uenundandis, & de
separationibus bonorum.**

In hoc titulo tria tractantur, primum om-
nium, de bonis autoritate Iudicis pos-
sidentis. Verbi gratia. Si debitor in Ius uo-
catur, & non se sistit iudicio, creditoribus
datur copia petendi a iudice, ut in possessionem
bonorum debitoris immittantur. Deinde
tractat de bonis uenundandis, Exempli
gratia. Creditores, ubi in possessionem bo-
norum debitoris imissi sunt, a iudice petere
possunt, ut eis integrum sit bona debito-
ris latitantis uendere. Postremo agit Imperator
de separationibus bonorum. Verbi gratia. Creditores
hæreditarii possunt a iudice postulare, ut bona
defuncti, a bonis hæredis separentur, & ex bonis
defuncti, ipsis fiat satis.

De priuilegio fisci.

Id est, rerum Imperialium.

De priuilegio dotis.

Hic titulus clarus est.

EXEGESES TITV.

Dereuocādis his, quæ in frau-
dem creditorum alienata sunt.

Nec hic titulus, ut exponat opus habet.

LIBER VIII.

De interdictis.

Interdictæ erant formæ, atq; concep-
tiones uerborum, quibus Prætor, aut iube-
bat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod
tunc maxime fiebat, cū de possessione, aut
quali possessione inter aliquos contende-
batur, Instit. eo. tit. §. primo. Porro, illam
uerborū solennitatē, hodie quidem subla-
tam esse Imperator ostēdit in L. incerti lu-
ris, infra eo. Cæterum, ad exemplū inter-
dictorum, & hodie agi quoq; monstrat.

Quorum bonorum.

Hoc interdictum proponitur gratia ad-
piscendi bona corporalia, & intenditur in
eum, qui uel pro hærede, uel possessore pos-
sidet. Porro, pro hærede possidere, est se hæ-
redem putare, cum nihil minus sit pro pos-
sessore: possidere, est cum is, qui nullo iure,
uel partem hæreditatis, uel hæreditatē

LORVM CODICIS.

ex asse, id est, in solidum ad se pertinere cō-
pertum habens, tamen possidet, Instit. de
interdictis, §. adipiscendo, & §. p. hærede.

Quorum Legatorum.

Hoc interdictum cōpetit hæredi, iuxta
bonorum possessori, & cuilibet successorī
in solidum. Tum etiam heredibus hæreditū,
& intentatur in legatarios, qui præter uolū-
tatem hæredis, legata occupauerunt.

Vnde ui.

Hoc interdictum, est interdictum recu-
perandæ possessionis, siquidem beneficio
eius spoliatus, suam possessionem, ex qua
extrusus fuerat, recuperat, Instit. de inter-
dictis, §. recuperandæ.

Si per uim, uel alio modo ab-
sentis, perturbata sit possessio.

In hoc titulo Imperator tractat, quo pa-
cto extraneus, nimirum amicus, colonus,
libertus, seruus, aliquam possessionem ab-
sentis retinens, huiusmodi possessionē, uel
sibi ablatam, uel quoquo modo turbatam
recuperet, infra eo. L. prima.

Vti possidetis.

Hoc interdicto, aliquis defendit in pos-
sessione sua, in q̄ ei ab alio negotiū exhibet.

EXEGESES TITV

De tabulis exhibendis.

Hoc interdicto aliquis consequitur, ut tabulæ testamenti exhibeantur, id est, ostendantur, in publicum proferantur.

Deliberis exhibendis, seu deducendis, & de libero homine exhibendo.

In hoc titu. tractatur duo interdicta, quorum unū, est deliberis exhibendis, seu deducendis. Alterum, de libero homine exhibendo, de quo tamen in hoc titulo, nulla Lex mentionem facit. Cæterum, interdictum hoc ultimū locum habet, cum quis, dolo malo hominem liberū, & quidem inuitum retinet, L. prima, ff. de libe. homi.

De precario, & Saluiano interdicto.

215 Precarium possidetur, quod precibus alicuius possidendum datur, de quo, quid iuris sit, hic tractatur. Porro, Saluianum interdictum cōpetit locatori fundi rustici, in colonum, & eius hæredem, & competit locatori ad adipiscendam possessionem eorum, quæ tacite ei obligata sunt cōtra colonū &c.

De ædificiis priuatis.

Quid iuris

LORVM CODICIS.

Quid iuris sit, in ædificiis priuatis, & edificandis, & reficiendis, hic traditur.

De operis noui nunciatione.

In hoc titulo Imperator tractat de nunciatione, & prohibitione operis noui. Et hæc nunciatio locū habet, cum quis in fundo meo ædificare conatur.

De ratiocinijs operum publicorum, & de patribus ciuitatum.

Hic titulus per Legem unicam huius tituli satis declaratur.

De pignoribus, & hypothecis.

Pignoris appellatione, ea proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At ea, quæ sine traditione, nuda conuentione tenetur, pprie hypothecæ appellatione contineri dicimus, s. item Seruiana, Institut. de actionib. Iam de iure, tam pignoris, quam hypothecæ, hic agitur.

In quibus causis pignus, uel hypotheca, tacite contrahatur.

Hic titulus planus est.

Si aliena res pignori data sit.

Quid iuris in hac specie sit, hic tractat.

L

EXEGESES TITV

Quæ res pignori obligari possunt, uel non, & qualiter pignus contrahatur.

Hic titulus apertus existit.

Qui potiores in pignore habeantur.

Hic istam regulam obserua, in pignoribus, qui prior est tempore, potior est iure, ut infra eo. L. si fundum.

De his, qui in priorum creditorum loco succedunt.

In hoc titulo Imperator tractat, qui nã, si uni plures sint creditores, unus in locum alterius succedat.

Si antiquior creditor pignus uendiderit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic tractatur.

Si cõmunis res pignori data.

Hic titulus clarus est.

De pretorio pignore, &, ut in actionibus etiam debitorum missio pretorij pignoris procedat.

Pignoris

LORVM CODICIS.

Pignoris prætorium sit permissione in possessionem ex primo Prætoris uel Iudicis decreto, L. non est mirum, §. sciendũ, ff. de pig. act. Porro, illa permissio in possessionem hoc efficit, ut creditor in ea retentionem, & actionem hypothecariam obri-
neat, infra eodem. L. si. Et hoc quidem in prima huius tituli parte, agitur. In secunda parte Imperator tractat, quod missio pretorij pignoris, etiam in actionibus, & nominib. quæ debitori cõgruunt, fieri queat.

Si in causa iudicati pignus cap-
ptum sit.

Quid in hac specie Iuris existat, hic titulus agit.

Si pignus pignori datum sit.

Quid Iuris hac in specie sit, hic tractat.

De partu pignoris, et omni causa.

Ut actio hypothecaria, uel pignoratitia locũ sibi arrogat in ancilla obligata, ita & in partu & omni causa seu accessione locũ sibi uendicat.

De remissione pignoris.

In hoc titulo agitur, qui nam pignus remittatur, seu dissoluatur.

L ii

EXEGESES TITV.

Etiam ob Chirographariā pecuniam pignus teneri posse.

In hoc titulo tractatur quomodo creditor rem sibi pignori oppositam distrahere, seu alienare, siue uendere possit.

Debitorem, uenditionem pignoris impedire non posse.

Debitor, neq; inter uiuos, neq; in ultima uoluntate potest impedire, quo minus creditor pignus, cuius uedendi copia, uel ex Lege, uel ex pacto habet, uedere possit.

Si uendito pignore agatur.

Quando creditor, cui est facta copia pignus uendendi, illud uediderit minore pretio, atq; æquum est, ut debitor sibi cōsulat hic tractatur.

De luitione pignoris.

In hoc titulo discritur, quo pacto luitur, seu liberetur pignus. Et luitur pignus solutione, & satisfactione totius debiti, L. prima, infra eo. & L. ultima.

Si unus ex pluribus hæredibus creditoris uel debitoris, partem sui debiti soluerit, uel acceperit.

Quid in

LORVM CODICIS.

Quid in hoc casu Iuris sit, hic tractatur.

Si pignoris cōventionem, numeratio pecuniæ non secuta sit.

Quid in hac specie Iuris sit, hic agitur.

De lure Domini impetrando.

Quando creditor dominium in pignore acquirat, in hoc titulo tractatur.

De pactis pignorum, & de Lege commissoria in pignoribus rescindenda.

In hoc tit. differitur de pactis, quæ in pignoris obligationibus interponi solent. Discritur et de Lege commissoria quā Imperator in pignoribus, nihil iuris habere uult. Est autem Lex commissoria, Verbi gratia. Vendo tibi domum ea lege, atq; conditione, ut si intra serias Michaelis pretiū non numeraris, domus inempta existat, L. ij. ff. de L. commissio. hæc Lex commissoria hic rescidit.

Lex commissoria

De exceptionibus, & præscriptionibus.

Quid in hoc titulo tractatur, ex uerbis eius, liquido conijcitur.

L. iiii

EXEGESES TITV.

De Litigiosis.

litigiosa est
Res litigiosa dicitur, res tam mobilis, quam immobilis, de qua adhuc litigat. Quid uero iuris sit in re litigiosa, in hoc titulo continetur.

De contrahenda & committenda stipulatione.

stipulatio est
Stipulatio, est uerborum conceptio, quibus is, qui interrogatur daturus facturusque se, id quod interrogatus est spōdet. L. quanta §. stipulatio, ff. eodem. Iam in hoc titulo differitur, quibus uerbis, & contrahatur, & committatur stipulatio.

De inutilibus stipulationibus.

Quid titulo hoc clarius esse possit.

Duobus reis, stipulandi, & promittendi.

stipulandi
promittendi
Reus stipulandi, is dicitur, qui stipulatus est, interrogat: & reus promittendi, is qui promittit, L. prima, ff. eodem. At obligatio duorum reorum constituitur, stipulatione, emptione, locatione, uenditione, conductione, deposito comodato testamento &c. Hæc obligatio hoc efficit, ut cum aut duo eandem pecuniam pollicentur, aut sti-

LORVM CODICIS.

pulati sunt ipso iure singulis insolidum debeat, & singuli debeant, &c.

De Fideiussoribus, & mandatoribus.

Fideiussor
Fideiussor in præsentī titulo accipit pro eo, qui intercedente stipulatione, se pro alio obstringit, ita tamen, ut is pro quo fideiussor se obstringit, obstrictus quoque maneat. Porro, mandator is dicitur, qui aliquid alicui mandat, & is solo consensu obligatur.

De nouationibus, & delegationibus.

Nouatio
Nouatio est prioris debiti in aliam obligationem, aut naturalem, aut civilem transfusio. Exempli gratia. Vendidi Petro equum triginta aureis, & Petrus emptor precibus agit, quo liceat sibi illos triginta ex mutuo habere, hac ratione, ut prior conuentio perimatur, &c. Hac specie obligatio ex emptio in obligationem ex mutuo transfunditur. Cæterum, delegatio est, quando meo loco, alium reum uel creditori do, uel ei, cui creditor iusserit. Ex his titulus satis manifestus, ut opinor, existit.

De solutionibus, & liberationibus.

Quid hoc titulo manifestius?

L. iiii

EXEGESES TITV

De acceptilationibus.

Acceptilatio Acceptilatio est imaginaria solutio, ut de Instit. quibus modis tollitur obligatio. §. est autem acceptilatio.

De euictionibus.

Euictio Euictio, est aut rei emptæ, aut alia ex honesta causa acceptæ, Iudicis decreto interposito, abductio uel amissio, L. euicta, §. primo, ff. eo. Verbi gratia. Ego mihi abstinentiam tunicam, hæc non ita multo post, alteri sententia Iudicis adiudicatur, & euincitur. Tu qui mihi tunicam uendidisti, de euictione obstringeris.

Creditorem, euictione pignoris non debere.

Creditor, si rem sibi pignori oppositam, aut ex pacto, aut alia quapiam causa re euicta, uendit, de euictione non obligatur. Et hoc uero consentaneum est, nisi euictionem promittat, L. prima, infra eodem,

De patria potestate.

Hic titulus satis manifestus est,

De adoptionibus.

Vide hunc titulum expositum in Instit. eodem titulo.

De emanci

LORVM CODICIS.

De emancipationibus liberorum.

Emancipatio Emancipatio est manus traditio, & quædam similitudo uenditionis existit, quia & in emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo, iste naturalis pater, filium suum fiduciario mancipat, hoc est, manu tradit, quo fiduciario patre, naturalis pater unum, aut duos nummos quasi in similitudinem precij accipit, & iterum, cum acceptis nummis fiduciario patri tradit, hoc secundo & tertio fit, cum fiduciario patri mancipat, ac tradit, et sic de patris potestate exit, quæ tamen emancipatio solebat ante præsidem fieri, modo ante curiam facienda est, ubi quinque testes ciues Romani in præsentem erunt, & pro illo, qui libri pens appellatur, id est, stateram tenens, et qui antestatus appellatur, alij duo, ut septem testium numerus impleatur. Hæc, quo hictitulus rectius intelligeretur, ex lib. prioris Institutionum Caij Iurisconsulti adscripsi.

De ingratiss liberis.

Filius manumissus ob ingratitudinem notabilem, in patriam potestatem reuocari potest, L. prima, eo. titulo.

L v

EXEGESES TITV.

De captiuis, & postliminio reuerfis, & ab hostibus redemptis.

Hic titulus apertus est satis.

De infantibus expositis, liberis, & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos susceperunt.

agnitio
Quid iuris sit, cum liberis expositis, aut qui sanguinolentos, id est, expositos, nutriendos suscipiunt, in hoc titulo differitur.

Quæ sit longa consuetudo.

Hic titulus clarior est, quam ut exponendus sit.

De donationibus.

Nec est, quod hoc in titulo, aliquid verborum faciamus.

De donationibus, quæ sub modo uel conditione, uel certo tempore conficiuntur.

In hoc tit. differitur de donationibus, quæ fiunt sub modo. Verbi gratia. Do tibi ducentos aureos, ut quotidie Græca proficeris: quæ fiunt sub conditione, ut dono redempti

FORVM CODICIS.

viginti aureis, si mihi hunc librum effectum reddideris. Differitur & de donationibus, quæ fiunt ex certo tempore, do tibi centum ducatos, quos & me ad ferias Paschales fac de plusquam Attica, accipies.

De reuocandis donationibus.

Hic titulus clarus existit.

De donationibus causa mortis.

De his donationibus, uide Instit. de donationibus in principio, in §. in sum.

De infirmendis poenis coelibatus, & orbitatis, & decimarum sublati.

Quondam ei, qui coelebs uiuere uolebat, causa mortis donari poterat nihil, id hodie corrigitur. Sub hoc decima pars eorum, quæ a coniuge relinquebantur, quondam ei, qui sine liberis, & sic orbus erat, detrahebatur, & fisco inferebat, id quod etiam hodie corrigitur.

De iure liberorum.

Olim, si uel pater uel mater filio emancipato succedere uolebat, à principe impetrandum erat. At hodie citra principis impetrationem, tam pater, quam mater succedit.

EXEGESES TITV.
LIBER IX.

DE his, qui accusare non possunt.

Hic titulus manifestus existit.

De accusationibus, & inscriptionibus.

scribere est
Hic titulus clarus quoque est, hoc unum monere iuuenem uolo, inscribere nihil esse aliud, quam se obstringere ad eam poenam, quam reus subire deberet, si actor superior in causa euasisset.

De exhibendis, & transmittendis reis.

subudi
comprehensio
In hoc titulo Imperator disserit, quo pacto rei exhibendi, id est, iudicio sistendi sint. Exhibendi uero sunt rei, si iudex id decreuerit. Tum disserit de reis transmittendis, scilicet, aut ad iudicem eorum, aut locum, ubi crimen designarunt.

De custodia reorum.

Hoc titulo, quid clarius esse posset.
De priuatis

LORVM CODICIS.
De priuatis carceribus inhi-
bendis.

Nemini copia est, priuatum carcerem habere, præter magistratum.

Si reus uel accusator mortuus fuerit.

In hoc titulo tractatur, an ab obitu uel rei, uel actoris, hæredes obstringantur. Et fere dici solet, quod regulariter non, si modo criminalis aliqua actio intentata sit, uide L. primam & secundam eo. titulo.

Si quis Imperatori male dixerit.

Et hoc quidem animo iniuriæ, ad Imperatorem remittendus est, ut in L. unica, eodem titulo.

Ad Legem Iuliam maiestatis.

Hic Imperator tractat, qua poena mul-
tandi sunt hi, qui crimen læsæ maiestatis comiserunt. Porro, crimen læsæ maiestatis est, quando aliquid, uel contra Imperatorem, uel Rempublicam molitur homines, Institut. de publicis iudi-
de M. m. r. f.

§. publica iudicia.

EXEGESES TITV.

Ad Legem Iuliam de adulterijs,
& stupro.

Hic titulus satis manifestus est.

Si quis eam, cuius tutor fuerit,
corruperit.

Qua poena is adficiendus sit, hic differit.
De mulieribus, quae se proprijs
seruis iunxerint.

Qua poena, tam mulieres, quam serui,
multari debeant, hoc in titulo tractatur.

Ad Legem Iuliam de ui publi-
ca, & priuata.

*Sp. publia
& priuata*
Hac Lege punitur uis publica, id est,
quae sit armis, punit & priuata, quae absq[ue]
armis sit.

De raptu uirginum, seu uidua-
rum, necnon sanctimonialium.

Qua poena torquendus sit is, qui hone-
stam mulierem rapiat, hic traditur.

De emendatione seruorum.

Hic titulus clarus existit.

De emendatione propinquor[um].
Nec hic

LORVM CODICIS.

Nec hic titulus ullam lucem desiderat.

Ad Legem Corneliam, de
Sicarijs.

Gira
Hac Lege homicidæ puniuntur, q[ui] sicca,
id est, cultro ferreo hominem interficiunt,
Institur. de publicis Iudi. §. sicarij.

De his, qui parētes uel liberos
occiderunt.

Titulus planissimus est.

De maleficijs, et mathematicis.

*Malefici
mathematici*
Malefici in presenti titulo dicuntur, qui
malis artibus homines extinguunt. Mathe-
matici uero, hi damnantur, non qui hone-
stissima Mathematicum studia docēt, sed qui
diuinationibus, & aruspiciis homines lu-
dificantur.

De sepulchro uiolato.

Qua poena Sepulchri uiolatores adfici
debeant, hic differitur.

Ad Legem Fauiam, de pla-
giarijs.

plagiarij
Hac Lege puniuntur plagiarij, id est, q[ui]
seruos persuadent, ut a dominis fugiant, qui
hominem, quem sciunt esse liberū, emunt,

EXEGESES TITV,

utendantq; aut pro seruo teneant. Itē, qui liberum emūt, uenduntq;. Item, qui seruū seruamq; aut inuito, aut insciēte domino, cglant, uinctum habent &c.

Ad Legem Corneliam de falsis.

falsi: Hac Lege punitur qui falsum quid committit, ut qui testamentum uel aliud instrumentum falsum scripserit, signauerit, rectorauerit, subiecerit, uel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit, sciēs dolo malo, Instit. de publi. indi. §. Itē Lex Cornelia.

De his, qui sibi adscribūt in testamento.

Is, qui aliquid commodi ex testamento sibi adscribit, in Legem Corneliam, de falsis peccat, ut in hoc titulo uidere licet. Ad dū uero, quibus modis, quis excusari quatur a Lege Cornelia.

De falsa moneta.

Qua poena adficiendus sit is, qui falsam monetam, aut excussit, aut excudi curauit, aut consilium ut ea excuderetur dedit, in hoc titulo dicitur.

De mutatione nominis.

Mutationem

LORVM CODICIS.

De mutatione nominis.

Mutationem nominis fraudulentam prohibitam esse, hic tractatur.

Ad Legem Iuliam, de ambitu.

In hoc titulo prohibetur, ne quis honorem, quo semel functus est, ambiat, poenā daturus, si id faciat.

Ad Legem Iuliam repetundarum.

Hac Lege puniuntur nō, qui cum forent magistratus, prouincialibus, aut ui, aut dolo eripuerunt pecunias, aut uasa preciosa, uestem, frumentum, nummos, quorum omnium reus agitur a Cicerone, Verres ille Siciliae prouinciā depopulator.

De crimine peculatus.

Huius criminis obnoxij sunt, qui publicam pecuniam, uel rem sacram, uel religiosam furati fuerint, Instit. de publicis ludi. §. item Lex Iulia.

De crimine sacrilegij.

Hic titulus clarus est.

De seditiosis, & his qui plebē contra Rempub. audēt colligere.

Et hic titulus satis planus existit.

M

EXEGESES TITV.

Quando civilis actio criminali præiudicet, & an utraq; ab eodem exerceri potest.

22 vult
Actio civilis, est quando quis incivilliter, & non ad pœnam, & uindictam, agit. Actio criminalis dicitur, quâdo quis de crimine ad pœnam & uindictâ in iudicio peritur. Porro, quando actio civilis criminali præiudicet, uide in L. unica, infra co.

De crimine expilatæ hæreditatis.

Huic crimini obnoxius est is, qui alienam hæreditatem expilat, id est, extenuat, dum uel hæreditas nondum est adita, uel dâta ab hærede non adpræhensæ sunt, L. secunda, ff. eodem.

Urbanorum raptorum.

Hunc titulum in Institut. eodem titulo expositum uide.

De crimine stellionatus.

Huius criminis reus agendus est is, qui sibi in aliquare non contat, & mendacia aperta profert. Porro, hæc accusatio loci sibi uedicat, quâdo nulla alia accusatio, quæ eis qui deliquit, premamus, nobis in præiudicium est.

De iniurijs.

LORVM CODICIS:

De iniurijs.

Hic titulus manifestior est, quam ut enodandus existat.

De famosis libellis.

Nec hic titulus ullam interpretationem requirit.

De abigeis peculariorum.

Abigei dicuntur animalium fures, latrunculi. author Vall. lib. vi. cap. CCCXXXIII.

De Nili aggeribus non rumpendis.

Qua pœna, aggerum Nili ruptores mulctari debeant, in hoc titulo dissertitur.

De his, qui latrones, uel alij criminibus reos, occultauerint.

Hic titulus planissimus est.

De requirendis reis.

In hoc titulo tractatur, quo pacto rei requirendi, id est, quærendi sint.

De quæstionibus.

Quæstiones dicuntur cum crimina per tormenta inquiruntur, quando uero, & quomodo homines, per quæstiones inquirendi sint, in hoc titulo agitur.

M il

EXEGESES TITV.

De abolitionibus.

abolitio
Abolitio est accusationis institutæ peremptio, quando uero hæc concedatur, & a quo concedi possit, in hoc titulo differitur.

De generali abolitione.

de abolitio
Generalis abolitio dicitur, qua omnes accusationes simul abolent, quæ a solo principe impertitur, & indulgetur, a qua factum quando accusatio renouari queat, in hoc titulo comperies.

Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.

quæstio criminalis
Quæstio criminalis, id est, quando de crimine ad penam & uindictam agitur intra biennium, simul ac lis contestata est, ab soluenda est, L. si. infra eodem.

Ad Senatusconsultum Turpilianum.

Hoc Senatusconsultum, locum sibi uendicet, quando quis accusatione publicæ criminis, causa iam instructa deserit, L. prima infra eodem.

De calumniatoribus.

Hic titulus manifestior est, quam ut meam operam desideret.

De poenis

LORVM CODICIS.

De poenis.

Nec hic titulus a me, quoniam apertus est, ulla interpretatione indiget.

Ne sine iussu principis, certis iudicibus liceat confiscare.

Quid hoc titulo clarius esse possit, non uideo.

De bonis proscriptorum, seu damnatorum.

Et hunc titulum, quia intellectu facillimus est, & me præteritur.

De bonis eorum, qui mortem sibi consciuerunt.

Stupidus est, qui hunc titulum non intelligit.

De sententiam passis, & restitutis.

Quid Iuris in his hominum generibus existat, in hoc titulo tractatur.

Finis libri noni.

M III

LIBER X.

De iure fisci.

DE hoc titulo, eodē titulo diximus.
E conueniendis Fisci debitoribus.

Hic titulus satis nulli non expositus, & obuius existit.

De fide instrumentorum, & iure haste fiscalis, & de adiectionibus.

haste fide
In hoc titulo Imperator tractat de instrumentis, quæ in contractu rerum fiscalium facta sunt. Tum de iure haste, id est, uenditionis rerum fiscalium, quæ hasta in foro posita fiebat, cuius rei memor est Cicero eius libro officiorum secundo. Porro, in titulo est de adiectionibus, ubi de additionibus legi debet, siquidem agitur de re addicta in diem certum. Addicere uero, est licentiam auferendam permittere, id quod dicimus alioqui de re aliqua emenda deliberare.

De uenditione rerum fiscalium, cum priuato communi.

In hoc titulo

LORVM CODICIS.

In hoc titulo differitur, qui nam res fisco & priuato communis uenundari debeat. Et hac in uenditione, fiscus primas obtinet, ut in L. unica, infra eodem.

Ne fiscus rem quam uendidit, euincat.

Hic titulus satis clarus est.

De his, qui ex publicis rationibus, mutuam pecuniam acceperunt.

In hoc titulo tractatur, quid iuris cum hoc hominum genere, quod a fisco pecuniam mutuam accepit.

Poenis fiscalibus creditores prefferri.

Hic differitur quod creditores ex causa onerosa fisco anteposuntur. Verbi gratia. Petrus ob delictum fisco obstringitur, et idem alijs quoque ex causa maxima obstrictus est, hi certe fisco præualent.

De fiscalibus usuris.

Id est, de usuris, quæ fisco debentur, & usuris, quas fiscus ipse alijs debet.

De sententijs aduersus fiscum latis, retractandis.

Hic titulus per se liquet,

M iiii

EXEGESES TITV.

De bonis uacantibus, & in corporatione.

na Varaj.
In hoc titulo differitur, quod bona de
scendentis ab intestato morientis, non re
lictio cognato, uel usq; ad decimum gradū,
si agnatos consideres: uel usq; ad sextū, uel
ad septimum gradū, si cognatos respicias
ad fiscum recidunt, & hæc bona uacant
appellantur.

De delatoribus,

Delatores
Delatores, in præsentī titulo dicuntur
ij, qui bona, quæ confiscanda sunt, defer
runt, & denunciant, de qua uoce uide Pla
tarchum in Solone.

De petitis bonorum sublatiis, constitutio Gregoriana.

In hoc titulo tractatur, quod bona fi
sco illata, nemini, ut olim constitutum erat,
concedi debeant.

De his, qui se deserunt.

Id est, sua bona fisco, & fisci procurato
ri denunciant.

Si liberalitatis Imperialis so cius sine hærede decesserit.

Si Imperator

LORVM CODICIS.

Si Imperator aliquid duobus ex libera
litate quadam impetierit, uno uita functo,
nec relicto filio, id quicquid est, qd ab Im
peratore acceperunt, ad solum supersti
tem recidit.

De thesauris.

Hic titulus clarus est.

De annonis, & tributis.

In hoc titulo differitur de annonis, &
tributis, quæ Cæsari penduntur. Anno
na est prouentus omnium rerum totius an
ni. Tributum auro & argento uertitur.

De Indictionibus.

Asconius Pedianus quondam tria ge
nera pensitationum fuisse scribit, Canonē,
Oblationem, & Indictionem, quæ tria ge
nera Cícero in tertia Verrina his uerbis cō
plexus est. Sic enim inquit, de Sicilia lo
quens, quando illa frumentum quod de
beret, ad diem non dedit. Ecce Canonem:
quando id quod opus esse putaret, non ul
tro pollicita est, ecce oblationem: quādo
id quod imperaretur recusauit, ecce Indi
ctionem: hæc ille. Porro, indictio appella
ta est, quod anniuersarijs diplomatis indi
citur. Cæterum Budeus, Indictio inquit,
est, quam talem uocamus, antiqui colla

Canon
oblatio
indictio
M v

EXEGESES TITV.

donem uocabant. Cicero etiam collectam dicit, Græci *ἐργασίη* appellant, & symbolū.

De superindicto.

Id est, accessione, ultra indictionē facta.

De exactoribus tributorum.

Hic titulus manifestus est.

De superexactoribus.

Et hic titulus planus existit.

De capiendis, & distrahendis pignoribus tributorum causa.

Et hunc titulum, quando satis apertus est, prætereo.

De Apochis publicis, & de descriptionibus Curialium, & de distributionibus ciuilibus.

Quid Apochæ sint, diximus supra in titulo de fide instrumentorum: quid uero Curiales sint, eū supra à me satis superq; ostensum est.

De Canone largitionum titulorum.

Id est, de largitionibus prouincialibus, quæ fisco præstantur.

Ne operæ

LORVM CODICIS.

Ne operæ a collatoribus exigantur.

Ex L. unica huius tituli, quid sibi titulus uelit, facile intelligitur.

De immunitate nemine concedenda.

Nemo immunis, uel a tributis pendendis, uel ab alijs muneribus subeundis esse debet.

De cōditis in publicis horreis.

Hic titulus liquet.

Vt nemini liceat in emptione specierū, se excusare, de muneris siconiæ.

In hoc titulo Imperator tractat, nemini licere se excusare ab emptione specierum, id est, frumentorum, hordeorum &c. qui bus urgente necessitate utendum sit. Porro, pro siconiæ, Alciatus legendum esse docet sitocomiæ. Est uero sitocomia nomen magistratus, qui frumenta, & annonam curabat, & *τῶν σίτων*, id est, frumentum, & *κομίσαι*, id est, curare.

EXEGESES TITV.

De collatione donatorum, uel
releuatorum, aut translatorū,
seu adæeratorum.

ad donata
Sub Imperio Antiochi Impatoris, quæ
dam prædia releuata erant & Canone: alia
erant donata immunitate, ut nihil pende-
rent. Alia trāsata in aliū sortassis, qđ prior
nihil solueret. Alia etiā fuisse adærata, id est,
ære æstimata, hoc est, quod a frumentaria,
aut uinaria, speciarīaq; præstatione ad æra-
riam, id est, pecuniariam redacta erant. Ce-
terum, Antiochus statuit, ut id generis præ-
dia, aliquid certi, & pro præterito & futuro
luerent, id quod Imperator in L. unica ap-
probat, nullo priuilegio reluctante.

De collatione æris.

In hoc tit. Impera. decernit, ut p uiginti
libris æris, unus auri solidus aureus pedat.

De discussoribus.

in fures
Id est, inquisitoribus, & æstimatoribus
faculatum hominum.

De Decurionibus, & filiis eorū,
qui decuriones habentur, et quib.
modis a fortuna curiæ liberetur.

Valla

LORVM CODICIS.

Valla, libro Elegantiarum sexto, In mun-
cipijs autem, inquit, ut mihi quidem uide-
tur, idem est Decurio, qui Romæ Senator. *Decurio*
Nam qui in Senatu & consilijs Reipublicæ *Senator*
municipalis esse poterat, Decuriones erant:
hæc ille. De his ergo in hoc titulo dicitur.

Si seruus aut libertus ad Decu-
rionatum aspirauerit.

Quid in casu fieri debeat, hic differitur.

De prædijs Decurionum sine
decreto non alienandis.

Hic titulus manifestus est.

Quando, & quib. quarta pars
debetur ex bonis Decurionū,
& de modo distributionis

eorum.

Hic titulus quoq; apertus satis existit.

De imponenda lucratiua de-
scriptione.

In hoc titulo Imperator differit de one-
re descriptionis, id est præstationis quatuor
filiquarum, quæ imponitur, cum Curialis
rem soli lucratiuo titulo, uel tradidit, uel re-

EXEGESES TITV.

liquirei, qui non eiusdem loci ordinisq; est,
in eadem ciuitate.

De præbendo salario.

Cui salarium præbendum sit, ex Iurib. Rel.
pub. hic dicitur.

Si Curialis, relicta ciuitate, rursus habitare uoluerit.

Quid hac in specie fieri debeat, hic docet.

De municipibus, & originarijs.

De municipibus, supra in libro primo,
multa diximus.

De incolis, & ubi quis domici- lium habere uidetur, & de his, qui studiorum causa, in aliena ciuitate degunt.

Hic titulus satis liquet.

De muneribus, & honoribus non continuandis inter patrem & filium, & de interuallis.

Hoc titulo, nihil apertius esse posset.

De muneribus patrimoniorum.

Id est, de officijs, quæ subeunda sunt pro-
pter patri-

LORVM CODICIS.

pter patrimonia & possessiones, quæ quis
alicubi habet.

Quemadmodum Ciuilia Iura indicantur.

Hic titulus liquet.

De his, qui sponte publica munera subeunt.

De his, qui a principe uacatio- nem acceperunt.

De uacatione publici muneris.

Hi tituli tres, clariores sunt, quam ut a me
illustrandi sint.

De decretis Decurionum sup- immunitate concedenda.

Quibus personis Decuriones immunitatē
præstare possint, in hoc titulo ostenditur.

De excusationibus munerum.

Quibus ex causis se quis a muneribus, &
officijs publicis excusare possit, hic tradit.

De quibus muneribus, uel presta- tionib. nemini liceat se excusare.

Qui ætate, uel professione se excusant.

EXEGESES TITV

Qui morbo se excusant.

De his, qui numero liberorū,
uel paupertate, excusationem
meruerunt.

De professoribus, & medicis.

De athleticis.

Hi tituli ordine collocati, per se satis qd uelint, ut nihil dicam, ostendunt.

De his, qui non impletis stipē
dijs, sacramento soluti sunt.

In hoc titulo differitur quando, & a quibus muneribus milites non in expeditione degentes, necdum stipendijs impletis, exauctorati excusantur.

Quibus muneribus excusan-
tur hi, &c.

Hic titulus satis manifestus est.

Delibertinis.

Libertini, a muneribus excusantur.

De infamibus.

In hoc titulo de iure infamiū dicitur, siquidē ij, neq; a Curialib. neq; Ciuilibus, neq; alijs mune

LORVM CODICIS.

alijs muneribus uacationem habent. Quādo ita iure cautum est, quod uel pœna, uel delictum nulli immunitatem imperiū, L. relocator §. pri. ff. de interdict. & relega.

Dereis postulatis.

In hoc titulo habes, quod reus, hoc est, de aliquo crimine postulatus, si se non purget, ad honoris fastigiū ascendere nequeat.

De his, qui in exilium dati, uel
ab ordine moti sunt.

An illi a muneribus immunes sint, in hoc titulo tractatur.

De filijs familias, & quēadmo-
dum pro his pater teneatur.

Hic titulus, ex suis uerbis intelligi potest.

De periculo successorū parētis.

Hoc est hæredum, qui parenti succedunt, Verbi gratia. Si patre uiuo, filius aliq munerē fungatur, tunc tam pater, quam hæredes eius obstringuntur, ut in L. unica, hic decretūtur.

De mulieribus, in quo loco mu-
nera sexui congruentia, uel ho-
nores agnoscant.

Hic titulus satis liquet.

EXEGESES TIT V.

Delegationibus.

A quibus muneribus legatus immunis sit
in hoc titulo differitur.

De excusationibus artificum.

Scilicet, a muneribus personalibus.

De potioribus ad munera nominandis.

Quid hoc titulo apertius esse possit.

Si propter inimicitias creatio facta sit.

Ad munus scilicet aliquod, appellationi
locus esse potest.

De sumptuum recuperatione.

Si quis ad munus electus, habet quo
excuset, sumptus quos in litem fecit, ab eo
qui eum elegit, recuperare potest.

Si post creationem quis de- cesserit.

Onus obeundi honores ad hæredes non
transfunditur.

De tabularijs, scribis, locogra- phis, & censualibus.

Tabularij, tabelliones alioqui dicuntur: lo-
cographi

LORVM CODICIS.

gographi, qui libros rationū scribebāt, dī *locographi*
cebantur: uel, ut Amonius author est, qui
acta iudiciaria scribūt. Censuales uero dici *locographi*
uidentur, censuum, & redditū scribæ.

De susceptoribus, & præpositi- tibus, & archarijs.

Susceptores sunt *ἐπιμεληται*, qui & *ἀμει-
κταί* dicuntur, & *ἐπιμεληται* ab antiquis eoa *ἐπιμεληται*
ctores appellantur. *ἐπιμεληται*, id est, ar-
genti exactores: præpositi, qui præsumt *πρόπαι*
sceptoribus: archarij, qui præsumt arcę rerū *ἀρχαρί*
publicarum.

De ponderatoribus, & auri illatione.

In hoc titulo differitur, quod aurū fisco
inferendū, primo omnīū poderari debeat.

De auri publici persecutorib.

Persecutores, sunt q̄ Græce *ἐκδικηται*
dicuntur, quorum munus est iudicio expe-
riri contra eos, qui aurum, uel pecuniam,
uel argentum Reipub. debent, ita Budeus,
ne quem sua gloria fraudem, exponit.

De his, quæ ex publica colla-
tione illata sunt, nō usurpādis.

EXEGESES TITV.

In hoc titulo Imperator prohibet usurpationem rerum ad Rempublicam pertinentium.

De auro coronario.

Aurum coronarium Aurum coronarium hoc erat, quod ciuitates, & oppida nouis Imperatoribus offerrebant, sub coronarum specie, sepe ab optimo quoque principum Italiae ac prouinciarum condonatum, uide Aelium Spartianum in Adriano.

De Irenarchis.

ἱρεναρχοι dicuntur, qui disciplinae publicae & corrigendis moribus praesiciuntur, & *ἡρενης* id est, pace, & *ἀρχος*, id est, principem, seu praefectum sonat.

De argenti pretio, quod thesauris inferitur.

In hoc titulo Imperator decernit, quod pacto argentum pro auro dari possit.

Nam statuit, ut decem aurei pro una argenti libra dentur, L unica, infra eodem.

Finis libri Decimi.

Liber XI.

LORVM CODICIS.

LIBER XI.

De nauticarijs, seu naucleris, publicas species transportantibus. Et de tollenda lustralis auri collatione.

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris sit, cum naucleris, qui publicas species, id est, species fisci transportant, uel Romam, uel ad curiam Caesaris. Porro, de tollenda lustralis auri, id est, quod opinor, singulis lustris datum est, collatione in Legibus nihil reperio.

De praedijs, & omnibus rebus nauiculariorum.

Hic titulus exegesi non indiget.

De nauibus non excusandis.

Nimirum ab oneribus ferendi res quibus Reipublicae subuenitur.

Ne quid oneri publico imponatur.

Quid hoc titulo clarius?

N III

EXEGESES TITV.

De naufragijs.

Quid Iuris cum naufragijs sit, hoc in titulo dicitur.

De metallarijs, & metallis, & procuratorib. metallorum.

Metallarij, qui metalla e terræ uiscerib. effodiunt, dicuntur: procuratores, qui & metalla exigunt, & adseruant.

De murilegulis, & gynciarijs, & procuratoribus gyncij, & de monetarijs, & bastagarijs.

Murileguli dicuntur, qui legunt murices, pisces, qui in medijs faucibus habent purpurę florem tingendis expertum uestibus, Plin. author lib. IX. cap. XXXVI. Gynciarij, opinor, erant, qui mulierum uestes tingeant, aurabantq; dicti & χρυσοποι, id, est a formina. Monetarij dicuntur quoq; q; texturini quodā officio fungentur. Bastangarij fortassis ij fuerunt, qui uestes ad tincturam ferebant, referebantq; *Βασανισ* enim fero significat.

De uestibus oloberis, & auratis, & de intinctione sacri muricis.

Bartholus

LORVM CODICIS.

Bartholus legit de olobaris uestibus, id est, uestibus ob aurum intextum grauib. Et hanc lectionē nec Alciatus damnat. Porro, quod dicitur de intinctione sacri muricis, ideo dicitur, quod murice tincta uestis insigne erat Imperatorum, ut testatur Lampridius in Alexandro.

De fabricensibus.

Fabricenses opinor dicuntur, qui faciunt publica arma, & publicas machinas.

De ueteris numismatis potestate.

Hic titulus liquet.

Nulli licere in frenis, & equestribus sellis, & in baltheis margaritar, & smaragdos, & hyacinthos aptare, & de artificibus Palatinis.

Et hic titulus facile intelligi poterit.

De classis.

Id est, de hominibus destinatis ad classes, id est, naues ducendas.

De Curialibus urbis Romæ.

Curiales dicuntur eiusdem curię homines.

De priuilegio corporatorum urbis Romæ.

N iii

EXEGESES TITV.

pyrophi
Id est, incolarum & ciuium urbis Romæ.

Depistoribus.

Hic titulus facilius est, q̄ ut exponendus sit.

De suarijs, & susceptoribus uini, & cæteris corporatis.

suarij
suarij, id est, suum & porcorum uenditores. Susceptores. i. coactores uini, & c.

De collegiatis, & chartopatrjs, & nummularijs.

collegiatis
collegiatis In hoc titulo tractat de collegiatis .i. ciuile collegij & sortis hoibus: & de chartopatrjs sic em in tit. legendū est. i. chartarū & papyri uenditoribus, χαρτῶν ἐμπόρων, nūc papyropolē uocant.

De studijs liberalib. urbis Romæ, & Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarus est.

De honoratorum uehiculis.

honorati
Id est, uehiculis uirorū honoribus insigniter excellentium.

De priuilegijs urbis Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarus est.

LORVM CODICIS.

Demetropoli Beryto.

Berytus
Berytus metropolitana urbs est, cuius Dionysius meminit.

Βερυτινῶν
καὶ τῶν ἐν Βερυτίῳ, βερυτινῶν τ' αὐτῶν ἐργαζομένων.

De Canone frumētario urbis Romæ.

canon
Id est, annua pensitatione frumētaria urbis Romæ.

De frumento urbis Constantinopolitanæ.

Hic titulus clarissimus est.

De annonis Ciuilibus.

Id est, a ciuibus præstandis.

De mendicantibus ualidis.

Qui mendicant, tolerandi non sunt.

De nautis Tyberinis.

Id est, de nautis in Tyberi uersantibus.

De frumento Alexandrino.

Hic titulus per se satis constat.

De Alexandria primatibus.

De priuilegijs primatū Alexandria, in hoc titulo differitur.

EXEGESES TITV.

De iure Reipublicæ.

Hic titulus satis patet.

De administratione rerum publicarum.

Nec hic titulus lucem desiderat.

De uendendis rebus ciuitatis.

Ethic titulus notissimus existit.

De debitoribus ciuitatum.

Hic titulus illustrior est, quam ut ullam uerborum lumen requirat.

De periculo nominatorum.

In hoc titulo Imperator agit, quid periculi ei, qui ad fauorem aliquem nominatus est, imminet.

De periculo eorū, qui pro magistratibus interuenerunt.

Id est, de periculo eorum, qui intercedunt pro ijs, qui honoribus ornantur.

Quo quisq; ordine conueniatur.

Cum plures eādem rem administrant, & quo pacto, & quo ordine conueniri debeant, an in solidum, an quilibet pro sua parte quam gessit, hæc summa tituli est.

Ne quis

LORVM CODICIS.

Ne quis inuitus actū Reipub. gerere cogatur.

Hic titulus liquet.

Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.

Hic quoq; titulus manifestus est.

De his, qui ex officio quod ad- ministrarunt, conueniantur.

Hic titulus quoq; patet per se.

De solutionibus, & liberatio- nibus debitorum ciuitatis.

Quid multa hic dicam? Nihil est quod in hoc titulo alicui scrupulum injicere possit.

De spectaculis, & scænis, & lenonibus.

In hoc titulo Imperator uult spectacula facta tecta, quod aiunt, seruari. Lenocinia uero, a nullo exerceri uult, L. si. eodem titulo inferius.

De expensis ludorum.

Hic titulus interpretationem non desiderat.

De aquæductu.

De priuilegijs eorū, per quorū fines aquæ

EXEGESES TITV.

inter ductus
ductus ineant, & qui illis præfati sunt, in hoc titulo disputatur. Porro, aquæ ductus, est meatus quidam subterraneus, per quem aqua fluit, & ducitur.

Degladiatoribus.

ut ego gladiator
Gladiatores om̃ino prohibentur ab Imperatore. Porro, de origine gladiatorū ita scribit Iulius Capitolinus. Multi dicunt apud ueteres, hanc deuotionem contra hostes factam, ut ciuium sanguine litato, specte pugnarum fortunā satiant. Alij hoc literis tradunt, qđ uerisimilius credo, ituros ad bellū Romanos, debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrū, & medios inter se coedentes, ne in bello armatos hostes timerēt, aut uulnera & sanguinē perhorrescerent. Hinc mos tractus uidetur, ut Imperatores ad bellum proficiscētes, munus gladiatorū dare

De uenatione ferarum.

Carinus
Quæ feræ inter uenandū persequi possint, hic dicitur.

De Mauinia.

Alciatus mauima legit, At mauima, Suidæ authore, festiuitas est, quæ sit Romæ Maio mense. Nam Romani maritimā urbem adeuntes Hostiam, inter aquas uoluptatibus incumbēbant, inuicem se inuadentes, quam solen

LORVM CODICIS.

quam solennitatem, sustulit Anastasius Imperator.

Ut armorum usus, inscio principe, interdictus sit.

Nulli inscio, & inconsulto Imperatore, arma mouere licere, hic dicitur.

De agricolis, & censitis, & colonis.

De priuilegijs agriculturalum, dum, uel stationibus, uel messi, uel uindemiæ Incubunt, hic dicitur. Tum, quando agros uendere possint agricolæ. Porro, censiti, ut ego quidem existimo, dicuntur, quorum agris census impositus est. Cæterum coloni, & colendis agris, hic dicuntur.

*Longin
Colon*

De capitatione ciuim censibus eximenda.

Capitatio dicitur tributum, quod a singulo quoq; capite quondā exigebatur. Ab hac ciues Romani ab Imperatore liberātur.

Capitatio

In quibus causis coloni, domi- nos accusare possunt.

Hic titulus satis clarus est.

De colonis Palestinis.

EXEGESES TITV.

palästina Palästina est prouintia Syriæ, coniuncta
Arabia, uide Pomponium Melam libro
primo, capite undecimo.

De colonis Thracensibus.

Thracia Thracia est regio proxima Scythiæ, & po-
tici litoris fronte, usque ad Illyricos penitus
remissa, regio nec cælo læta, nec solo, & ni-
si qua mari propior est, infœcunda, frigida.
Eorumque quæ feruntur, maligne admodum
patiens. Hæc ex Pomponio Mela in lib. XX.
ascribere libuit, quod ad titulum intelligen-
dum non nihil faciant.

De colonis Illyriacianis.

De Illyria supra dictum est.

Vt nemo ad suum patrociniū
suscipiat rusticanos, uel uicos
eorum.

Hic titulus apertissimus est.

Ne rusticani ad ullū obsequiū
deuocentur.

Et hic titulus satis patet.

Non licere habitatoribus Me-
trocomiæ loca sua &c.

Alciatus in hūc titulū hoc annotauit. Scire
debemus

LORVM CODICIS

debemus, eos qui in ciuitatibus habitabāt,
capitationibus non fuisse suppositos: qui
tero ruri erant, contra, ut ex præcedentis
tituli prima cōstitutione probatu facile est.
Sed quia erant pagi quidam, qui licet ciuita-
tum nomine censerentur, uillis tamen nobi-
liores erant: & propterea, qui in his habi-
tabant, capitatione etiam ipsi exuebantur.
Negat Imperator se passurum, ut in his pa-
gis cæteri admittantur, ne fraus fiat fisco. In-
telligo igitur per Metrocomiam pagos ho-
sc maiores, qui paulum infra urbis digni-
tatem sunt: hæc ille. Porro, Budeus in po-
sterioribus annotationib. hæc annotauit.
Sic est metrocomia inter uicos, ut metropo-
lis inter urbes, & suisque coloniis agnoscitur.

Vt nullus ex uicariis, pro alie-
nis uicariorū debitis teneatur.

Hic habes ex contractu unius, alterum
non obligari, ut est etiā in L. penultima, C.
ne uxor pro marito.

De censibus, & censitoribus, & per
æquatoribus, et inspectoribus.

Id est, publicis pensionibus, & censi-
toribus, id est, censuum impositoribus, &
peræquatoribus, id est, de exactoribus cen-
more

EXEGESES TITV.

suum capitationis. Dicuntur uero peræquatores, quod æqualiter ab omnibus census exigant. Porro, inspectores in præsentititulo dicuntur, quibus est potestas prædialia provincialia inspiciendi, an forsitan aliqua aut deserta iaceat, aut male colantur.

De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus impo-

nuntur.
In hoc titulo tractatur, quid Iuris sit cum agro deserto, qui alicui nouo possessori habirandus datur. Tunc etiam tractatur, quando steriles agri cum fertilibus compensantur.

De fundis limitrophis, & terris, & paludibus, pascuis limitaneis & castellorum.

Limitrophii fundi dicuntur & limitanei militibus, quod tenerentur eorum possessiones annonam inde prouenientem, ad castra militum ducere, qui in Imperii limitibus exstabant aduersus barbaros. Porro, ut fundi limitanei a limitrophis discrepent, Aelius Laetius his uerbis indicat, Sola quæ hostibus capta sunt, limitaneis ducibus, & hostibus donauit, ita, ut eorum essent, si hæres eorum

LORVM CODICIS.

des eorum militarent, nec unquam ad priuatos pertinerent, ducens attentius eos militaturos, si etiam sua rura defenderent: hæc ex Alciato. Cæterum, quod in fine tituli additur, castellorum, ratio Grammatica dicitur, ut castellis legamus.

De pascuis publicis, & priuatis.

Hic titulus satis liquet.

De fundis patrimonialibus, & saltuensibus, & emphyteoticis, & eorum conductoribus.

In hoc titulo agitur de fundis patrimonialibus, id est, proprijs ipsius imperatoris. Et saltuensibus, id est, fundis, qui in custodia saltuum sunt. Et de fundis emphyteoticis, tum de eorum fundorum conductoribus.

De mancipijs, & colonis patrimonialium, & saltuensium, & emphyteoticorum fundorum.

Hic titulus apertus existit.

De fugitiuis colonis patrimonialibus, saltuensibus, et emphyteoticis.

Hic titulus liquet.

EXEGESES TITV

De collatione fundorū patrimonialium, & emphyteoticariorum.

Hic titulus, quia clarus est, a me præteritur.

De fundis rei priuatæ, & saltibus diuinæ domus.

Id est, de fundis fiscalibus, & paludibus diuinæ domus, id est, Imperij Cæsaris.

De fundis, & saltibus rei Dñicæ.

Hic titulus clarus est.

De agricolis, & mancipijs Dominicis, uel fiscalibus Reipublicæ, uel priuatæ.

Nec in hoc titulo, ut aliquid dicā, opus est.

De prædijs tamiacis, & de his qui ex colonis Dominicis, alijsq; liberis cōditionis procreantur.

Alciatus fundos tamiacos esse putat, qui dispensatori publico præstabant annuos fructus uectigales, quibus ille postea in domo Imperatoria dispensabat alimenta. Nam tamiac dispensatorem significat.

De diuersis

LORVM CODICIS.

De diuersis prædijs urbanis, & rusticis templorum, & ciuitatum, & omni redditu ciuili.

Hic titulus satis per se, quid uelit, ostendit.

De locatione prædiorum ciuiliū, uel fiscalium, siue templorū, siue rei Dominicæ, uel priuatæ.

In hoc titulo Imperator tractat quid iuris sit in locatione prædiorū ciuiliū. i. ciuitatum; uel fiscalium. i. ipsius Imperij; siue templorū. i. ædiū sacrarū; seu rei priuatæ. i. unicuiusq; hominis; uel Dominicæ. i. Imperatoris.

De conductoribus, & procuratoribus, siue exactoribus prædiorū fiscalium domus Augustæ.

Id est, ipsius Imperij.

Quibus ad conductionem prædiorū fiscalium. i. ipsius Imperij, accedere non licet. Titulus hic est facilis.

De collatione fundorum fiscalium, uel rei priuatæ, uel Dominicæ, uel ciuitatis, uel templi.

EXEGESES TITV

Quid hoc in titulo apertius esse posset?

De priuilegijs domus Augusti

stae, uel rei priuatae, & quarum

collationum excusationem habet.

Nec hic titulus ullam exegesis requirit.

De grege Dominico.

Id est, grege pecudum ipsius Imperatoris.

De palatijs, & domibus Dominicanis.

Id est, locis in quibus Imperator comoratur.

De cupressis ex luco Daphnes, uel Perseidos per aegyptum non excidendis uel uendendis.

Daphnae Antiochiae in Syria suburbanum est, quod lxxx. stadiorum ambitu clauditur, ut scribit Strabo, in eo erant spectatissimae lauri, auctore Ausonio, unde & nomen inueniunt. Addit Philostratus, alibi solitas in eo nasci cupressos, in memoriam Cyparissi, quem Apollo dilexit, cui ille lucus est sacer. Perseidis autem luci rara est admodum apud aegyptios mentio. Haec ex Alciato adferre libuit, quae ad titulum intelligendum, plurimum momenti adferent.

Liber xii.

LORVM CODICIS.

LIBER XII.

De dignitatibus.

Hic titulus clarus est.

De praetoribus, & honore praeturae, & collatione, & gleba, et clauis, & solli, & septem solidorum functione sublata.

Intellige hunc titulum de praetoribus militaribus. Caeterum, ut hunc titulum ad plenum intelligas, uerba Alciati adscribam, qui non facile, inquit, reperiens quid gleba, clauis, solli, & septem solidorum functio sit: quare existimo, quoties aliquis praeturam inibat, intelligo autem militare, solitos fuisse praetoribus, seu quoscumque alios, in magistratus initio, illi collationem quandam, seu munus septem solidorum conferre, quod quidem munus mixtum erat. Utebantur, & fortassis solennibus dationibus, ut glebam, clauem, sollem darent, quas omnes haec Imperatoria constitutio antiquauit: ferebant autem glebam, uel propter auertendam caritatem penuriamque, ut memor esset praetor, ita

O iii

EXEGESES TITV.

res curare, ut annonæ ratio salua esset, uel
etiam, ut ipse in administratione ita se geres-
ret, ut omnes accepisse uideretur aruū pro-
gleba. Clauem uero idcirco dari credendū
est, quoniam ea signum libere potestatis
& dominij in rebus acquisiti, qd̄ utiq; nec
nostri Iurisperiti prættermisere. At tolli
aut ad ostendendā potentiam præstabat
sicut legimus missam ad se ab Dario pilā in-
terpretatum fuisse Alexandrum Magnum,
uel sane eum militarium rerū habere pote-
statem, hæc ille. Alia, quæ in hunc titulum
uir ille doctissimus scribit, in annotationib;
triu posteriorum librorū Codicis reperiuntur.

De Consulibus & non spargē-
dis ab his pecunijs, & de præ-
fectis, & magistratibus militū
& patritijs.

Utriuuenis studiosus intelligat quid mo-
ris fuerit in pecunijs spargēdis. En Vopiscus
uerba in Aureliano subscribam, Vidimus
proxime consulatū Furij Placidi tanto au-
bitu in circo ediu, ut non premia dari au-
rigis, sed patrimonia uideretur. Cū daren-
tur lineæ subsericæ, lineæ paragaude, da-
rentur etiā equi ingemiscenibus frugibus
minibus. Factum est enim, ut iam

LORVM CODICIS.

lit, nō hominum consularis: hæc ille. Por-
ro, quod in titulo est de patritijs, nolo iue-
nis intelligat illos patritios, qui ex Senato-
rij ordinis uiris progeniti sunt, ut est apud
Luiū li. pri. ab urbe: sed de patritijs mul-
to maioribus, ut qui non ex successione de-
bita, sed à principe creati solebant.

De præfectis prætorio, siue ur-
bis, & magistris militum in di-
gnitatibus exequendis.

De illis magistratibus in lib. primo a me
καταχρησας dictum est.

De præpositis sacri cubiculi, &
de omnibus cubicularijs, et pri-
uilegijs eorum.

Hic titulus nulli non expositus est.

De quaestoribus, & magistris
officiorum, & comitibus sacra-
rum largitionū, et rei priuatæ.

Hic titulus, quia apertus est, a me silentio
præterbitur.

De primicerio, & secundicerio
& Notariis.

EXEGESES TITV.

primicerius
primicerius
Primicerius, auctore Alciato, notarius principis dicitur, & honore inter notarios primus. sicut sequens dicitur secundicerius, *κρυπός* enim ceram significat, *κρυπτή* tabulam ceratam, in qua antiqui scribebant. Ab huiusmodi igitur tabulis dicti sunt primicerij.

Vt dignitatum ordo seruetur.
Hic titulus per se patet.

De magistris sacrorum scriniorum.

In hoc titulo Impator refert privilegia magistrorum sacrorum scriniorum Caesaris, hoc est, *τῶν ἀρχιερατικῶν*, ut Græci dicunt, id est, observatorem pecuniæ principis, Cicerone custodes vocat.

De Comitibus consistorianis.

consistoria
consistoria
Id est, de Comitibus consistorij Caesaris. At consistoria dicuntur archieua Caesaris, & Imperatoris Palatinæ domus, quæ etiam vocantur Augustalia.

De Comitibus, et tribunis scholarum.

tyrones
In hoc titulo tractatur de Comitibus et tribunis scholarum. i. locorum, in quibus tyrones ad opera bellica exercentur.

De comitibus

LORVM CODICIS.

De Comitibus rei militaris.

Id est militum. Obserua in his titulis varia genera Comitum.

De Comitibus, et archiatris sacri palatii.

Id est, de Comitibus, & medicis, qui in aula Imperatoria versantur.

De professoribus, qui in urbe Constantinopolitana docentes, ex Lege meruerunt Comitum.

Id est, honorem Comitum, hic tit. planus est.

De silentariis, et Decurionibus eorum.

Alciatus ex Procopio ita annotauit. Procopius, inquit, ad ea quæ geris sunt in palatio, ministrum, silentiarium vocant, sicuti domesticum, arcanorum principis conscium. Porro, Decuriones dicuntur, primarij Caesarum consiliarij.

De domesticis, et protectoribus.

Domestici, ut iam dictum est, dicuntur arcanorum principis consilij. Protectores di-

O v

EXEGESES TITV.

euntur, qui ornati stipant latus principis.

De præpositis laborum.

Varia est huius tituli lectio. Sunt qui legunt, ut uulgo legitur, de præpositis laborum, ut intelligamus omnes ministros domus Imperatoris. Sunt qui eulaborum legant, *Ευλαβίς* uero, auctore Suida, negotiorum susceptore significat. Accur. annotauit & labarum legi. Et Alciatus scribit labarum esse speciem vexillii alius nobilius, quod ante Imperatores feratur. Denique sunt, qui legant de præpositis libellorum, hæc annotatione tribuit, ut lectori coniectandi ansam præberet.

De proximis sacrorum scriniorum, cæterisque, qui in sacris scriniis militant.

Sunt qui tradant tria scriniorum genera quondam fuisse: epistolarum, libellorum, cõuentionaliũ, & cognitionũ, & rationatorum, & de præpositis omnibus horum scriniorum in hoc titulo tractari, id quod mihi non profusus displicet. Scrinia sunt plutei & armaria, quibus cõmentarii & libelli, literariaque monumenta cõcludi solent: uide Budeum in prioribus annotationibus. Padefta. Iuris Ciuilis.

De agentibus in rebus.

Qui dicantur

LORVM CODICIS.

Qui dicantur agentes in rebus, ostendit Imperator inferius in L. secunda, de curiosis, & stationariis, in qua Lege, ut obiter hoc moneam, euectiones publici cursus dicuntur diplomata, uel chartulæ signo principis obsignatæ, uel tesseræ, quibus agniti, qui *ἑταῖροι* dicuntur, hoc est, præsides, & alii magistratus, præfectique uehicularum cum equis publici cursus accommodabant. Budeus in posterioribus annotationibus Iuris Ciuilis.

De præpositis agentium in rebus.

Id est, qui præsumt agentibus in rebus.

De principibus agentibus in rebus.

Bartholus hic annotauit principes agentium in rebus, appellari eos, qui palmam laborum meriti per defluxum xxv. annorum, per principem quieti traditi sint, ut infra L. i. et in.

De curiosis, & stationariis.

Alciatus scribit curiosos hic appellari, qui cõmilia in curia principis, uel in comitatu præsidum, per omnes prouincias retulerint ad præfectos, & inde nomen sumpsisse. Porro, stationarios, idem Alciatus refert per his accipi debere, qui stationariorum militum debita deferant.

EXEGESES TITV.

De Palatinis sacrarū largitionū & rerum priuatarum.

Palatini
privatarum
Modestinus
Palatini sacra
largitiones
Alciatus ex Græco quodam Iuris inter-
prete, hæc annotavit, Græcus legum inter-
pres, Palatini, inquit, cōmuniter dicuntur oēs
habitantes in palatio, alij quidē semper in
domo Augusti perseverantes, qui comita-
censes dicuntur. Comitātū autem locū ap-
pellant, in quo vitam ducebat Imperator.
Qui uero in provincias mittebantur, dicū-
tur Mittēdarii, & mittēdo: hæc ille. Porro,
Palatini sacrarum largitionū mihi dici uide-
tur ij, qui aut stipēdia erogant, aut qui pro-
curationē Reipub. susceperunt. Quod uer-
o additur rerū priuatarum, ego intelligo
rerum priuatarum Cæsaris.

De stratoribus.

stratoribus
stratoribus
Alciatus mauult hic legere stratoribus,
ut intelligamus eos, quos princeps uaria ne-
cessitate mittit ad provincias, ut nūcient ali-
quid, quibus tenentur prouinciales subin-
de murare equos, q̄ celerius eant: uulgus
uernacula lingua, equitantes, principis fa-
mulos uocat. Porro, stratores dicebantur
milites, qui castra præbāt, ut loca accōmo-
diatiora ad traducendū exercitum facerent,
de quibus Vegetius libro secundo.

Decastren

LORVM CODICIS.

Decastresibinis, & ministeriamis.

Castrensis
Alciatus hūc titulum rectius inscribi pu-
tet de castrensibus ministris, de quorum
officio Lāpridius in Alexandro ita scribit,
Aulicum, inquit, ministeriū in id contraxit,
ut essent tot homines in singulis officijs, q̄
necessitas postularet, ita, ut annonas, nō di-
gnitatem acciperet, ita, ut annonas, nō di-
gnitatem acciperet, fullones, & uestitores,
& pistores, & pincernæ, omnes castrenses
ministri: hæc ille.

De Decanis.

Modestinus in libro de rei militaris uo-
cabulis. Decani, inquit, erant decem milia
bus præpositi, qui nunc caput cōtubernij
uocantur. *caput quib*

De mensoribus.

Mensores
Mensores inquit Vegetius & Modesti-
nus, sunt qui in castris ad podismum dime-
tiuntur loca, in quibus tentoria figant, uel
qui hospitia in ciuitatibus præstant.

De priuilegijs eorū, qui in sa- cro palatio militant.

Titulus clarus est.

De priuilegijs scholarum.

Id est, militantium in sacro palatio. Nā & *Schola*
schola militum dicitur, Vegetio auctore.

EXEGESES TITV.

De castrensi omnium Palatino
rum peculio.

Hic titulus manifestus est.

De equestri dignitate.

Hic titulus multo clarissimus est.

De perfectissima dignitate.

Præses hispaniæ Tarraconensis, & præses
Norici erant perfectissimi tantū, ut hic mul-
tis uerbis Alciatus ostendit.

Qui militare possunt uel non
de seruis ad militiæ dignitatē aspi-
rantibus, & ut nemo duplici mili-
tia uel dignitatē, & militia simul,
utatur.

Hic titulus per se satis constat.

Negotiatores ne militent.

Quid hoc titulo apertius?

De re militari.

In hoc titulo Imperator tractat de rebus ad
milites pertinentibus.

De castrensi peculio, & præse-
cti annonæ.

Peculium

LORVM CODICIS.

Peculium castrense, est quod a parente
bus, uel cognatis in militia degenti donatū
est: uel qd ipse filius familias acquisiuit, L.
si forte, & L. castrense, ff. de castrensi pecu-
lio. Porro, quis prefectus annonæ sit, supra
dictum est, & uide Liuium libro quarto, ab
urbe condita.

De erogatione militaris annonæ.

In hoc titulo tractatur, quo pacto anno-
na militaris inter milites partiatur. Porro,
Vegetius annonas expensas uocat eas fru-
gū pabulicq; species, quas prouinciales mili-
tibus expendunt.

De excusatione, & translatione
militarium annonarum.

In hoc titulo tractatur, quomodo cibi
in bello excoqui possint, ut diu durent.

De militari ueste.

Hic titulus clarus existit.

De metatis epidimeticis.

Alciatus legit metatores. Cæterum, me-
tatores sunt milites, qui præcedentes locū
eligunt castris, ut Vegetius auctor est. As
epidimetici dici uidentur, qui in urbibus lo-
ca metantur, & epidimeticus enim idem ualeat, qd
in ciuitatem in rem præsentem uenio. Bus

Metatores

Epidimetici

EXEGESES TITV.

deus in posterioribus annotationibus ita scribit, Meliores, inquit Vegetius, sunt qui ad podismum, id est, pedum dimensionem dimetiuntur loca, in quibus tentoria figantur uel quod hospitia in ciuitatibus præstāt, hi enim metatiles dicuntur, & metari uerbum et metata in titulo. de metatis, in codice. *scribitur* Græce dicitur, cuius rei maximus erat usus Romanis in castris, ut docet Polybius.

De salgamo hospitibus non præstando.

Salgami appellatio, auctore Alciato, uenit oleum, buryrum, sal & huiusmodi electa ad condiendum, atque etiam alia indies necessaria, ueluti ligna, Ausonius, Salgama non hoc sunt quod balsama, cedite odores.

De comæatu.

Comæatus, in præsentis titulo accipitur pro copia & facultate abunde a militia, ut de Vallam.

De tyronibus.

Hic titulus apertus satis est.

De littoribus, & itinerum custodia.

Et hoc titulo nihil apertius esse posset.

De desertoribus, & occultatoribus.

De desertoribus

LORVM CODICIS.

De desertoribus, intellige militum, & occultatoribus, id est, de his, qui occultant alium quem, qui militiam, & castra deseruit.

De ueteranis.

Hic titulus ut exponatur, opus non habet.

De filiis officialium militarium, qui in bello moriuntur.

Nihil hoc titulo clarius existit.

De oblatione uotorum.

Quomodo uotis promissis principis satisfieri debeat, hoc in titulo traditur.

De numerariis, actuariis, & chartulariis, & adiutoribus, siue scriptariis, & exceptoribus sedis excelsum, cæterorumque iudicum, tam militarium, quam civilium, id est magistratuum.

Numerarius dicitur, qui summas pecuniarum sub calculum uocat. Actuarius, qui acta actionesque calamo præpostero describit, & descripta recitat. Chartularius, qui chartarum publicarum tractatibus occupatur. Sumarius uero, est scriniorum, id est, rerum arcanarum custos. Exceptores mihi

*desertoribus
occultatoribus*

Numerarius

Actuarius

Chartularius

Sumarius

Exceptores

EXEGESES TITV.

dici uidentur ij, qui breuiter aliquid & dicta te annotant.

De cursu publico, & Angarijs, et Parangarijs.

Quid cursus publicus sit, ita ostendit Alcianus: Sciendum est, inquit, per dispositos locos prouinciarum habuisse Imperatores quosdam equos, qui sumptu publico alebantur, ut quoties repentinum aliquid accidisset, mutatione equorum citissime quo uellet Imperator posset mittere quęcunq; nunciū, uulgo Postas uocat: hæc ille. At uero apud Persas erat ἀγγαρίων ὄργανον cursus percitissimus equitū, ut scribit Herodotus in octauo, unde nomen Angarię & Parangarię, sic enim legendum est, promanat.

De tractatoribus, et statuis.

Tractatores in præsentī titulo dicuntur, qui tractatorios habent, id est, licentiam adducendi equos in cursu publico, quam Plinius in epistola ultima ad Traianum diploma uocat, uide Budeum in posterioribus annotationibus Iuris Ciuilis. Enim uero pro statuis in titulo, statuis, legendum est, Alciano auctore. Sūt uero statua loca, in quibus aliquis moratur.

De apparit

LORVM CODICIS.

De apparitoribus præfectorum prætorio, et priuilegijs eorum.

Id est, ministris præfectorum prætorio &c.

De apparitoribus præfecti urbis.

De apparitoribus magistrorum militum, et priuilegijs eorum.

De apparitoribus Comitum Orientis.

Hi tituli tres per se clari sunt.

De cohortalibus, et principibus cornicularijs, ac primipilarijs.

Alcianus pro cohortalibus, legit cohortalibus, quod in domestica militia alicuius cohortis sint. Cæterū, quid cornicularij sint, indicat Ausonius, dum inquit, Accēsi dicebantur attributi Decurionibus, hoc est, ministri eorum, quasi ad censum additi, quos nunc commentarienses, & cornicularios appellat. At primipilarij, uel primipilus dicitur Centurio primę cohortis, auctore Li

P ii

EXEGESES TITV.

nio libro septimo. Nā ordo tres partes habebat, quarum unāquāque primipilum uocabant, uide Vegetium libro secundo.

De apparitoribus præfecti an-
nonæ.

Hic titulus clarus est.

De diuersis officijs, et apparitori-
bus Iudicum, et approbatoribus
eorum.

Et hic titulus clarus existit.

De exceptoribus, et exactoribus.
De exceptoribus, scilicet, breuiter summa
tributorum conscriptoribus, & exactori-
bus tributorum.

De lucris aduocatorū, et cōsul-
sione officiorum siue appari-
torum.

Quid iuris sit, si quis ab aduocatis Cæ-
saribus, & alijs Cæsarianis officijs occupatus
lædatur.

De primipilo.

Hanc uocem, non ita multo ante expli-
cauimus.

LORVM CODICIS.

Publicæ lætitiæ, uel consulum
nunciatores, uel insinuatores cō-
stitutionum, & aliarum sacrarū
uel iudicialiū literarum, ex descri-
ptione, uel ab inuitis, ne quid acci-
pant immodicum.

Nuncijs publicæ lætitiæ, uel aliarum
rerum in titulo enumeratorum,
non debet ab inuitis immo-
dicum accipere, hoc
uult titulus.

FINIS.

P III

Haganoæ in ædibus Iohannis Seckeri
Anno M. D. XXIX.
Mense Augusto.

